

144056

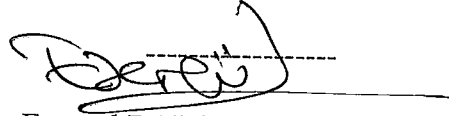
**TÜRKİYE'DE SOSYAL DEMOKRASİNİN EVRİMİNDE SEÇMEN
TERCİHLERİNİN ROLÜ**

SENEM KURT

**ABANT İZZET BAYSAL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALINDA
YÜKSEK LİSANS DERECEŚİ İÇİN ÇALIŞMALARI YERİNE
GETİRİLEREK ONAYA SUNULAN TEZ**

TEMMUZ 2004

Sosyal Bilimler Enstitüsü'nün Onayı

Prof. Dr. Esergöl BALCI BUCAK

Enstitü Müdürü

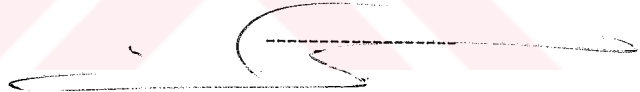
Bu tezin yüksek lisans derecesinde bir tez olarak gerekli çalışmaları yerine getirdiğini onaylarım.

Prof. Dr. Halil Ülker

Bölüm Başkanı

Okuduğunuz bu tezin yüksek lisans derecesinde bir tez olarak onaylanması, düşüncemize göre, amaç ve kalite olarak tamamen uygundur.

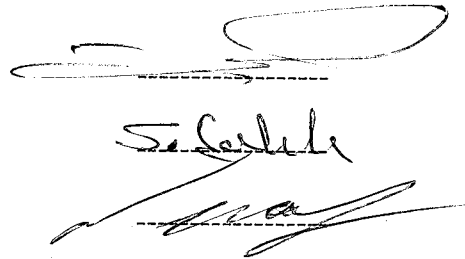

Prof. Dr. Halil Ülker

Tez Danışmanı

Jüri Üyeleri

1. Halil Ülker
2. Sabri Şaklı
3. NECAT AKYILDIZ

ABSTRACT

THE ROLE OF VOTERS' CHOICES IN THE EVOLUTION OF SOCIAL DEMOCRACY IN TURKEY

Kurt, Senem

Masters Degree, Department of Public Management

Supervisor: Prof. Dr. Halil Ülker

The purpose of this study is to evaluate the transformation of social democratic ideology in Turkey. The “Left of Center” discourse, which is a slogan of Republican People’s Party (RPP) and shaped the social democratic ideology, first appeared during 1960’s, became so strong in the following decade, and during the following period took the most serious electoral defeat in 1999. The evaluation of the transformation of social democratic ideology during all this time is based on the general parliamentary elections between 1961 and 2002.

When we try to evaluate the social democratic ideology according to its basis and social foundations there occur incompatibilities and characteristic differences between Europe and Turkey that naturally affect RPP. On the other hand while analyzing the results of the general elections between 1961 and 2002, the effects of social preferences and priorities on the transformation of social democratic ideology are studied together with this fact.

ÖZET

TÜRKİYE’DE SOSYAL DEMOKRASİNİN EVRİMİNDE SEÇMEN TERCİHLERİNİN ROLÜ

Kurt, Senem

Yüksek Lisans, Kamu Yönetimi Bölümü

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Halil Ülker

Bu çalışmanın amacı, Türkiye özelinde sosyal demokrat ideolojinin geçirdiği dönüşümü incelemektir. Siyaset sahnesine 1960’lı yıllarda Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) tarafından dillendirilerek yerleşen ve sosyal demokrat ideolojiyi biçimlendiren “Ortanın Solu” söylemi, 1970’lerle birlikte Türkiye siyasetine damgasını vurmuş, izleyen dönemde ise 1999 seçimleriyle beraber en ciddi seçim yenilgisini almıştır. Bütün bu süreç boyunca sosyal demokrat ideolojinin geçirdiği dönüşümün değerlendirmesinin eksenini 1961-2002 yılları arasında yapılan milletvekili genel seçimleri oluşturmaktadır.

Sosyal demokrasi adı verilen ideolojinin temellendirilmesi ve toplumsal tabanı ele alındığında Avrupa ile Türkiye arasında varolan zamansal uyumsuzluk ve nitelik farklılıkları incelenen süreçte CHP’yi doğal olarak etkilemiştir. Öte yandan bu çalışmada 1961-2002 yılları arasında yapılan genel seçimlerin sonuçları analiz edilirken bahsedilen etkinin yanı sıra toplumsal tercih ve önceliklerin sosyal demokrat ideolojinin dönüşümünde nasıl bir etkiye bulundukları ele alınmıştır.

TEŞEKKÜR

Tez konusunun belirlenmesinde ve tezin hazırlanmasında büyük katkısı olan değerli hocam Prof.Dr. Levent KÖKER'e

Çalışmanın tamamlanmasındaki desteğinden dolayı değerli hocam Prof.Dr. Halil ÜLKER'e

Tezin savunmasında yer alan ve eleştirileriyle tezin düzenlenmesinde katkıda bulunan değerli hocalarım Doç.Dr. Sabri ÇAKLI ve Yrd.Doç.Dr. Necat AKYILDIZ'a

Tecrübesini ve birikimini paylaşmak adına cömertçe davranıp, tezin yazımında ve akademik hayatımda desteğini hep hissettiren değerli hocam Doç.Dr. M. Kemal ÖKE'ye

sonsuz teşekkürler

İÇİNDEKİLER

Abstract.....	iii
Özet.....	iv
Teşekkür.....	v
İçindekiler.....	vi
Tablolar Listesi.....	x
GİRİŞ.....	1

I.BÖLÜM

SOSYAL DEMOKRASİ

1.1. Kavramsal Bir Açıklama.....	3
1.2. Sosyal Demokrat Dünya Görüşü.....	3
1.3. Sosyal Demokrat Örgütlenmeler.....	6
1.3.1. Sosyal Demokrat Hareketin Partileşmesi.....	8
1.3.2. Uluslararası Örgütlenme.....	13
1.4. Sosyal Demokrasinin Kuramsal Temelleri.....	15
1.4.1. Sosyal Demokrasinin “Devrimci” Reformculuğu.....	16
1.4.1.1. Bernstein ve Revizyonizm.....	17
1.4.1.2. Kautsky ve Reformizm.....	19
1.4.2. Sosyalizm ve Demokrasi.....	21
1.4.3. Sosyal Demokrasinin “Silahı”: Oy Hakkı.....	24
1.4.4. Sosyal Demokrasi, Sınıflar ve “Halk”.....	26
1.5. Sosyal Demokrat Partilerin Evrimi.....	28
1.5.1. “Sınıf Partisi”nden “Kitle Partisi”ne.....	28
1.5.2. “Toplumsallaştırma” Tasarımından “Refah Devleti”ne.....	30
1.5.3. “Toplumu Dönüştürmek” Yerine “Toplumsal Uzlaşma”.....	33
1.6. Avrupa Solu ve Çağdaş Sosyal Demokrasi.....	35
1.6.1. “Avrupa Komünizmi”nden “Avrupa Sosyalizmi”ne.....	35
1.6.2. “Halk”a “İade-i Ziyaret”.....	36

II.BÖLÜM

SOSYAL DEMOKRASİ VE TÜRKİYE

2.1. Giriş.....	42
2.2. 1923-1945: Kuruluş ve Tek Parti Dönemi.....	48
2.2.1. Kuruluş Döneminde Dünya Düzeni.....	48
2.2.2. Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluşu.....	48
2.2.2.1. CHP'nin Kuruluş Misyonu.....	49
2.2.2.2. Cumhuriyet Halk Fırkası.....	49
2.3. Çok Partili Yaşama Geçiş.....	52
2.4. 1960 Sonrası CHP.....	55
2.5. Ortanın Solu.....	57
2.5.1. Ortanın Solu ve CHP.....	59
2.5.2. Ortanın Solunun Temel İlkeleri.....	63
2.5.3. Uygulama.....	66
2.5.4. Neden Demokrasi?.....	68
2.5.5. Neden Sosyal Demokrasi?.....	70
2.6. 12 Mart 1971 Müdahalesi ve CHP.....	72
2.7. CHP'nin 197 Sonrası İdeolojisi: Ortanın Solu, Demokratik Sol veya Sosyal Demokrasi.....	73
2.7.1. Yeni Tüzük Yeni Program.....	73
2.8. 12 Eylül 1980 Sonrası.....	75

III. BÖLÜM

SEÇMEN TERCİHLERİNİ BELİRLEYEN FAKTÖRLER

3.1. Giriş.....	77
3.2. Siyasal Katılma.....	78
3.2.1. Cinsiyet ve Yaş.....	80
3.2.2. Etnik- Dinsel Kimlik.....	82
3.2.3. Yerleşme Birimi.....	83
3.2.4. Eğitim.....	85
3.2.5. Mesleki Statü.....	86

3.2.6. Sosyo- Ekonomik Statü.....	87
3.2.7. Kitle İletişim Araçlarını İzleme.....	88
3.2.8. Örgüt Üyeliği.....	89
3.2.9. Siyasal Fırsat Yapısı.....	90
3.2.10. Siyasal Gündü.....	91
3.2.11. Psikolojik Değişkenler.....	92
3.2.12. Siyasal Değişkenler.....	95

IV. BÖLÜM

SEÇİM ANALİZLERİ

4.1. Giriş.....	98
4.2. 1980 Öncesi CHP.....	107
4.3. 1980'ler ve CHP.....	112
4.4. 1990'lar ve CHP.....	115
4.5. 1983 – 1999 Seçimleri Arasındaki Değişim.....	117
4.5.1. Partilerin Oylarındaki Değişim.....	117
4.6. 24 Aralık 1995'e Giden Yol.....	118
4.6.1. Kazanılan Belediyeler.....	119
4.6.2. DYP Koalisyonları.....	119
4.6.3. HEP Milletvekilleri.....	120
4.6.4. 5 Nisan Kararları.....	120
4.6.5. Faili Meçhul Cinayetler – Köylerin Yakılması.....	121
4.6.6. Sivas Olayları.....	121
4.6.7. Dövülen Milletvekili.....	122
4.6.8. Erken Seçim.....	122
4.7. 1995-1999 Dönemi.....	123
4.7.1. CHP'nin Duruşu.....	123
4.7.2. Tavrı Alış.....	124
4.7.3. Kürt Sorunu.....	124
4.7.4. Laiklik	125
4.7.5. Parti İçi Çekişmeler.....	125
4.7.6. Kurumsal Yapı	125
4.7.7. Gençlik Örgütlenmesi	125

4.7.8. Dışa Vurum.....	126
4.7.9. Hükümetin Düşürülmesi ve Erken Seçim.....	126
4.7.10. DSP- ÖDP- BP Etkisi.....	126
4.7.11. İki Seçimin Bir Arada Yapılması.....	127
4.8. 18 Nisan'da Geline Konum.....	127
4.8.1. Sosyal Demokrat Oylar Açısından CHP'nin En Zayıf Olduğu İller..	127
4.8.2. CHP'nin En Güçlü Olduğu İller.....	128
4.8.3. 2002 Seçimleri.....	128
SONUÇ.....	135
KAYNAKÇA.....	139

Tablolar Listesi

Tablo 4.1. Milletvekili Genel Seçim Sonuçları, 1961-1977 (A: Alınan oy, B:Kazanılan milletvekilliği).....	99
Tablo 4.2. Milletvekili genel seçim sonuçları, 1983 – 1999 (A: Alınan oy, B:Kazanılan milletvekilliği).....	102
Tablo 4.3. 2002 Yılı Milletvekili Genel Seçim Sonuçları.....	106
Tablo 4.4. Toplam Sağ ve Sol Oylar Dengesi (1983- 1999).....	118

GİRİŞ

Sosyal demokrasi, Batı Avrupa'nın sanayileşmeye başlamış veya sanayileşmiş toplumlarından kaynaklanan ekonomik, sosyal, siyasal ve kültürel boyutları olan bir harekettir. Sosyal demokrasi, çeşitli ülkelerin kendi iç dinamiklerine ve birikimlerine göre farklı gelişmeler göstermekle birlikte, ortak bir mantığa ve bazı ortak paydalara dayanmaktadır. Belli bir tarihsel perspektif içerisinde var olan sosyal demokrasi, zaman içerisinde ve gerek ulusal gerekse uluslararası bazda elde ettiği deneyimlerle harmanlanarak, günün ve çağın gereklerinden etkilenecek, toplumsal ve siyasal sorunlara getirilen çözümleri birbirine eklemleyerek mantığını ve bakış açısını tayin etmiştir.

Sosyal demokrasi özellikle bir Batı Avrupa sistemidir. Gelişimi Batı Avrupa'nın dünya dengelerindeki konumuyla yakından bağlantılıdır.

19. yüzyılda bir Batı Avrupa sistemi olarak ortaya çıkan sosyal demokrasi, temellerini, aynı yüzyıl itibariyle bilinçlenmeye başlayan ve bu oranda da haklarının ve isteklerinin mücadelecisi olan "işçi sınıfı"nda bulmaktadır. İşçi sınıfının siyasal temsilcileri olarak kurulan sosyal demokrat partiler, demokrasiye, işçi sınıfı başta olmak üzere; dezavantajlı toplum kesimlerinin lehinde, sosyal bir içerik kazandırma çabasında olmuşlardır. Değişen dünya konjonktürü ile birlikte süreç içerisinde biçimlenen yeni kabuller ve gereklilikler, sosyal demokrat partilerin yapısal, ideolojik ve kurumsal bir dönüşüme uğramasına neden olmuş, ayrıca sosyal demokrasinin zoraki ya da bilinçli dönüşümünün ve bugün bulunduğu noktanın meşruiyeti sağlayarak anlaşılabilirliğini kolaylaştırmıştır.

Bu çalışmanın amacı, bir Batı Avrupa sistemi olan sosyal demokrasinin Türkiye’de kendini nasıl tanımladığının ve bu tanımlama çerçevesinde evrensel standartlara ve Avrupalı denklerine olan uyumunun tespit edilmesidir. Ve fakat öncelikli ve ağırlıklı amaç, bu tespit ışığı altında Türkiye’deki sosyal demokrat partilerin parti ekseninde nasıl bir değişime uğradığı ve seçmen tercihlerinin belirleyiciliği etrafında, sosyal demokrat partilerin Türk siyasal hayatında hangi oranda önemsendiğinin, sosyal demokrat ideolojiyi ve sosyal demokrat kitleleri ne derece temsil etme kapasitesine sahip olduğunun saptanmasıdır. Bu saptama 1961 yılından itibaren gerçekleştirilen genel milletvekili seçim sonuçlarının sosyal demokrat partiler açısından değerlendirilme neticesi üzerinden yapılacaktır. Seçim sonuçlarının sosyal demokrat partiler üzerinden değerlendirilmesi yapılırken özellikle Cumhuriyet Halk Partisi üzerinde ağırlıklı olarak durulacaktır. Özelde CHP üzerinden yapılarak genelde Türk sosyal demokrasisine ait saptamaların yapılacağı bu çalışmada, CHP tercihi, çalışmanın ilgili bölümlerinde gerekçelendirilmiştir.

Çalışmanın birinci bölümünde “sosyal demokrasi nedir” sorusunun cevabı aranmaya çalışılırken, sosyal demokrasinin kuramsal temellerine, örgütlenmesine ve geçirdiği değişime de önemli göndermelerde bulunulacaktır.

İkinci bölüm Türkiye’de sosyal demokrasinin gelişimine ağırlıklı vurgunun yapıldığı bölüm olacaktır.

Üçüncü bölüm seçmen tercihlerini belirleyen faktörlerin saptandığı ve son bölümün arka planını verecek olan bölüm şeklinde düzenlenmiştir.

Son bölüm olan dördüncü bölümde ise seçim analizlerine yer verilerek Türkiye’de faaliyet gösteren sosyal demokrat partilerin gelişim serüvenine ve bu gün bulunduğu noktanın değerlendirilmesine vurgu yapılmıştır.

I. BÖLÜM

SOSYAL DEMOKRASİ

1.1. Kavramsal Bir Açıklama

Sosyal demokrasi, yoksulluğu ortadan kaldırmayı, gelir-servet eşitsizliklerinin azaltmayı, sosyal devlet kurarak sosyal adalet ve sosyal güvenlik sistemlerini getirmeyi, ulusal gelirin eşit düzeyde dağıtımını, tam istihdam ve ekonomik istikrarı sağlamak için ekonomik plancılığı öngören bir düzen getirmeyi savunan ve toplumsal eşitliği getirerek sınıflar arası dengeyi kurmaya çalışan (Çeçen; 1984, 184) siyasal bir bakış açısıdır.

Son çözümlemede bu şekilde özetlenen sosyal demokrasinin örgütlenmesine, gelişimine ve kuramsal temellerine değinilmeden önce, genel hatlarıyla sosyal demokrat dünya görüşünün betimlenmesine ve bu bağlamda temel tercihlerinin belirlenip konunun kavramsal bir açıklamasının yapılmasına çalışılmıştır.

Bu çalışmanın vurgusu, sosyal demokrat bakış açısının 19. yüzyıldan itibaren geçirdiği değişimin ifadesinin ve bugün bulunduğu noktanın temellendirilmesidir.

Açıkça nedir sosyal demokrasi? ve nedir sorusunun cevabı hangi aşamalardan, yapısal ya da kuramsal değişimlerden geçmiştir?

1.2. Sosyal Demokrat Dünya Görüşü

Sosyal demokrasi için en değerli varlık insandır. En değerli varlık olarak insanı kabul eden bir yaklaşım için kuşkusuz öncelik sırası ve hedef, insanı her türlü baskıdan kurtararak, insanın gerçek mutluluğunu sağlamak olmalıdır. Sosyal demokrasi ve sosyal demokrat örgütlenmeler bu hedefi gerçekleştirmek adına her

türlü girişimde bulunmuş ve bu girişimlerin somutlanması adına her türlü mücadeleyi vermiştir. Bu ön kabul, konunun ayrıntılanmaya başlamasıyla kendi rasyonel temellerini de su yüzüne çıkaracaktır.

Düşünce özgürlüğünün sağlanması ve yetkinleştirilmesi, insan kişiliğinin gelişiminin devlet tarafından desteklenmesi, kişiliğin özgür gelişimi için sosyo-ekonomik düzenin sosyal bir yapıya kavuşturulması gereği, sosyal demokrat dünya görüşünün temel savunuları olarak kabul edilmektedir.

Sosyal devlet olmanın gerektirdiği tüm yapılanmalar da sosyal demokrasi tarafından ısrarla desteklenmiştir.

Sosyal demokrasi için vazgeçilemeyecek bir diğer husus da toplumculuk ve demokrasinin bir arada bulunması gerekliliğidir.

Sosyal demokrasinin genel kabulleri olarak sunabileceğimiz anlayışları kısaca şöyle özetlenebilir.

Sosyal demokrasinin halkçılık anlayışı, bütün sınıfları toplum içinde uzlaştıran bir halkçılık anlayışıdır. Geniş halk kitlelerinin yararı, dar sınıfların çıkarlarından üstün tutulmakta, halkın köklü sınıf duvarlarıyla bölünmesi insanlık onuruna ve toplumun esenliğine aykırı sayılmaktadır. Sosyal demokrat bakış açısında, bir devletin ulusal sınırları içinde yaşayan insan topluluğuna halk denir.. Halkçılık, halkta kendi hak ve çıkarlarının bilincini uyandırabilmek ve bu hak ve çıkarları elde etmek uğruna kitleleri sürükleyebilmektir.

Sosyal demokraside biçimlenen demokrasi anlayışı parlamenter siyasal rejimdir. Siyasal demokrasi endüstriyel demokrasi (özel sektörde sendikalar + işveren; kamu sektöründe sendikalar +hükümet – tüketici temsilcisi-) ile birlikte bulunmalı ve birlikte geliştirilmelidir.

Demokraside halk egemenliği hüküm sürmelidir. Bu nedenle devlet ve sermaye egemenliğine karşı duruş vardır.

Sosyal demokrasi ilerici ve devrimci nitelikleri olan toplumcu bir akımdır. Bağımsız bir endüstri toplumuna geçebilmek amacıyla, halkın oylarıyla sosyal demokrasinin iktidara gelmesidir. Bunun aracı “demokratik halk devrimi” olarak kabul edilmektedir.

Demokratik halk devriminin iki dönemi vardır: Birinci dönem halkın oylarıyla sosyal demokrasinin iktidara getirilmesidir. İkinci dönem, iktidara geldikten sonra sosyal demokrat iktidarın halka dönük köklü dönüşümlere yönelmesidir. Demokratik halk devriminin amacı, sosyal demokratik düzen içinde halkı çağdaşlaştırmak ve toplumu hızla kalkındırmaktır. Bir sınıfın öncülüğüne dayanmayan devrim, doğrudan doğruya halkın özgür istencine dayanmaktadır.

Sosyal demokrasi bir sol akım olarak devletçidir. Amacı refah devleti, aracı ise sosyal devlettir. Devlet girişimi ve devlet mülkiyeti özel girişim ve özel mülkiyetle birlikte varlığını sürdürür. Fakat özel mülkiyet kamu yararı adına sınırlandırılabilir. Girişim özgürlüğü ve özel mülkiyet, toplum yararı ile sosyal adalet sınırları içerisinde tutulur. Devlet müdahaleciliği ve girişimciliği yaygındır.

Sosyal demokraside herkes eşitçe yararlanamadığı sürece herkes için özgürlük var olamaz. Herkes için özgürlüğün var olması adına ulusal bağımsızlık sağlanmalı, eşit oy - serbest seçim ilkesi kabul edilmeli, sosyal güvenlik sistemleri geliştirilmeli, eğitim ve fırsat eşitliği tanınmalıdır.

Sosyal demokrasi insanları olanak eşitsizliğinden, yaşama koşullarındaki adaletsizlikten ve her çeşit sömürden kurtarmak istediğinden sosyal adaletçidir.

Kalıcı bir karma ekonomi düzeni, ekonomik anlayışın belirleyicisidir. Önemli olan mülkiyetin kimin elinde bulunacağı değil, üretimden elde edilen artık değerın kimin elinde yoğunlaşacağı sorunudur (Çeçen; 1984, 149-187).

1.3. Sosyal Demokrat Örgütlenmeler¹

“Sosyal demokrasi”, emekçi sınıfının, kapitalist üretim ilişkileri içerisindeki basat *siyasal örgütlenme biçimini* nitelemektedir. Başlangıçta Sanayi Devrimi ile birlikte Avrupa’nın siyasal gündeminde belirleyici bir konuma yükselen işçi hareketi, süreç içerisinde kendi kitle örgütlerini oluşturmalarının yanı sıra, 19. yüzyılın ortalarından başlayarak bütünleştiği sosyal demokrat akıma vücut kazandırarak, sosyal demokrasiyi, toplumda köklü değişiklikler yapmak üzere yola çıkan bir harekete dönüştürmüştür (Emrealp; 1991, 20). İfade edildiği gibi, Avrupa’da sosyal demokrat hareketin öncülüğü, bilinçlenen, bilinçlendiği ölçüde de siyasal ve sosyal hak talepleriyle toplumu dönüştürme amacıyla olan *işçi sınıfı* tarafından üstlenilmiştir.

Açıklık kazandırmak gerekir ki, 19. yüzyıldaki genel kullanımında sosyal demokrat, Marksizmin teorisini ve pratiğini aynen benimsemiş partilerin sıfatıdır. 19. yüzyıldaki niteliğiyle Alman Sosyal Demokrat Partisi, Rus Sosyal Demokrat Partisi gibi. Marksizmi, kaynağındaki özellikleriyle benimsemiş işçi hareketi ve onun çoğu “sosyal demokrat” tanımlı partileri, 20. yüzyılın başlangıcında bölünmüştür: Bunların günümüzdeki anlamıyla sosyal demokrasiyi benimseyenleri, sosyal demokrat tanımını yeni bir anlamda sürdürmüş, parti ismi olarak da “sosyal demokrat”, “işçi”, “sosyalist” gibi isimler kullanmıştır. Marksist teorinin tümüne ve önemli bir değişiklik getirmeksizin, kaynağındaki özelliklere sahip çıkanlar ise, 20.

¹ Çalışmanın bu bölümünde Sadun Emrealp tarafından kaleme alınan “Sosyal Demokrasi”den “Sosyal Demokrasi”ye... adlı eserin sistematigi aynen alınmıştır.

yüzyılda genellikle komünist tanımını almışlardır (Cem; 1984, 15-16). Ancak, herhangi bir karışıklığa meydan vermemek adına şu noktanın vurgulanması gerekir: sosyal demokrat tanımlı partilerin bölünme süreci 19. yüzyılın ortalarından itibaren başlamıştır ve bu nedenle işçi hareketinin sosyal demokrat akıma vücut kazandırması başlangıç tarihi itibariyle konu edilmekte, 20. yüzyıl bu ayrımın netleştiği dönemi tanımlamaktadır.

İşçi hareketinin başını çektiği sosyal demokrat oluşumun siyasi arenadaki somut ifadesi olan partileşme süreci, sancılı bir dönemi de beraberinde getirmiştir. Sosyal demokrat nitelikli partiler, gerek kurulma aşamalarında gerekse faaliyetlerini aktive etme konusunda, dönemin yapısından kaynaklanan pek çok sıkıntıya ve ağır koşullara maruz kalmışlardır. Sıkıntılar sadece ulusal ve uluslararası platformlarda seslerini duyurmak ve kitleleri örgütlemek uğraşısında ortaya çıkmamış, demokrasinin lehlerine dönüştürülmesi, demokratik hak ve özgürlüklerin genişletilmesi ve korunması konusunda söz konusunda ortaya çıkmış ve işçi hareketi mücadelesinde kilometre taşı olarak kabul edilmiştir.

Bu mücadeleler, dışardan gelen ve özellikle de 19. yüzyılın üçüncü çeyreğinde yoğunlaşan sosyalizmin örgütlenmesini ve güçlenmesini engelleyen yasaklar, baskılar, yıldırımlar ve işçi sınıfının ulusal ve uluslararası düzeylerdeki örgütlenmelerini yasa dışı kılmaya çalışan girişimlere ve içerden gelen anarko-sendikalist² eğilimlere karşı yürütülmüştür.

Sosyalist mücadelelerin kaldırıcı durumundaki işçi hareketinin örgütlenme sürecindeki bu zorlu uğraşlar, *işçi sınıfının siyasal temsilcileri olarak kurulan sosyal demokrat partilerin* irdelenmesi açısından büyük önem taşımaktadır.

1.3.1. Sosyal Demokrat Hareketin Partileşmesi

İşçi sınıfının kitle örgütlerinin kurulmaya ve güçlenmeye başlaması, köklü ve hızlı bir biçimde değişen toplumsal sınıf bileşenlerine bağlı olarak, 19.yüzyılın ortalarına denk düşmektedir. Siyasal hak ve özgürlüklerin genişletilmesi mücadelesinde işçi sınıfının temsilcileri olarak ortaya çıkan parlamento dışı örgütlenmeler, öncelikle proleteryanın bir sınıf olarak örgütlenmesini sağlamak ve sosyo-ekonomik koşulların iyileştirilmesi, genel ve eşit oy hakkı, sendikal haklar

² Anarko-sendikalistler, sendikal örgütlenmeyi ve sendikal hareketi, hem işçi sınıfını toplumsal devrim için örgütlemeye yönelik bir araç (siyasal parti işlevi yükleyerek), hem de yeni toplumun çevresinde yapılabileceği bir platform olarak görmek eğilimindedirler. İşçi sınıfının, doğrudan eylem yoluyla devleti ve kapitalist düzeni yıkmasını amaçlayan anarko-sendikalizm, bu düzenin yerine federasyonlar şeklinde, üretim birimlerinde örgütlenmiş işçilere ve gönüllü katılıma dayalı, otonom bir toplumsal düzen kurmayı hedeflemektedirler. Yeni düzen içinde siyasal kurumların yeri olmayacak, tümüyle ekonomik bir yapı oluşturulacak, siyasal devletin yerini ekonomik kuruluşlar alacak, birey, sosyal ve ekonomik fonksiyonları açısından değerlendirilecektir. Bu ekonomik düzende, işçi sendikaları toplum hayatına yön veren kuruluşlar niteliği taşırlar. Böylece anarko-sendikalistler, kurulu düzende radikal bir değişiklik, insanların yönetilmesinin değil, nesnelerin yönetilmesinin söz konusu olacağı bir sistem kurmayı tasarlarlar. Bu düzende, sömürü ve baskı aracı olarak gördükleri devlete yer yoktur. İfade edildiği gibi partiyi yadsıyan anarko-sendikalizm sosyal demokrat partiler ve partinin kurumsallaşması açısından büyük bir olumsuzluk, nihayetinde bir engel durumundadır (Türkiye Sendikacılık Ansiklopedisi, Cilt 1, syf. 50-51).

için, parlamento içerisinde mücadele ederek siyasal erki ele geçirmek amacıyla, siyasal partilere³ dönüşmeye başlamıştır (Emrealp; 1991, 22).

Siyasi partilerin kurulmaya başlaması ile birlikte, sosyal demokrat hareket hız kazanmış, ulusal ve uluslararası düzeydeki örgütlenme girişimleri de bu hıza ayak uydurmuştur.

İşçi sınıfı ilk uluslararası kitle örgütünü Birinci Enternasyonal adı altında, 1864 yılında Londra’da yapılan Uluslararası İşçi Konferansı’nda kurmuştur.

Birinci Enternasyonal, hem ulusal hem de uluslararası alanlarda işçi sınıfının yönlendiriciliğini yapmıştır. Uluslararası dayanışma bilincinin geliştirilmesi sosyal demokrat harekete önemli bir güç kazandırmış, ulusal bağlamda da bu bilincin ışığı doğrultusunda siyasal ve ekonomik taleplerin haklılaştırılması çalışmaları öncelik kazanmıştır.

Bu genel açıklamalardan sonra partileşme girişimlerinin temelinde yatan dinamiklere ve işaretlere bakmak yararlı olacaktır.

Batı Avrupa’da sosyal demokrat hareketin partileşmesi, genelde Almanya ve İngiltere’nin başı çektiği iki farklı çizgide gerçekleşmiştir (Emrealp; 1991, 23).

Alman sosyal demokrasisinin tarihi, mevcut toplumsal düzeni kökünden değiştirmeyi hedefleyen temel taleplerle yola çıkmış bir *işçi sınıfı partisinin*, süreç içerisinde evrimcileşerek reformist bir halk partisine dönüşümünün tarihidir. Bu dönüşüm sürecinin evreleri, Alman Sosyal Demokrat Partisi’nin (SPD) programlarına ve programatik söylemlerine de yansımıştır (Kavukçuoğlu; 2003, 9).

³ Sosyal demokrat olarak nitelendirilebilecek ilk parti, Fransa’da *Parti Démocrate- Socialiste* adı altında 1849 yılında kurulmuştur.

Almanya’da kurulan partinin temel özelliği, yukarıda da ifade edildiği gibi devrimden evrime; işçi sınıfı partisinden halk partisine olan dönüşümüdür. Nasıl bir dönüşümdür bu ve gelişimini nasıl tamamlamıştır?

Parti, genel oy hakkının elde edilmesi ile birlikte parlamenter çerçevede mücadele vermiş ve güçlü kuramsal temellere dayanmıştır. Ayrıca Almanya’da kapsayıcı bir işlev görmüş, işçi sınıfı örgütlerini ve işçi sendikalarını bünyesinde toplamıştır.

Almanya’da 1860’lı yıllar, uluslararası düzeydeki örgütlenmeye bağlı olarak, işçi sınıfının ulusal düzeydeki örgütlenme mücadelesini nitelemektedir. Bu on yılda, Alman burjuvazisinin denetimindeki işçi örgütlerinden kopan emekçi yığınlar, iki farklı sosyalist görüş çevresinde örgütlenmeye başlamışlardır (Emrealp; 1991, 24).

Alman işçi sınıfını temsile aday olan ilk önemli örgütlenme 1863 yılında Ferdinand Lassalle önderliğinde “*Alman İşçileri Genel Birliği*” adı altında kurulmuştur. Bu birlik, 1848 yılında Marks ve Engels tarafından yayınlanan Komünist Manifesto’nun sonucuna dayanmakta ve bu görüşün sözcülüğünü yapmaktaydı. Manifestoda varılan sonuca göre; *Liberalizm, kapital birikimlerine ve gelişmelerine dayanmakta ve kapitalin koşulu da, işçinin izole edilmesini değil, devrimci güç olarak örgütlenmesini sağlamakta ve burjuvazi giderek kendi sonunu kendi elleriyle hazırlamaktadır* (Çeçen; 1984, 39).

Ferdinand Lassalle önderliğinde kurulan bu örgüt, daha sonraları yaygın olarak “devlet sosyalizmi” olarak anılacak bir yaklaşımla, sosyalizmin halkın denetimi altında devlet eliyle kurulmasını öngörmüştür. Birliğin kuruluşundan bir yıl sonra Lassalle’ın ölümü üzerine yerine geçen Schweitzer yönetiminde bu örgütün dünya görüşünün sol-liberal çizgide gelişmesi üzerine, August Bebel ve Wilhelm Liebknecht önderliğindeki bir başka grup 1868 yılında, Birinci Enternasyonal’in

temel ilkelerini benimseyen “*Alman İşçi Birlikleri Kongresi*”ni oluşturmuştur. Kısa bir süre sonra, 1869 yılında Eisenach’ta kurulan “*Sosyal Demokrat İşçi Partisi*” (SDAP), Enternasyonalci işçi birliğinin siyasal alandaki temsilcisi durumuna gelmiştir (Emrealp; 1991, 24).

Her iki örgüt 1875 yılında yapılan Gotha Kongresi ⁴sonrasında, “*Alman Sosyalist İşçi Partisi*”nin çatısı altında birleşmiştir. Gotha Kongresi’nin temel özelliği, Alman Sosyalist İşçi Partisi’ni ve bağlantılı olarak işçi hareketini uzlaşma yönünde törpülemesidir. Parti 1878 yılında Bismarck tarafından yürürlüğe konan “anti-sosyalist” yasalar nedeniyle faaliyetlerinin büyük bölümünü yeraltında sürdürmek zorunda kalmış, bu durum partiyi Gotha Kongresi’nin “*uzlaşmacılığından*” sıyrarak, 1891 Erfurt Kongresi’nin ⁵toplanması aşamasına getirmiştir. Erfurt Kongresi’nin temel vurgusu uzlaşmacılıktan ziyade, Marksist temelde mücadeleye doğru bir dönüşüm üzerindedir. Ve böylece parti uzlaşmacılığından koparak tekrar Marksist kökenine geri dönmüştür.

Bismarck’ın anti-sosyalist yasalarının işlerliğini fiilen 1890 yılında yitirmesinden sonra yer altında sürdürdüğü faaliyetlerini açığa çıkartan Alman Sosyalist İşçi Partisi, adını 1891 yılında Sosyal Demokrat Parti (SPD) olarak değiştirmiştir. Ve böylece Alman siyasal hayatında sosyal demokrat kitleyi yönlendirici ve sürükleyici işlevini başlatmış ve sürdürmüştür.

İngiltere’nin temsil ettiği diğer dinamik, sosyal demokrat hareketin partileşme sürecine gitmeden parlamento dışında örgütlenme yolunu seçmesi ve böylelikle, büyük ölçüde *baskı grubu* olarak işlev görmesidir. Baskı grubu olarak ifade edeceğimiz oluşumun temelinde işçi sendikaları bulunmaktadır.

⁴ Gotha Kongresi’nin ayrıntıları için bkz; Deniz Kavukçuoğlu “Sosyal Demokrasi’de Temel Eğilimler”; Cumhuriyet Kitapları; 2003

⁵ Erfurt Kongresi’nin ayrıntısı için bkz: Anıl Çeçen “Sosyal Demokrasi”; Devinim Yayınları; 1984

İngiltere’de 1870’li yıllardan başlayarak işyerlerinde ve parlamentoda gücünü önemli ölçüde arttıran sendikal hareket, dinamizmini herhangi bir partiyle organik bir bağ kurmadan ve parti kimliğinde biçimlenmeden sürdürmüştür.

1871 yılında İngiliz sendikaları, işçi hareketini bünyesinde toplayan İşkolu Sendikaları Kongresi’ni (TUC) oluşturmuşlar ve siyasal taleplerini hükümette TUC bünyesindeki *Parlamento Komitesi* kanalıyla aktarma yoluna gitmekle yetinmişlerdir.

İşçilerin toplumsal ve ekonomik koşullarının iyileştirilmesini temel uğraşı olarak benimseyen İngiliz sendikaları, olması gerekenin aksine, ilk yıllarda işçilerin toplumsal koşullarının iyileştirilmesi umutlarını sol-liberallere bağlamışlar ve desteklerini işçi sınıfı partisi olmak yolunda çaba sarf eden partilere değil, Liberal Parti’ye verme yolunu seçmişlerdir.

Ancak, 19. yüzyılın sonlarından başlayarak İngiliz sendikaları desteklerini Liberal Parti’den İşçi Partisi’ne kaydırmışlardır. Bu durumda, sosyalist hareketin Batı Avrupa’da giderek güçlenmesinin payı olduğu kadar, Liberal Parti’nin sendikaları bünyesinden tasfiye etme girişimlerinin de payı bulunmaktadır. İngiliz İşçi Partisi, parlamento içerisinde vücut kazanmış, sosyal demokrasinin kurumsal temellerini bünyesinde daha az özümsemiştir.

İngiltere’de ilk partileşme çabalarının ürünü olarak Hyndman’ın öncülüğünde 1881 yılında Sosyal Demokratik Federasyon (SDF) oluşturulmuştur (Emrealp; 1991, 27).

Çok sayıda siyasal eğilimi bünyesinde barındırmaya çalışan SDF, güçlenmekte olan yeni sendikacılık hareketi ile bütünleşememekle birlikte, farklı siyasal partilerin doğuşuna gebelik etmiştir. Bu gelişmeler karşısında İngiliz sosyal demokrasisinin en güçlü temsilcisi olarak ortaya çıkan İşçi Partisi, sendikal

etkinliklerin denetim altına alınmasını amaçlayan yasalar karşısındaki mücadelesi sonrasında 1906 yılında elde ettiği yeni kimlikle, sendikal hareket ile etkileşimini kesintisiz sürdüren bir parti olarak kurulmuştur (Emrealp; 1991, 27).

1.3.2. Uluslararası Örgütlenme

Sosyal demokrat hareketin uluslararası platformda örgütlenmeye başlaması, ülkeler düzeyinde sosyal demokrat nitelikli partilerin kurulmasıyla eş zamanlı olmuştur denilebilir. Yukarıda da ifade edildiği gibi 1864 yılında işçi hareketinin ilk uluslararası kitle örgütü olarak kurulan Birinci Enternasyonal 1870'li yıllarla birlikte etkinliğini önemli ölçüde yitirmeye başlamış, 1872 Lahey Kongresi'nden sonra bölünmüş, Genel Konsey'in Amerika Birleşik Devletleri'ne taşınma kararını Enternasyonal'in dağıtılması kararı izlemiştir. Enternasyonalin dağıtılmasından sonra yeniden toplanmak üzere bir çok ülkede yeni kongreler düzenlenmiş, fakat uzun süre yaratıcı bir sonuç elde edilememiştir.

I.Enternasyonal'in dağılmasından sonra toplanan Sosyalist ve İşçi Kongreleri, nihayetinde 1889 yılında Paris'te bir araya gelerek II. Enternasyonal'in temellerini atmışlardır. Sosyalist ve İşçi Kongrelerinin amacı, sosyalist stratejinin temel sorunlarının görüşülmesi olmakla birlikte, sosyal demokrat hareketin köktenci ve ılımlı kanatlarına denk düşen bu iki kongre, Alman SPD'nin önderlerinden W. Liebknecht ve Fransız Blanquistlerinin önde gelen ismi Vaillant'ın ortaklaşa yönetiminde birleşerek İkinci Enternasyonal'i oluşturmuştur (Emrealp; 1991, 34-35).

1889 yılında oluşan İkinci Enternasyonal, Birinci Enternasyonal'den bir çok noktada ayrılmaktadır. Her şeyden önce I. Enternasyonal soldaki her türlü eğilimi ve düşünce akımını bünyesinde toplamıştır. Ancak II. Enternasyonal, kendini önceleyen kongrelerin de doğal etkisiyle sadece dönemin sosyalist, sosyal demokrat ve işçi

partilerinin uluslararası örgütü olmuştur. Marksist kökenle temellenen diğer sol akımlar Enternasyonal'in kapsamı dışında bırakılmıştır. Ayrıca soldaki her türlü eğilimi bünyesinde toplamasıyla ilişkili olsa gerek, I.Enternasyonal oldukça merkeziyetçi ve disiplinli bir yapı arz ederken; II.Enternasyonal ilkinde oranda daha esnek bir yapı sergilemiş ve bir konfederasyon şeklinde örgütlenmiştir.

İkinci Enternasyonal'in etkinliğini sürdürdüğü yıllar boyunca temelde iki önemli mücadelesi olmuş ve bu iki mücadele alanı, düzenlenen kongrelerin gündem maddesini oluşturmuştur. II.Enternasyonal, kuruluşunun ilk yıllarında, bünyesinde barındırdığı partilerin siyasal tercihleriyle bağlantılı olarak, kendini anarşist akımlardan uzak tutmaya ve soyutlamaya çalışmıştır. Daha sonraki yıllarda kongrelerin gündemini, giderek güçlenen reformizme karşı alınacak tavır oluşturmuştur. Konunun alt bölümlerinde ayrıntılanacak olan reformizm, sosyalist ya da sosyal demokrat akımların özüne aykırı bulunmakta ve hararetli tartışmaların ana konusunu oluşturmaktadır. İkinci Enternasyonal'in çöküşünü hazırlayan yıllar ise olası savaş durumunda nasıl bir strateji uygulanacağını netleştirilmesiyle geçmiştir. Netleştirilen savaş stratejisine göre, savaşın çıkması halinde doğabilecek zararlardan ve bunalımdan “kapitalizmi çökertmek için yararlanılacağı” karara bağlanmıştır. Ancak karar uygulamaya geçirilememiş ve işçiler, kendi ülkeleri adına diğer ülkelerin işçileri ile savaşa girmekten çekinmemişlerdir. Bu çerçevede İkinci Enternasyonal, Birinci Dünya Savaşı'nın çıkmasından hemen sonra, 1914 yılında dağılmıştır.

İkinci Enternasyonal'in dağılmasından sonra, 1920 yılında “Komintern” olarak adlandırılan Üçüncü Enternasyonal kurulmuştur. Ancak Komintern ilk iki enternasyonale oranla uluslararası örgütlenmeler bağlamında çok ayrıcalıklı bir yere

sahiptir. III.Enternasyonal'in kurulması ile birlikte uluslararası işçi hareketi, "komünist" ve "sosyalist" bileşenler etrafında kesin hatlarla ayrılmıştır.

1920'lerin başlarında, Üçüncü Enternasyonal'in kurulmasından sonra kendilerini bu grupta saymayan, ancak İkinci Enternasyonal ile görüş ayrılıkları bulunan sosyal demokrat gruplar, yeni bir arayış içerisinde, "İki buçuk' uncu" olarak nitelenen Viyana Enternasyonal'i'ni oluşturmuşlardır (Emrealp; 1991, 37). Viyana Enternasyonal'i İkinci Enternasyonal ile Üçüncü Enternasyonal arasında bir eğilim olarak ortaya çıkmıştır.

Nihayet, 1923 yılında Hamburg Konferansı'nda İkinci ve Viyana Enternasyonal'i kaldırılarak yerine İşçi ve Sosyalist Enternasyonal'i kurulmuştur.

Tüm oluşumların zemininde bulunan Komintern kendini olumsuzlayan pek çok gelişmenin ardından 1943 yılında dağılmıştır. Komintern'in ardından Sosyalist İşçi Enternasyonal'i de İkinci Dünya Savaşı'nın çıkması sonrasında işlevini yitirmiştir.

Görüldüğü üzere işçi hareketinin uluslararası düzeydeki örgütlenmeleri bazen iç sorunlar --anarşist akımlar ve I.Enternasyonal- bazen de dışındaki gelişmeler --I. ve II. Dünya Savaşları- sebebiyle uzun soluklu olamamış ya da etkisini dönemi itibariye gösterebilmiştir. Ancak her üç enternasyonal de işçi hareketinin uluslararası siyaseti açısından önemli belirleyicilerdir.

1.4. Sosyal Demokrasinin Kuramsal Temelleri

Sosyal demokrasi, temel amaç olarak yaşanan dünyayı ve buna bağlı olarak da özelde, toplumları dönüştürmeyi benimsemiştir. Dönüşüm için köklü bir değişim öngören sosyal demokrasi, siyasi ivmesini güçlü kuramsal temellere yaslanarak kazanma yolunu tercih etmiştir. Bu tercih kuşkusuz sosyal demokrat akımların

kuramsal bazda büyük uğraşlar vermelerini gerektirmiştir. İşçi sınıfı hareketinin gelişmesine bağlı olarak önemli bir gelişim gösteren sosyal demokrasi, kapitalist sistemde burjuvazinin hareket alanını emekçi kitleler yararına daraltmak amacıyla, ilk etapta daha çok pratiğe yönelmiş ve günlük mücadelelerin yürütülmesine yönelik etkinlik göstermiştir. Pratiğe dönük parti ve örgüt yapısıyla sosyal demokrasi, oluşum döneminin farklı sosyalizm anlayışlarını eleştirerek, kendi örgütsel yapısını haklı kılacak bir senteze ulaşmaya çalışmıştır.

Her türlü sosyalizm anlayışının alt çizgisi olan kitlelerin harekete geçirilmesi ve burjuva toplumundaki tüm kurumların köktenci bir biçimde yenilenmesi sürecinde gerçekleştirilmesi tasarlanan niteliksel değişimin yöntemi söz konusu olduğunda, sosyal demokrasinin her çiçekten bal toplama eğilimi, hareketin gelişimini derinden etkileyen bir sorunsala dönüşmüştür. Tarihsel gelişim süreci içerisinde sosyal demokrasinin amaç ile araç arasındaki diyalektik ilişkisi sosyal demokrasinin kuramsal seçmeciliği ile sulandırılmıştır. Sonuçta, amaç uğruna sürdürülen mücadelelerin bir amaç olmaktan çıkıp araca dönüşerek, sosyalist dönüşümü ikame etmesi söz konusu olmuştur (Emrealp; 1991, 43).

1.4.1. Sosyal Demokrasinin “Devrimci” Reformculuğu

1860’lı yıllarla birlikte işçi sınıfının başlıca temsilcileri olarak kabul edilen sosyal demokrat partiler, varlıklarının ilk dönemlerinde, var olan toplumları “devrimci” bir biçimde sosyalizme dönüştürmeyi amaçlamışlardır. Ancak, sosyal demokrasinin devrim yoluyla toplumu dönüştürme projesi şiddet, baskı ve zorla tüm yapının altüst edilmesi anlamına gelmemektedir. Devrimden kasıt, sosyal demokrat partiler tarafından toplumsal bir dönüşümün gerçekleştirilmesi ve kapitalist sistem yerine sosyalizmin kurulmasıdır. Bu oluşum ise hedefe ulaşmak için, dönüştürücü

kapsam ve içerikte reformlar aracılığıyla aşama aşama uygulanacak bir programa dayanmaktadır. Bu bağlamda söylenebilir ki, sosyal demokrat partiler, gerçekleştirmeyi öngördükleri “asgari” reform paketleri nedeniyle *evrimci*, öte yandan da nihai hedef olarak köklü bir toplumsal değişiklik amaçlamaları nedeniyle *devrimci* olma özelliğini, bünyelerinde birlikte var ederek ve etkileştirerek sürdürmüşlerdir.

Sosyal demokrat partilerin özgün devrimci nitelemesini günümüzdeki “uzlaşmacı reformculuk” çizgisine getiren sürecin, Bernstein’in 1897-1898 yılları arasında Londra’dan yolladığı *Sosyalizmin Sorunları* başlıklı bir dizi yazının Kautsky tarafından çıkarılan *Neue Zeit* dergisinde yayımlanması ile alevlenen tartışmalar bağlamında başladığı söylenebilir (Emrealp; 1991, 45).

Sosyal demokrasinin evrim ve devrim ikilemi, Eduard Bernstein ve Karl Kautsky’nin ifade edişleriyle kristalize edilebilir.

1.4.1.1. Bernstein ve Revizyonizm

Avrupa’da Karl Marx’ın görüşlerini yeniden gözden geçiren ve eleştirip ona yeni bir biçim veren sosyalistlere “revizyonistler” denilmiştir. Bunların en önemlileri Almanya’da Eduard Bernstein ve Fransa’da J. Jaures’tir (Daver; 1969, 102).

Revizyonistler’in temel eleştiri noktaları özellikle Marksizm’in değer teorisi ve ekonomik determinizm doktriniidir. Bernstein, Emek Değer Teorisi’nin herhangi bir dağıtım sisteminin adil veya gayri adil olduğunu ispatlayamayacağını öne sürmüştür. Ona göre, en yüksek ücretler en fazla kar getiren endüstri dallarında ödenmektedir. En fazla artık değerler de bu endüstri dallarında gözükmektedir. Buna karşılık karın yok denecek kadar az olduğu endüstri bölümlerinde işçiye pek az ücret verilmektedir. Bu bağlamda, karın kapitalistlerce sömürüldüğü yolundaki iddiaların

sosyalizme bilimsel bir temel teşkil etmeyeceği kabul edilmiştir. (Gay; 1952, 65-72).

Bernstein, Marx'cılarının ekonomik determinizm teorisine de şiddetle karşı çıkmıştır. Bernstein'e göre, fikirler ve manevi değerler belli bir dereceye kadar, ekonomik şartlardan ayrı ve bağımsız olup, başlı başına ekonomik hayata tesir eden nedensel faktörlerdir. Medeniyet ilerledikçe insanlar geleceklerini tayin hususunda daha büyük bir hürriyet ve serbesti elde etmektedirler. Bunun için fikirler ve manevi değerler de tarihi akış içinde gitgide önem kazanmaktadır. Özellikle Bernstein, Marx'ın proletaryanın gitgide fakirleşeceği, sefalet uçurumuna düşeceği ve küçük endüstrinin eriyip, orta sınıfların çökeceği yolundaki kehanetlerine katılmamaktadır. O –istatistiklere dayanarak- şunu göstermiştir ki, işçilerin ücretleri ve hayat şartları gittikçe iyileşmektedir. Küçük endüstrinin ortadan çekildiği de doğru değildir. Küçük endüstri büyük endüstrinin yanı başında hala yaşamaya devam etmektedir. Üstelik proletarya ordusunun her gün biraz daha büyüdüğü ve birleşmiş bir ihtilalci grup görünümü kazandığı yolundaki iddia da doğru sayılamaz. Aksine işçi sınıfı arasında menfaat çatışmaları, sosyo- ekonomik statü değişiklikleri ve siyasal ideoloji ayrılıkları her geçen gün biraz daha artmaktadır (Gay;1952, 86-88).

Sonuç olarak Bernstein, proleterya ve burjuvazi arasındaki sürekli sınıf mücadelesi tezinin ve proletaryanın şiddet ve ihtilal yoluyla siyasal iktidarı ele geçirme metodunun terk edilmesini istemiştir. Bunun yerine, *çalışanların giderek liderlik yolunda tecrübe ve bilgi kazanmalarını, siyasal ayrıcalıkların ve ekonomik sömürücülüğün ortadan kaldırılmasını ve bu konularda bütün liberal gruplarla işçilerin işbirliği yapmasını istemiştir* (Daver; 1969, 103).

Revizyonistler, sosyalizm ve demokrasi arasındaki yakın ilgi üzerinde dikkatle durmuşlardır. Onlar sosyalizmi, demokrasinin doğal gelişmesi sonucu olarak

görmüşler ve sosyalizmi demokrasinin ekonomik alana zorunlu bir uzanışı olarak kabul etmişlerdir. Revizyonistlerin gözünde sosyalizm, demokratik ideal ve geleneklere sıkı sıkıya bağlıdır. Bu nedenle demokrat ve liberalleri kendilerine tabii bir müttefik olarak görmek eğilimindedirler. Revizyonistler burjuvazi ile bir ve beraber olmak istemektedirler, çünkü bu suretle onları kendi davalarına inandıracaklarını ve saflarına çekeceklerini ummaktadırlar. Revizyonistler, kısmi reformları, örneğin iş kanunlarını, sosyal sigorta kurumlarını küçümsememektedirler. Bilakis bu tür reform ve tedbirleri işçilerin durumunu iyileştirdiği için desteklemektedirler; çünkü bu reformlar, uzun vadede işçilere yardım edecek ve sosyalizmin zaferini sağlayacaktır. Bu yolda sağcı hükümetlerle dahi işbirliği yapılabilir, hatta böyle bir hükümete gerekirse girilebilir de. Son olarak revizyonistler Marx'ın milliyetçiliğe karşı olan tutumunu da tasvip etmemişlerdir. Onlara göre, demokratik bir devlette işçiler, milletin ve devletin kaderine seyirci kalamazlar. Şovenizme kapılmamak, adalet ve ahlak ülküsünü milli menfaat üstüne çıkarmamak kaydıyla, saldırganların haksız hücumlarına karşı vatanını ve milletini savunmak işinin görevidir (Daver; 1969, 104).

1.4.1.2. Kautsky ve Reformizm

Revizyonizmin en ileri düşmanı Ortodoks Marksist Kautsky olmuştur. Kautsky, revizyonizmin sosyalizmi bir sınıf felsefesinden çıkarıp bir genel refah programı haline sokmakla, Marksizmin ana ruhunu yok edeceğini öne sürmüştür. Bunun sonucu da, Kautsky'nin gözünde kapitalizmin güçlenmesi olacaktır. Bu ise proleteryanın zaferine daha büyük bir engel olacaktır. Sosyalist olmayan hükümetlerin sosyal reform kanunları yapması Kautsky tarafından olumlu karşılanmamaktadır. Kautsky'e göre, bu gibi kanunlar ancak devletin proleterya

kontrolüne geçtiği zaman yapılabilir. Ayrıca, Kautsky, Sosyal Demokrat Parti'nin revizyonizmi benimsemesi durumunda sosyalizmin bir ilham kaynağı olmaktan çıkacağı ve basit bir oportünizm yüzünden dejenere olacağını savunmaktadır (Çeçen; 1984, 103-104).

Revizyonizm ve ortodoks Marksizm tartışması zamanla çok şiddetlenmiş, Ortodoks Marksistler komünist olarak tanınıp, Marksizmin ilkelerine katı katıya bağlı bulunmuşken, revizyonistler ihtilale karşı çıkıp demokrasiye yöneldiklerinden demokratik sosyalistler olarak tanımlanmışlardır. Ortodoks Marksistler sosyalizmi, tüm mülkiyetin devlete geçmesi olarak görürlerken, revizyonistler ise sosyalizmi bir mülkiyet sorunu olmaktan çok bir sosyal eşitlik sorunu olarak görme eğiliminde olmuşlardır.

Revizyonizmin hızla gelişmesi karşısında Kautsky Ortodoks Marksizmi daha fazla savunmamış ve *reformizmi* ortaya atmıştır. Reformistler Marksist öğretiyi korumak için, yeniden gözden geçirilmesine karşı çıkmışlar, fakat revizyonistlerin köklü eleştiri görüşüne karşı yorumsal bir görüş geliştirmişlerdir (Çeçen;1984, 104).

Reformistlerin amacı, toplumsal reformları derece derece ve kendiliğinden biriken küçük iyileştirme hareketleriyle, zamanla ve hissedilmeyecek bir biçimde gerçekleştirmektir. Niteliksel bir değişme devrimle değil, yavaş yavaş dizilen küçük reformlarla gerçekleştirilecektir.

Reformistler de devrime karşıdırlar. Amaca varmak için onlarda bir sıçrama ya da devrim gerekmediğine inanmaktadırlar.

Revizyonist ve reformist akımlar yukarıda dillendirilen farklılıklarına rağmen; “çoğulcu demokrasi”, “barışçı müdahale yöntemleri” ve “evrimcilik” vurgularında kendilerine ortak bir hareket alanı yaratmıştır denilebilir.

Reformist ve revizyonist akımların temel savunularını ve eleştiri noktalarını verdikten sonra sosyal demokrasi pratiğini berraklaştırmak adına diyebiliriz ki; “reformist ve revizyonist fikirlerin düşünce yaşamında gelişmeleri, sonuç olarak uygulamada sosyal demokrasi akımını ortaya çıkarmıştır”.

1.4.2. Sosyalizm ve Demokrasi

Sosyal demokrasi, köklü bir toplumsal değişimi gerçekleştirmek üzere yola çıkmasından sonra, kapitalist toplumsal oluşumun labirentinden çıkış yolunu aramayı sürdürürken, “sosyalist demokrasi” olgusunu “burjuva demokrasisi” bağlamında gerçekleştirme tasarımıyla kaynaklanan bir açmaz ile karşı karşıya kalmıştır. Son hedefleri olan sosyalizmi, kapitalist toplumun siyasal kurumları aracılığıyla gerçekleştirmeyi amaçlayan sosyal demokrat partiler açısından “sosyalist olmayan demokrasi” sorunsalı, sosyal demokrat hareketin daha ilk on yıllarında kuramsal bir karabasana dönüşmekte gecikmemiştir (Emrealp; 1991, 55).

Sosyal demokrasinin nihai amacının, kapitalist sistem yerine sosyalist üretim sistemini inşa etmek olduğunu önceleyen açıklamalarda ifade edilmiştir. Sosyal demokrat bakış açısında bu amaca ulaşabilmek için en elverişli ve mantıklı argüman *demokrasidir*. İşçi sınıfı ve hareketinin sosyalizmi gerçekleştirmesi için gerekli olgunluğu kazanması sadece demokrasi aracılığıyla sağlanabilir.

Bu analiz, sosyalizmin bir amaç olarak yaşamsal konumunu koruduğu bir bağlamda, işçi sınıfının siyasal mücadeleleri ile demokratikleşme süreci arasındaki kopmaz bağları nitelemektedir.

İşçi hareketi, bir yandan parlamenter- demokratik devlet biçiminin sağladığı elverişli koşullar içerisinde gelişip güçlenmiş, öte yandan içerisinde mücadele ettiği

demokratik çerçevenin de genişlemesi ve esnekliğe kavuşturulmasında itici bir güç olmuştur (Emrealp; 1991, 57).

Bu kapsamda sorun, kabaca şu ya da bu demokrasiyi seçmek değil, var olan demokratik çerçevenin genişletilmesi, yetkinleştirilmesi ve korunması sürecinde demokrasi olgusuna yeni bir biçim ve içerik kazandırılması olmuştur.

Kautsky, proleteryanın sosyal devriminin, orta sınıfın devriminden çok daha değişik biçimlere bürüneceği ve demokrasinin yerleştiği her yerde, zor kullanma yerine, barışçı, iktisadi, yasal ve manevi yollarla gerçekleştirilmesinin mümkün olacağı görüşünü getirirken, temel çıkış noktasının sosyalist dönüşüm olmayı sürdürdüğü görülmektedir. Gerçekten de Kautsky, bir yanda sosyalizm ile varolan demokratik çerçeveyi bağdaştırma yönünde çaba gösterirken, öte yandan da demokrasi ne yaparsa yapsın, bu sistemi değiştirmedikçe, kapitalist üretim sistemindeki karşıtlıkları çözemez diyerek işçi hareketine bir hedef göstermekten geri kalmamaktadır (Kautsky; 1976, 553). Demokrasinin yüklenmiş olduğu bu iki farklı düzeydeki işlevin, Bernstein'in söyleminde de yer aldığı görülmektedir: “Demokrasi, aynı anda hem bir amaç, hem de bir araçtır. Hem sosyalizmin kuruluş yöntemidir, hem de sosyalizmin gerçekleşme biçimidir” (Cem;1984, 75).

Sosyal demokrat düşüncenin daha sonraki yıllarında, yumuşatılmış bir sınıf çatışması kavramına eşlik eden toplumun demokratikleştirilmesi üzerindeki ağırlıklı vurgunun da etkisiyle, toplumsal dönüşümün “amaç-arac” ilişkisi giderek farklı bir nitelik kazanmıştır. Sosyalizm, süreç içerisinde, asıl hedefin daha ötede bulunduğu bir geçiş döneminden çok, ulaşılabilecek son hedef olarak görülmeye başlanmış, demokrasi ise sonuçta proleterya tarafından demokratikleştirilecek olan kapitalist devletin, yeni biçimiyle yeniden üretilmesi olarak ifadesini bulmuştur. “Amaç” ile “araç” arasındaki diyalektik ilişkiyi temelden sarsan bu gelişme, “demokrasi”

söyleminde teori ile pratik arasındaki ilk ciddi kopuşlara neden olmuştur (Emrealp; 1991, 59).

Kapitalist bir toplumda sosyalizmin “kapitalizme rağmen” gelişmesinin ön koşulu olarak gördükleri toplumun ve devletin demokratikleştirilmesi gereğini, yumuşatmak üzere yola çıktıkları sınıf çatışması olgusu ile bağdaştırmaya çalışan sosyal demokratlar, dikkatlerini toplumsal mücadelelerin niteliğinden çok bunların verildiği düzeye kaydırmışlardır. Bu bağlamda yerel yönetim, kapitalist yapıda yer alan yerel topluluklarca devletin etki alanını terk etmeme mücadelesinin verildiği “kurtarılmış bölgeler” işlevi görmüştür (Emrealp; 1991, 59).

Demokrasinin kurumsallaşmasında yerel yönetimin işlevi, sosyal demokrat hareketin gelişip güçlenmeye başladığı yıllardan başlayarak Batı Avrupa’nın siyasal gündemine, bir daha çıkmamak üzere girmiştir. 19. yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıkan “beledi sosyalizm” akımı, yüzyılın sonlarına doğru yaklaşık eş zamanlı olarak, başta İngiltere ve Fransa’da olmak üzere, değişen oranlarda İtalya, Almanya, Avusturya ve diğer Avrupa ülkelerinde derin ayak izleri bırakmıştır. Sosyal demokrat partilerin henüz iktidara tanışmadıkları yıllarda etkisini gösteren bu akım, önceleri tüketiciyi koruma, yerel istihdamı artırma, belde halkını ekonomik yaşamla bütünleştirme gibi sosyo-ekonomik yanı ağır basan bir yol izlerken, özellikle yeni yüzyılla birlikte demokratik çerçevenin genişletilmesi, gündemdeki yerini almaya başlamıştır.

Sosyalizm ile demokrasinin iç içeliğinde özgül bir sıva işlevi gören yerel yönetim hareketi, Batı Avrupalı sosyal demokrat partilerin iktidara gelmeye başlamasından sonraki on yıllarda oldukça farklı bir biçimde, ancak özgüllüğünü koruyarak varlığını hissettirmiştir. İkinci Dünya Savaşı sonrasında hızlanan sanayileşmeye koşut olarak kentlerde örgütlü emeğin güçlenmesinin ve başta

sendikalar olmak üzere, demokratik kitle örgütlerinin giderek artan ağırlığının sağladığı ivme ile yerel yönetimler, özellikle Refah Devletini gerçekleştirme koşullarının yeniden üretilmesinde, sosyal demokrat iktidarların temel kaldıraçlarından birini oluşturmuştur. Bu önemli işlevinin yanı sıra yerel yönetim hareketi, sosyalist düşüncelerin kitlelere yaygınlaştırılmasında etkili olmakla kalmayarak, siyasal iktidarı elinde tutan parti ile kaçınılmaz etkileşimi bağlamında, sosyal demokrasinin günümüzdeki pragmatik, katılımcı ve uzlaşmacı çizgisine gelmesinde çok önemli bir rol oynamıştır (Emrealp; 1991, 60-62).

1.4.3. Sosyal Demokrasinin “Silahı”: Oy Hakkı

Sosyal demokrasi, bir yandan işçi sınıfının temsilini yaparken öte yandan da, işçi sınıfının temel vatandaşlık haklarının elde edilmesi için büyük uğraşlar vermiştir. Özellikle de Batı Avrupa’da bu mücadelelerin çok yoğun bir şekilde yaşandığı bilinen bir gerçeklik olarak tarihteki yerini almıştır. Bu bağlamda verilen mücadeleler, sadece sendikal hak ve özgürlüklerin genişletilmesi çabalarıyla sınırlı kalmamış, genel ve eşit oy hakkı üzerinde yoğunlaşan talepler, demokrasi mücadelesi ile birlikte yoğrularak bir anlamda demokrasi savaşı olarak algılanmıştır.

Emekçi kitleler, demokratik hak ve özgürlüklerin ayrılmaz bir parçası olan evrensel ve eşit oy hakkı için verdikleri mücadelede ilk kazanımlarını henüz 19. yüzyılın ikinci çeyreğinde İngiltere’de ortaya çıkan *Chartist* hareket içerisinde elde etmişlerdir.⁶

19. yüzyılın ikinci yarısına bakıldığında ise, Chartist hareketin yankılarının giderek silikleştiği, buna karşın emekçi kitlelerin Batı Avrupa’nın hemen bütün ülkelerinde evrensel oy hakkı mücadelesindeki seslerini yükselttiği görülmektedir.

Yalnızca demokratik hak ve özgürlüklerin değil, sosyalist mücadelelerin de ayrılmaz bir parçası olarak görülen evrensel ve eşit oy hakkı mücadelesinde Batı Avrupa’nın tüm ülkelerinde emekçi kitlelerin seçim sandığında belirleyici bir konuma yükselmesi, sosyal demokrat düşlerin gerçekleşmesi anlamına gelmektedir. Gerçekten de, özellikle dönemin Marksist olarak nitelendirilmeyen sosyalistlerince gündeme getirilen görüşe uygun olarak devlet aygıtının “parçalanması” yerine seçimler yoluyla “ele geçirilmesi” ve siyasal erkin emekçi kesimler yararına kullanılması tasarımının önündeki engeller kaldırılmış gözükmemektedir (Emrealp; 1991, 67).

Batı demokrasilerinin çağdaş demokrasiler olarak kabul edilmesi aşamasında kilometre taşı olarak kabul edebilecek temel hak ve özgürlükler ile bu hak ve özgürlüklerin kapsamının giderek genişletilmesi, beraberinde işçi kitlelerinin ulusal ve uluslararası düzeylerde örgütlenmesinin engellenmesini ortadan kaldırıcı

⁶ İngiliz Parlamentosu’na 1838, 1842 ve 1848 yıllarında sunulan ve tümü reddedilen üç dilekçe kapsamında gelişen Chartism, önceleri genel ve eşit oy hakkı için, daha sonraları iş gününün kısalması, çalışma koşullarının iyileştirilmesi gibi ekonomik yönü ağır basan taleplerle ilgili olarak sürdürülen bir kitle hareketine dönüşmüştür. Kitle eylemlerinin bastırılmasından sonra, 19. yüzyılın ortasına gelinmeden dinamizmini yitirerek çökmesine karşın Chartist hareket, bir yanda İngiliz emekçi sınıfına geniş bir kooperatif sistemi, güçlü sendikalar ve Enternasyonalci bir anlayış bırakırken, öte yandan sosyalist düşüncenin gelişmesine önemli katkılarda bulunmuştur.

“örgütlenme özgürlüğü” ne olanak tanımış, bu hakka halkın kendi temsilcilerini özgür bir ortamda, genel ve eşit oy hakkından yararlanarak *seçme hakkı* da eşlik etmiştir.

Bu bağlamda, sosyal demokratların özgün “devrimci” reformculuğu, Batı Avrupa’nın gelişmiş kapitalist toplumlarını niteleyen parlamenter- demokratik yapı içerisindeki örgütlü mücadelelerinin başlıca aracı olarak genel ve eşit oy hakkının önceliği üzerinde yaygın bir görüş birliği oluşmasını sağlamıştır (Emrealp; 1991, 71). Gerçekten de Kautsky’nin altını çizdiği gibi , “*Basın ve örgütlenme özgürlüğü yanında genel oy hakkı, proleterya hareketinin sağlıklı gelişiminin ön koşulu*” niteliğini taşımıştır (Kautsky; 1976, 542).

1.4.4. Sosyal Demokrasi, Sınıflar ve “Halk”

İşçi sınıfının ve bağlantılı olarak temsilcisi konumundaki sosyal demokrasinin temel amaç ve işlevlerinin başında, toplumun değiştirilmesi ve dönüştürülmesi gelmektedir. Kastedilen toplum “burjuva toplumu” dur ve bu değiştirme ve dönüştürme faaliyetini gerçekleştirecek kitle de işçi kitlesidir. Sosyal demokrat örgütlenmeler ve oluşumların bu noktada üzerlerine düşen görev, işçi sınıfına bu dönüşümü gerçekleştirmek adına uygun ortam ve zemin hazırlamaktır. Bu durum, sosyal demokrat partiler tarafından yönlendirilen hareketin ideolojisi, hedefleri ve içeriği ile kurumsal ve toplumsal dayanaklarının belirlenmesi noktasında bazı sorunlar yaratmıştır. Bilindiği gibi sosyal demokrat nitelikli partiler, başlangıçta bir sınıf partisi olarak sahneye çıkmış ve kimliklerini bu şekilde tescillemişlerdir. Ancak dönüşüm ve değişim için gerekli zeminin yaratılması noktasında sosyal demokrat partilerin bu kimliklerinden az da olsa soyutlanmaları gerekmektedir. Çünkü umut edilen toplum düzenin yaratılması için “halk” tanımında yer alan diğer toplumsal

sınıf ve katmanlara da ulaşılması gerekmektedir. Ayrıca, bu katman ve sınıfların, işçi sınıfı önderliğinde birleşerek dönüşümün gerçekleştirilmesinde önemli rol almaları sağlanmalıdır.

Bu çerçevede işçi sınıfını diğer ezilen sınıfların potansiyel kurtarıcısı olarak gören sosyal demokrasi, işçi sınıfının önderliğinde toplumsal güç ilişkilerinin köklü bir biçimde dönüştürülebileceğinden hareketle, kitlelerin geneli içinde işçi sınıfının ayırt edici konumunu sürekli kollamak durumunda kalmıştır. Gerek kuramsal gerekse stratejik-örgütsel düzeylerde kitlelerin burjuvaziye olan potansiyel karşıtlığı ifade edilirken karşılaşılan temel sorun, söz konusu toplumsal güçleri oluşturan ve her birinin değişik çıkarları bulunan sınıfların ve katmanların birlikteliğinin, bu birliği oluşturan bileşenlerden ayrı bir birliğe denk düşen “halk” kavramının genel kapsamı altında değerlendirilip edilemeyeceğidir (Emrealp; 1991, 73-74).

Halk tanımındaki belirsizlik, sosyal demokrat hareketin geniş kitleleri saflarına çekme uğraşı sırasında, bu hareketin temsilcisi durumundaki partilerin söyleminde önemli kavram kargaşasına yol açmıştır. Kuramsal düzeydeki her türlü tartışmanın başını çeken Alman SPD ‘nin önderlerinden Bebel, “Devlet, sınıf egemenliğine dayanan bir devlet biçiminden bir *halk devletine* dönüştürülmelidir” (Bebel; 1969, 121) derken, kuşkusuz asıl sorunsal halk olgusuna içerik kazandırmak değil, “sınıf egemenliği” kavramından hareketle, egemen sınıf ile devlet arasındaki organik ilişkiyi gündemde tutmaktır. Aynı biçimde Luxemburg, proleterya terimini yer yer “büyük halk sınıfı” ya da “sınıf bilincine sahip büyük halk kitlesi” ile eş anlamlı kullanmakla birlikte, “öncelikle işçi sınıfının çıkarlarını” gözeten sosyal demokrat partinin, bu çıkarların ötesine gidebileceğini göstermek amacıyla halka dayalı olduğu görüntüsünü vermek zorunda olduğunu belirterek halk terimine kuramsal bir içerik vermekten kaçınmaktadır (Luxemburg; 1975, 102).

1.5. Sosyal Demokrat Partilerin Evrimi

Gelişme süreçleri içerisinde sosyal demokrat partiler, kapitalizme bakış açılarının farklılaşmasına ve sosyalist bir toplumun kurulması için harekete geçirmeyi öngördükleri toplumsal güçlere ilişkin teorik-stratejik konumlarını gözden geçirmelerine yol açan üç temel değişime sahne olmuşlardır. İlk olarak, bu partilerin “sınıf partisi” söylemi “kitle partisi” niteliğine dönüşmüştür. İkinci olarak, bu partilerin *üretim araçlarının toplumsallaştırılması tasarımı*, yerini süreç içerisinde “Refah Devleti” gereklerinin yerine getirilmesine bırakmıştır. Son olarak, bu partilerin uzun dönemli hedef olarak *sosyalizme yaptıkları göndermeler, giderek ortadan kalkmıştır* (Emrealp; 1991, 81-82).

1.5.1. “Sınıf Partisi”nden “Kitle Partisi”ne...

Sosyal demokrasinin temel amacı olan kapitalizmden sosyalizme geçiş, kanlı bir devrim ile değil kademeli bir reform paketinin etkileriyle ve sosyalist uygulamaların giderek etkisini göstermesiyle, ayrıca, süreç içerisinde ve barışçı müdahale yöntemleri kullanılarak sağlanmalıdır. Sosyal demokrasiyi sosyal ve demokrat yapan ilkeler zaten bu yaklaşımdan doğmakta ve sosyal demokrasiyi komünist eğilimlerden bu noktalarda farklılaştırmaktadır. Ancak, daha önce de ifade edildiği gibi bu geçiş ve beraberinde getirdiği dönüşümün başını işçi sınıfı çekmektedir. Yani, sosyal demokratları son hedeflerine ulaştıracak olan bu süreç, sınıf mücadelesi bağlamına oturtulmaktadır.

Sosyal demokrat partiler, sınıfsal boyutu sürekli gündemde tutmakla birlikte, henüz 1909 yılında Bernstein, “... sosyal demokrasinin, özünde işçilerin sınıf partisi olarak mı kalması yoksa sosyalist bir halk partisi olmaya mı çaba göstermesi gerektiği” sorununa dikkat çekmekteydi (Bernstein; 1976, 395).

Bu sorun sosyal demokrat partilerin gelişme süreçleri boyunca canlılığını hep korumuştur. Daha önce de vurgulandığı gibi sosyal demokrasinin nihai hedefine ulaşması için işçi sınıfının halk tanımındaki diğer toplumsal sınıf ve katmanlarla uzlaşması ve onların desteğini alması gerekmektedir. Bu da şüphesiz sosyal demokrat partileri sınıf temsili olgusundan uzaklaştırarak “kadro partisi”nden “kitle partisi” olma yönünde bir gelişmeye gebe bırakmış ve buna bağlı olarak da Avrupalı sosyal demokrat partiler sınıf tanımlarını genişletmişlerdir. Bu dönüşüm, kapitalist sistemin özgün doğasından da kaynaklanmaktadır. Toplumun ezilenlerden müteşekkil halk ve bunların dışında varlıklarını ve egemenliklerini sürdüren burjuva sınıfı olarak keskin bir şekilde bölünmesi, işçi sınıfını diğer katmanlarla iş birliği yapma ve gücünü olabildiğince artırma yoluna sürüklemiştir.

İşçi sınıfı ve temsilcisi olduğu sosyal demokrat partiler sermaye partilerinin, her şeyden önce, ekonomik vesayetinden kurtulmak için parti üyeliklerini geniş kitlelerle yaygınlaştırma yolunu seçmişlerdir. Seçimlerde sermaye ile bağıntısız adaylar gösterebilmek ve bu adayların finansmanını sağlamak için ortak bir finansman sağlanmalıdır, bunun doğal sonucu da sosyal demokratları, işçi sınıfına “yeni destekçiler” aramak ve toplumsal destek tabanlarını genişletmek için yoğun bir çabaya yöneltmiştir.

Kendilerini uzun ve kısa dönemli hedeflerine ulaştırması öngörülen reformist programlarını uygulamaya koymak amacıyla parlamentoda çoğunluğu elde etmeye hedefleyen sosyal demokrat partilerin atacağı adımların başında, seçimlerden proleteryanın zaferi ile çıkılması gelmektedir. Buna karşılık, sosyal demokratlar için seçimlerde zafer elde etmek, farklı sınıfların ve katmanların ivedi demokratik istemleri ve ekonomik çıkarları ile işçi sınıfınıninkilerinin bağdaştırılması anlamına gelmektedir.(Emrealp; 1991, 86).

Bu bağlamda, Batı Avrupalı sosyal demokratlar, özgün sınıf tanımlarını genişlettikçe, sınıf mücadelesine ve Marksist terminolojiye yaptıkları göndermeleri giderek terk etmeye başlamışlardır. Sosyal demokrat partilerin sınıfsal dayanaklarını giderek sulandırılmalarına bağlı olarak, toplumun sosyalizme dönüştürülmesinde temel stratejik araç olarak görülen üretim araçlarının toplumsallaştırılması tasarımı üzerindeki geleneksel vurgu da giderek silikleşmeye başlamıştır (Emrealp; 1991, 90).

1.5.2. “Toplumsallaştırma” Tasarımından “Refah Devleti”ne

Sosyal demokrat partiler tarafından, toplumun barışçı müdahale yöntemleriyle sosyalizme dönüştürülmesinin temel aracı olarak üretim araçlarının toplumsallaştırılması görülmektedir. Bu görüş, hemen bütün Avrupa sosyal demokrat partilerinin parti programlarında vurgulanmıştır. Kapitalist toplumun işçi sınıfı lehine dönüştürülmesi için üretim araçlarının toplumsallaştırılması gerekmektedir.

Sosyal demokrat nitelikli partilerin 20. yüzyılla birlikte iktidarlarda görev almasını takip eden yıllarda toplumsallaştırma tasarımı teoride mevcut durumunu korurken, pratikte kısa dönemli ve pragmatik politikalar üzerinde yoğunlaşmalar başlamıştır. Nihayetinde uzun dönemli bir politikanın neticesinde gerçekleştirilecek olan toplumsallaştırma tasarımı, sosyal demokrat partilerin iktidara gelmesiyle birlikte işçi sınıfına kısa dönemde faydalı olacak oluşumların gerçekleştirilme sürecini uzatıcı bir nitelik kazanmaktadır. Bu nedenle de teori yerine pratikte tercih edilmektedir. Sosyal demokrat hareketin teorisi ile pratiği arasındaki bu ilk ciddi kopuşların temeli, siyasal erkin seçimler yoluyla ele geçirildikten sonra istikrarın sağlanması ve iktidarın elde tutulmasının sorun olarak görülmesinde yatmaktadır.

1920'lerde iktidarda olan sosyal demokrat partiler, Büyük Bunalım'ın yıkıcı etkilerine tümüyle hazırlıksız olarak yakalanmışlardır. Ekonomik bunalımdan en çok etkilenen partilerin başında, iktidara geldiği 1929 yılından sonraki iki yıl içerisinde büyük bir gürültüyle çöken İngiliz İşçi Partisi gelmektedir.

Büyük Bunalım'ın, sosyalist dönüşüm sloganlarının arasından sıyrılan somut etkileri, sosyal demokrat hükümetlerin öncelikler listesinin başına, kapitalist sistemin kendisini yeniden üretmesini sağlayacak önlemleri yerleştirmeye zorlamıştır. Bu çerçevede sosyal demokrat partiler, üretim araçlarının toplumsallaştırılmasına olan doktriner bağlılıklarından giderek uzaklaşmaya başlamışlardır. Toplumsallaştırmanın kuramsal içeriği konusunda, genişleyen kamu sektörünün gerçekte kapitalist devletin güçlenmesine yol açıp açmadığına ilişkin olarak Kautsky ve Liebknecht'in 19. yüzyılın sonlarına doğru alevlendirdiği tartışmaların külleri arasından toplumsallaştırma tasarımı, giderek *devletleştirme* ile özdeşleştirilmeye başlanmıştır (Emrealp; 1991, 94).

İki dünya savaşı arasındaki dönemde sosyal demokrat hükümetler, bir çoğu için seçmen tabanının genişlemesini sağlayan bir takım ivedi sosyo-ekonomik reformları gerçekleştirerek, iktidar oluşlarını haklı kılacak ve iktidarlarını koruyacak bir ekonomik politika izleme eğiliminde olmuşlardır. Toplumsallaştırma eğilimlerini askıya alan sosyal demokratlar, dikkatlerini çalışma koşullarının iyileştirilmesi, sendikal hakların kapsamının genişletilmesi, ücretlilerin ulusal gelir içindeki payının artırılması, sosyal güvenlik sisteminin yaygınlaştırılması, tam istihdamın sağlanması gibi konular üzerinde yoğunlaştırmışlar ve genelde kitlelerin genel refahını arttırmak doğrultusunda yeni bir reformcu yol izlemeye başlamışlardır.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında yaygın bir uygulama alanı bulan sosyal demokrat politikalar, kuşkusuz büyük ölçüde Keynesci yaklaşım tarafından

biçimlenmiştir. “Müdahaleci Devlet” olgusunu liberalizmin içine sokan Keynes, toplumsal düzenin temel tehdidi olarak gördüğü toplumsal eşitsizliklerin giderilmesi ve toplumsal dengelerin oluşturulması için kapitalist devlete yüklemiş olduğu sosyo-ekonomik rol ile sosyal demokrat partilerin kimlik bunalımlarında önemli bir çözümleyici olmuştur. Süreç içerisinde, sosyal demokrat hükümetlerin sıkı denetimleri altında uygulanan Keynesci politikalar yoluyla olgunlaşmaya başlayan refahçı uygulamalar, giderek kamulaştırmaların yerini almıştır. Kamu mülkiyeti, genişlemekte olan kapitalist ekonomilerin gereksinim duyduğu temel teknik alt yapıyı sağlayacak olan sektörler ile giderek sınırlanırken, piyasanın dolaylı denetimi, özel sermayenin işleyişini rasyonel kılacak bir mekanizma olarak görülmüştür.

Bu çerçevede Batı Avrupa ülkelerinde refah toplumu uygulamalarının ivme kazanması ve yaygınlaşması her ülkede farklı kapsam ve yoğunlukta olmakla birlikte, yaklaşık aynı zaman dilimine denk düşmüştür.

Bu genel çerçeve içinde sosyal demokrasinin yerel yönetimler üzerindeki genel vurgusu, refah politikalarının uygulanma ve yaygınlaştırılmasında en önemli araçlardan bir tanesi olmuştur. Gerçekten de, yerel yönetimlerin, belde hizmetlerinin sunulmasındaki etkinliği Refah Devleti’nin kaldıraçlarından biri olmuş, yerel yönetimlerin güçlenmesi, refah uygulamalarının başarılı olmasını ve yaygınlaştırılmasını kolaylaştırmıştır. Yerel yönetimler, Refah Devleti’nin maddi ve kültürel koşullarının oluşmasına katkıda bulunarak, sınıf mücadelesine yeni bir boyut kazandırmıştır. Kapitalizmin özünde yer alan ve sermaye yararına tek yönlü işleyen ekonomik ilişkilerin demokratik süreçlerle iki yönlü işleminin sağlanması ve burjuvazi tarafından kabul edilebilirlik sınırları içerisinde toplumsal birikimin ya da artı-değerin bir bölümüne, devlet tarafından el konulması tasarımı çerçevesinde yerel yönetim, özellikle kentsel alanlarda üstlendiği konut, sağlık, eğitim ve diğer kamu

hizmetleriyle, emekçi kitlelere dolaylı ücretler biçiminde ulaşan refah toplumu kazanımlarının aktarıldığı temel kurum işlevi görmüştür.

Refah Devleti kapsamındaki sosyal adaletçi, sosyal güvenlikçi, yeniden bölüşümcü politikalar yoluyla kapitalist toplumun sosyal adaletsiz ve güvenliksiz ortamının giderek ortadan kalkması ve kapitalist ekonominin giderek sosyalleşmesi sonucunda sosyal demokrasi, kapitalizmi iyileştirmekle yetinerek uzun dönemli hedefi olan toplumu dönüştürme tasarısını gerçekleştirmenin maddi koşullarını kısa dönemli reformlar uğruna askıya almak açmazı ile karşı karşıya kalmıştır. Gerçekten de, üretim araçlarının mülkiyetinin el değiştirmesi yerine emekçilerin kapitalizm altında maddi kazanımlarının artırılması ile yetinme eğilimi, sosyal demokrasinin özgün ilkelerinden kopuşu hızlandırmıştır. Sosyal demokrat bakış açısından toplumu dönüştürmenin başlıca aracından yoksun kalan sosyal demokratlar, sonuçta, dünya görüşlerinin temel taşı olan sosyalist dönüşüm tasarımıyla uzaklaşmışlardır (Emrealp; 1991, 101-103).

1.5.3. “Toplumu Dönüştürmek” Yerine “Toplumsal Uzlaşma”...

Batı Avrupalı sosyal demokrat partiler, zaman içerisinde, işçi sınıfına olan yönelimlerini diğer emekçi kesimler ile küçük burjuvaziye de kapsayacak biçimde genişletmiş, bu kesimlerle arasındaki sosyalist doktriner bağlantılarını yerleştirmiş ve bunlara bağlı olarak, toplumsallaştırma tasarımlarını giderek uzaklaşmışlardır. Bunun siyasal sonucu ise, sosyal demokrat partiler açısından *nihai hedefin terk edilmesi* anlamına gelmiştir.

Bu durum sosyal demokrat partiler ile işçi sınıfı arasındaki organik bağda kopmasına neden olmuş, işçi sınıfının uzun dönemli siyasi amaçları da bir kenara

bırakılmıştır. Nihayetinde iktidardaki sosyal demokrat partiler sermaye birikiminin gereklerine uyum sağladıklarından sosyalist dönüşüm tasarımı yerini kapitalist ekonominin istikrarlı kılınmasına bırakmıştır.

Bu bağlamda, Avrupa'daki sosyal demokrat partiler, ülkesel koşullarından kaynaklanan farklılıklara karşın özünde benzer çizgilerle bir yandan toplumsal-siyasal uzlaşmanın her düzeyde gerçekleştirilmesine yönelik politikalara giderek artan bir ağırlık verirken, öte yandan da toplumsal dönüşüm tasarımına farklı bir içerik kazandırmışlar ve sosyalizmi bir “*yaşam biçimi*” olarak algılamaya başlamalarının beraberinde getirdiği teorik ve stratejik yeniden yapılanma sürecindeki yerlerini almışlardır.

Son çözümlemede kapitalist toplumun sosyalist bir topluma dönüştürülemediği olması, bir yanda sosyal demokrasi balonunun sönmesi olarak nitelendirilmesi ve buna bağlı olarak bu “yeni liberallerin” sol yelpaze dışında değerlendirilmesine yol açarken, diğer yanda, özellikle Doğu Avrupa'daki yeni oluşumlar gündeme geldikten sonra, *sosyal demokrasinin kalıcı olmayı başarabilen başlıca sol güç olarak görülmesi ve geleceği biçimlendirme potansiyelinin her zamankinden daha çok önem kazandığı görüşü yaygınlık kazanmıştır.*

Sosyal demokrasinin bir *akım*, bir *hareket* olarak nereye gittiğine ilişkin çözümlemelerin, kendilerini sosyal demokrat olarak adlandıran Batı Avrupalı partiler ile sınırlı kalamayacağı açıktır. Sosyal demokrasinin başlangıçtan bu yana savunduğu ilkelerin büyük bir bölümü, doktriner bağlantılarındaki değişiklikler sonucunda Batı Avrupa kökenli komünist partilerce de benimsenen politikalar durumuna gelmiştir. Bu çerçevede, sosyal demokrasinin çağdaş konumuna ilişkin irdelemelere, Batı Avrupalı komünist partilerin de eşlik etmesi kaçınılmaz olmaktadır; çünkü, Avrupa komünist hareketi, teoride ve pratikte somut ifadesini bulan bir biçimde, sosyal

demokrasinin özgün ilkelerine doğru kesin çizgilerle yaklaşma eğilimi göstermektedir (Emrealp; 1991, 119).

1.6. Avrupa Solu ve Çağdaş Sosyal Demokrasi

1.6.1. “Avrupa Komünizmi”nden “Avrupa Sosyalizmi”ne...

Terim olarak 1975 yılında, Yugoslav asıllı gazeteci Frane Babieri'nin Milano'da çıkan *Giornale Nuovo*'daki 24 Haziran tarihli yazısı ile ortaya atılan “Avrupa Komünizmi”, Batı Avrupa'nın Akdeniz kuşağındaki güçlü komünist partilerin doktriner ve stratejik evriminin benzerliğini tanımlamakta kullanılan bir slogana dönüşmüştür (Emrealp; 1991, 123).

Akdenizli komünist partilerin ideolojik konumlarını yansıtan Avrupa Komünizmi kavramı, uluslararası komünist hareketten pek çok noktada ayrılarak 1970'li yıllarla birlikte varlık kazanmıştır. Aslında Avrupa Komünizmi'nin uluslararası komünist hareketten kopuşunun köklerini Komintern'de arayabiliriz. Komintern'de kabul edilen sosyalizme ulusal-özerk yoldan ulaşılması tasarımı, kopuşu önceleyen önemli bir ayırt noktası olmuştur.

Batı Avrupalı komünist partilerin temel uğraşısı, III. Enternasyonal'in tek-merkezciliği ile sosyal demokrasi arasında bir üçüncü yol bulmak olmuştur. Bu arayış esnasında bir yandan ülkelerinde marjinal bir çıkış yaratmamak için kitle tabanlarını genişletmeye, diğer yandan da, pratikteki değişimlerini kurumlaştırmaya çalışmışlardır. Kitle tabanlarını genişletirken ve değişimlerini kurumlaştırmak temel açmazları sosyal demokrasiyle çok fazla kaynaşmamak olmuştur.

Bu bağlamda, 1970'li yıllarda Akdeniz kuşağında yer alan komünist partilerin öncülüğünde ortaya çıkan “Avrupa Komünizmi” olgusu, sosyalist hareketin yüzyılın başlarında bölünmesinden sonra “ılımlı” kanattan farklılığını sürekli sıcak

tutmaya çalışan “köktenci” kanadın da burjuva demokrasisine bakış açısının giderek değiştiğinin ve ayırt edici ideolojileri ile pratiklerinin kopmakta olduğunun göstergesi niteliği taşımaktadır (Carrillo;1977, 29).

Batı Avrupa’nın görece büyük komünist partileri, bir yandan ideolojik düzeyde sosyalizm için evrensel bir model olduğunu sorgular ve “önceden tanımlanmış, belirleyici, şartlandırıcı bir modelle özdeşleşmek, böyle bir modelden ilham almak eğilimini” terk ederken, öte yandan pratikte sosyal demokrat partilerden özünde çok farklı olmayan bir biçimde, üyelerini ve oy tabanlarını genişleterek *kitle partilerine* dönüşmüşler ve “*düzen partileri*” olma yolunda dev adımlar atmaya başlamışlardır.

Batı Avrupalı komünist partilerin sosyalizme demokratik yollardan geçilmesi tasarımı, sosyal demokrasinin, kapitalist toplumun *sürekli demokratikleştirilmesi* üzerindeki geleneksel vurgusunu çağrıştırmaktadır. Bu kapsamda Batı Avrupalı komünistler de sosyal demokratlardan özünde farklı olmayan bir biçimde, demokratikleşme sürecini, eski biçimlere (yani, burjuva –demokratik devlet biçimine) yeni içerik (yani, sosyalizm) kazandırılması olarak görmektedirler (Emrealp; 1991, 125-132).

Bu bağlamda, Batı Avrupalı komünist partilerin kendi dışlarındaki siyasal oluşumlara karşı olan yumuşak tavrı, demokrasiyi çoğulcu anlamda geliştirme ve yetkinleştirme adına verdiği kararlılık, çoğulcu-demokratik mücadelelerin burjuva-liberal ideoloji ile kaynaşmasında Batı Avrupa solunun oynadığı yaşamsal rolü nitelemektedir.

Çağdaş sosyalist düşüncenin “halka karşı sınıf” temasına kuramsal yaklaşımı, toplumun sosyalizme dönüştürülmesinde uzlaşmaz çıkarları bulunan toplumsal güçlerin harekete geçirilmesindeki teorik-stratejik çerçevedeki karşıtlıkları gündeme

getirmektedir. Bunun Marksist söylemdeki yeri, *sınıf ittifakları* sorununa denk düşmektedir. Bu da, “halk” ile “sınıf” olguları arasındaki uzaklığın günümüzde ne ölçüde korunduğu sorunu üzerine eğilmesini gerektirmektedir (Emrealp; 1991, 132).

1.6.2. “Halk”a “İade-i Ziyaret”

Konu başlığının da ifade ettiği gibi işçi sınıfının temsilcisi olarak sahneye çıkan sosyal demokrat partiler, iktidara sahip olmak adına halka açılma politikalarını etkin kılarken, bir yandan bir kimlik bunalımı yaşamışlar, öte yandan da diğer toplumsal katmanlarla seçim ittifakları oluşturarak siyasal iktidarı, seçim sandığından çıkan sonuçla ele geçirmek amacıyla olmuşlardır. Amaç, siyasal iktidarı ele geçirmek; bu amacın en olası aracı da ittifaklar yoluyla seçimlerden zaferle çıkmaktır. Ancak, pek çok ülkede uygulanan ve neticesinde iktidarın ele geçimiyle sonuçlanan bu politikanın, toplumu dönüştürme tasarımının aktive edilmesinde yeterli olmadığı görülmüştür. Evet, seçim zaferi toplumun dönüştürülmesi için gereklidir fakat gereklilik tek başına yeterli değildir.

Bu çerçevede gerek Batı Avrupalı sosyalist partilerin, gerekse sosyal demokrat partilerin kitle tabanlarını genişletmesi, sınıf yaklaşımı içerisindeki seçimler üzerinde düşünülen soyut önceliğin yerini, birbirinden farklı sınıf güçlerini birleştirme ve bu yolla geniş halk kitlelerini sosyalist dönüşüm için verilen somut mücadelenin içine çekme tasarımı almıştır. Bu anlamda, “seçim ittifakları” üzerindeki geleneksel vurgu, biçim ve içeriği farklı bir “toplumsal ittifak” arayışı içine dönmüştür.

Yeni toplumsal ilişkilerin kurulması yoluyla kapitalist toplumdaki güç dengelerinde emekçi kitleler yararına değişiklik yapılması tasarımının temelleri, sosyal demokrat partiler ile başta sendikalar olmak üzere işçi sınıfı örgütleri

arasındaki yaşamsal bağlarda bulunmaktadır. Kitle partilerine dönüşme sürecinde kendilerini “üretim araçlarına sahip olmayanları”, “emeği ile geçinen nüfusun tümünü”, “üretici kitleleri” i çerecek biçimde “halkın” partileri olarak tanımlamaya başlayan sosyal demokrat partiler, sınıf kavramını çağrıştıran sloganlara giderek daha az yer vermekle birlikte, emekçi kitlelerin burjuva-demokrat devlet biçimi içerisindeki mücadelelerinde işçi sınıfının özgün konumu nedeniyle “halk” ile “sınıf” olguları arasında belirli bir uzaklığı “adını koymadan” korumak zorunda kalmışlardır (Emrealp; 1991, 134).

Bu çerçevede, işçi sınıfının stratejik ittifaklarının özgül doğası, kaynağını “Devlet Tekelci Kapitalizm” tezinde bulmaktadır. Avrupa solunun demokratikleşme sürecini gerçekleştirme ve kapitalizme karşı mücadele yöntemine ilişkin olarak ayırt edici konumunu, bu tez kapsamında ortaya getirilen bir takım ana formülasyonlar çerçevesinde belirginleşmektedir.

Burjuvazinin yalnızca *tekelci* kesimi üzerinde yoğunlaşan tekelci kapitalizm tezinin uzantısı olarak birinci formülasyon, tekelci burjuvazinin siyasal ve ideolojik egemenliğinin belirleyici özelliğinin *zorlama* değil, hem siyasal olarak, yani toplumsal ittifaklar yoluyla hem de ideolojik olarak, yani kitleleri etki altına alarak *uzlaşma* olduğu savıdır. İkinci formülasyon, işçi sınıfının tekelci kapitalizm tarafından oluşturulan uzlaşmaya karşı koyabilmek için, burjuvazinin tekelci olmayan kesimlerini de kapsayacak biçimde toplumdaki diğer güçler ile siyasal ittifaklar kurmak zorunda olduğu savıdır. Üçüncü formülasyon, tekelci burjuvazinin egemenliğinin uzlaşmacı niteliği karşısında toplumsal uzlaşmaya karşıt güçlerin demokratik olarak nitelendirilmesinden ötürü, sosyalizme giden yolun, demokrasinin genişletilmesinden geçmek zorunda olduğunu vurgulamaktadır.

Son olarak, özellikle komünist partilerin konumu söz konusu olduğunda, partilerin öncü rolü ve “diğer parti ve örgütlerin çoğulculuğunun sürdürülmesi bağlamında hem proleterya hem de toplumsal ittifak için önderlik ve birliktelik sağladığı” görüşü, önemini korumaktadır.

Resmedilen toplumsal çelişkinin kutuplarından birinde, geniş anlamda sermaye ya da genel olarak burjuvazi değil, yalnızca tekelci burjuvazi yer almaktadır. Soyut bir biçimde birleşmiş olarak görülen tekelci kapitalizm, tek başat toplumsal güç olarak nitelenmekte ve tekelci olmayan sermaye, ekonomik ve siyasal egemenliğin dışında bırakılmaktadır. Burjuvaziyi bir *sınıf olarak* algılamadaki gönülsüzlük nedeniyle burjuvazinin büyük tekeller ile özdeşleştirilmeyen geri kalan kesimi, yönetilen sınıfların potansiyel müttefiki olarak görülmektedir.

Öte yandan, bir tarafta tekelci burjuvaziye yer verilen toplumsal çelişkinin diğer kutbuna, içeriği belirsiz bir “halk” olgusu yerleştirilmektedir. Öne sürüldüğü gibi *devrimci* olmaktan çok *popülist* bir söylemde halk olgusuna yapılan göndermeler, bu olgunun kuramsal olarak belirlenmemiş doğası nedeniyle sorunsal niteliktedir.

Büyük tekeller ile devlet arasındaki ilişkilere özel bir ağırlık veren ve “devlet ile tekellerin bir bütün oluşturduğu” görüşünü getiren bu bakış açısına devlet aygıtının kuşku götürür bir çözümlemesi eşlik etmekte ve bir kez büyük tekellerin gücü kırıldıktan sonra devletin, varolan biçimiyle, sosyalizmin çıkarları doğrultusunda kullanılabileceği varsayılmaktadır. Bunun uzantısı olarak, devletin büyük tekeller yararına müdahalesi sonucunda tekellerin edindiği haksız kazançların, devlet erkindeki değişim yoluyla önlenmesi ve devletin teknik ve tarafsız yönlerinin böylelikle sosyalist amaçlar için kullanılması öngörülmektedir.

Devlet politikalarının doğrudan ve bilinçli olarak burjuvazinin istemleri doğrultusunda yönlendirildiği ve dolayısıyla devletin de, bu sınıfın elinde bir araç olmaktan öte bir anlam taşımadığı görüşü karşısında, sermayenin genel ve uzun dönemli çıkarlarını gözetebilmek için devletin, burjuvazinin dolaysız denetiminden bir ölçüde bağımsız olması, yani yönetici sınıf karşısında *görece özerkliği* bulunması gerektiği görüşüne yer verilmektedir.

Toplumsal güçler arasında ekonomik, siyasal ve ideolojik bağlar oluşturulması Avrupa solu açısından stratejik bir zorunluluk olmayı sürdürmekle birlikte, bu ittifak içerisinde proleteryanın tarihsel olarak farklılaşmış konumu giderek göz ardı edilmekte ve işçi sınıfı, “emek gücüyle geçinenler” arasında, sıradan olmasa bile, önemi tartışılan bir kategoriye indirgenmektedir (Emrealp; 1991, 136-144).

Tarihsel perspektif içerisinde böylece yoğrulan ve biçimlenen sosyal demokrasi, demokrasiye sosyal bir içerik kazandırma temel uğraşından vazgeçmeden ve Marksist terminoloji ile olan bağlarını sıkılaştırmayarak marjinalleşmeden, gerekler ve konjonktürel değişimlerle eklemlenerek bugün algılanan ve kabul gören biçimine kavuşmuştur. Şüphesiz ki, sosyal demokrat uygulamalar ve örgütlenmeler diğer oluşumlar gibi hala kendi içinde bir değişime ve uyarlanmaya da maruz kalmakta ve bu bağlamda sürekli bir kendini yeniden tanımlama ve üretme çabasını da sürdürmektedir. Bu kaçınılmaz bir süreçtir, küreselleşme olgusunun beraberinde getirdiği dayatmalar ve yeni dünya düzeni olarak sunulan projeler kuşkusuz sosyal demokrat partileri, iktidarlara özetle yapılanmaları, yakından ilgilendirmekte ve değişimi kendi bünyelerinde gerçekleştirmeleri ve içselleştirmeleri konusunda ısrarlamaktadır. Ancak, sosyal demokrasi için önemli ve vazgeçilmez olan kendisine vücut veren, örgütleyen ve

geliştirip varlığını sürdürmek konusunda önyak olan temel kabullerin ve kuramsal temellerin köklü bir değişime uğramasına izin vermemek ve gerek temsil konusunda, gerek teori ve gerekse pratikte her hangi bir asimilasyon süreciyle karşı karşıya kalınmasına imkan ve olanak tanımamaktır. Bu da, ancak siyaseti sınıf tabanında düşünmekle mümkün olabilmektedir.

II.BÖLÜM

SOSYAL DEMOKRASİ VE TÜRKİYE

2.1. Giriş

Türkiye’de sosyal demokrat nitelikte, yani toplumcu ve demokratik hareketlerin doğuşuna ortam hazırlayan gelişmeler, Osmanlı aydınlarının Batı ile temasının yoğunlaştığı 19. yüzyıl sonları ile 20. yüzyıl başlarında ortaya çıkmıştır. Genç Osmanlılar, Jön Türkler, İttihat ve Terakki, Batı’daki radikalizm felsefesinden, sosyal ve siyasal tezlerden etkilenmişlerdir (Kabasakal; 2003, 20). Bu etkileniş, kuşkusuz demokrasi açlığının doyurulması ve demokrasinin fonksiyonel hale getirilmesi çabalarının da körükleyicisi olmuştur.

Tarihimize 19.yüzyılın sonları ve 20.yüzyıl’ın başları itibariyle bakıldığında, sosyal demokrasinin ve sosyal demokrat nitelikli partilerin olmayışının olağan karşılanması gerekmektedir. Osmanlı İmparatorluğu sınırları dahilinde siyaset yapmak bağlamında var olanı eleştirmenin, koşulları dönüştürmenin ya da iyileştirmenin olanaksızlığı göz önünde bulundurulduğunda, İkinci Meşrutiyet’e kadar herhangi bir siyasi oluşumun tam anlamıyla işlerlik kazanamadığı, var olanların da daima baskılandığı görülmektedir. Bu noktada şunu söyleyebiliriz ki, 1908’e kadar Osmanlı İmparatorluğu toprakları içindeki siyasal örgütlenmeler, gayrimüslim kesim tarafından bağımsızlık kazanmak amacıyla kurulan ihtilalci dernekler ve Jön Türk Hareketi ile sınırlı kalmıştır.

Çağdaş sol, Batıda 1789 Fransız Devrimi’nden sonra, Türkiye’de ise yukarıda değindiğimiz gibi 1908 İkinci Meşrutiyet’ten sonra doğmuştur. Ancak bu kabulü geçerli kılabilmek için iki ön kabulün sağlanmış olması gerekmektedir. Öncelik

Türk solunu ya da özelde sosyal demokrasisini Osmanlı'dan itibaren özellikle de 1908'i başlangıç kabul ederek bir gelişim çizgisine tabi tutmak, sonrası da 1908'le birlikte filizlenmeye başlayan oluşumları kök vermeye başlamasından itibaren çağdaş sol olarak kabul etmemek.¹

1908 sonrası sol fikirlerin ve sol hareketlerin oluşmasında Osmanlı İmparatorluğu içinde yaşayan azınlıkların - toplumsal durumlarına ve istemlerine bakarak - rolü olduğu kabul edilebilir. Azınlıklar içerisinde de Ermeniler, Rumlar, Bulgarlar ve Yahudiler -özellikle de Selanik Yahudileri- ve bu azınlıkların oluşumlarına bakılabilir.²

Osmanlı İmparatorluğu'nda 1908 Meşrutiyeti'nin ilanından itibaren başlayan özgürlükçü hava içinde çeşitli siyasal düşüncelerin ve eylemlerin yanı sıra sosyalizm düşüncesi de gündeme gelmiştir. Bu düşüncenin gelişimiyle birlikte 1910 yılında kurulan "Osmanlı Sosyalist Fırkası" tarihimizde bilinen ilk sosyalist parti olarak yerini almıştır. Yapısal bakımdan Osmanlı Sosyalist Fırkası, gerçek anlamda bir sosyalist parti değildir. Çok kısa olarak hazırlanan programı göz önünde bulundurulduğunda söylenebilir ki, İttihat ve Terakki karşısında muhalefetin klasik eleştirilerini getirmekten öte geniş bir ideolojik yapısı da olmamıştır. Fırka, ülke çapında örgütlenememiştir. Çeşitli yayın organlarına sahip olan fırka, bunlar aracılığıyla düşüncelerini yaymaya çalışmıştır. Fırkanın asıl yayın organı İştirak Dergisidir. İhtilalci bir bakışa sahip olan dergi, işçileri ayaklanmaya, bu amaçla çeşitli fabrika işçilerini birleşmeye çağıran eylemci yazılara geniş ölçüde yer vermiştir (Tunaya; 1984, 247-255). Ancak, kendilerini II. Enternasyonal'e bağlı

¹ Avrupa Solu ya da Çağdaş Sol olarak sunulan bölümde yargının gerekçesi verilmektedir.

² Konunun bu kısmı ile çalışmamızın teması arasında doğrudan ilişki kuramadığımız için ayrıntısı için bkz: Hasan İleri, *Türkiye'de Sosyal Demokrasi 1908-1998*, Yorum Basın Yayın; 1998, s: 18-35

sayan fırkanın yöneticileri sürgüne gönderildiği için Fırka'nın fazla bir etkinliği görülmemiştir.³

1908-1918 döneminin en baskın siyasal hareketi İttihat ve Terakki Cemiyeti olmuştur. Bu hareket siyasi parti kimliğini hem kendi yapısından hem de dış dinamiklerden kaynaklanan gelişmeler nedeniyle geç kazanmıştır. Kuruluşunda gizli bir örgüt özelliği taşıyan İTTC, önemli tartışmalarını gizli örgüt yapısıyla meşruiyet yönetimini ne şekilde uyumlaştıracığı konusu üzerinden götürmüştür. Cemiyet dışı unsurlar da gerek Osmanlı'nın tutucu yapısından gerekse çağı yakalamak için gerekli olan girişimlerin uzağında tutulan Osmanlı ahalisinden kaynaklanmıştır. Bu nedenle Cemiyet, partileşme aşamasını tamamlamış olsa bile Batı'daki oluşumlarla hem zamansal hem de yapısal denklik sağlayamamıştır (Ahmad; 1995, 51-65).

Türkiye'de sosyal demokrasinin kökleri konuşulurken 23 Aralık 1918'de Dr. Hasan Rıza tarafından kurulan Sosyal Demokrat Fırka (SDF)'dan da kısa da olsa söz etmek gerekmektedir. Çeşitli yazarlar Türkiye'de sosyal demokrasinin önceliğinde Fatih'in hoşgörüsünü ve bilim saygısını, Genç Osman'ın ilericiliğini, Mithat Paşa'yı ve Kemalizm'i görmektedirler (İleri; 1998, 36). Ancak, SDF'nin amacına, izlediği çizgiye, kurucu liderinin özelliklerine ve temel yaklaşımlarına bakıldığında görece bir sosyal demokrat çizgiyi yakalamış olduğu söylenebilir.⁴ Fırkanın kurucu ve reisi H. Rıza, genel sekreteri de Yorgi Zaferaki adlı bir Rum'dur. SDF, 1922 yazında dağılmıştır. H. Rıza'nın liderliğinde ve etkisinde oluşan bu sosyal demokrat hareketin yaklaşık bir kırk yıllık çizgisi görünmektedir.

³ Osmanlı Sosyalist Fırkası'na yer verme amacımız, Osmanlı toprakları içerisinde faaliyet göstermeye çalışan ilk sosyalist modeli belirlemek ve bu bağlamda II.Meşrutiyet'le ortaya çıkan görece özgürlük ortamını örneklendirmektir.

⁴ Sosyal Demokrat Fırka'nın tutanakları, Hasan Rıza'nın kişiliği, partinin çizgisi ve temel yaklaşımları için bkz: a.g.e. s: 38-42.

Türk sosyal demokrasisi gelişim çizgisine göre bir değerlendirilmeye tabi tutulduğunda Hasan Rıza'nın mütareke dönemi ve 1920'li yıllardaki kadrosu “birinci kuşak sosyal demokratlar” olarak kabul görebilir.

Birinci kuşak sosyal demokratları takiben ikinci kuşak sosyal demokratlar sıralamasında, 1946 yılında sosyal demokrat olduğunu iddia ederek siyasi yaşama giren iki partiden söz edilmektedir:

1- Türk Sosyal Demokrat Partisi

2- Sosyal Adalet Partisi

Türk Sosyal Demokrat Partisi, 26 Nisan 1946 yılında H. Rıza'nın mütareke kadrosundan Cemil Arif Alpay tarafından kurulmuştur. Türk Sosyal Demokrat Partisi'nin yayın organı yoktur. Teşkilatı yoktur, kongre yapmamıştır. Parti İstanbul'dan 9 aday ile 1950 genel seçimlerine katılmış ancak çok az bir oyla yetinmek zorunda kalmıştır. Alpay'ın 1951 yılında vefatından sonra parti dağılmıştır. Böylece, 1912-1951 yılları arasında H.Rıza'nın önderliğinde, etkisinde oluşan bu sosyal demokrat hareket 40 yıllık bir süreyi tamamlayarak tarihteki yerini almıştır.⁵

Türk Sosyal Demokrat Partisi'nden başka 1946 yılında kurulan ikinci sosyal demokrat parti, Sosyal Adalet Partisi'dir. Parti 1950 seçimlerine katılmış, hiçbir varlık gösterememiş ve dağılıp sönmüştür.

1946 yılında ideolojileri ve yapısal görünümleriyle sosyal demokrat olarak kurulan bu partiler görüldüğü üzere işlevsiz kalmışlardır.

CHP içinde 1960'tan sonra görülen sosyal demokrat hareket ve bu hareketi yaratan ve bizim üçüncü kuşaklar olarak niteleyebileceğimiz oluşum, birinci ve ikinci kuşakların aksine Türk siyasetinde çok etkili olmuş, diğer iki kuşağın aksine sürekliliğini sağlayabilmiştir. Üçüncü kuşağı, birinci ve ikinci kuşaklardan ayıran

⁵ Bu iki partinin sunumunda TBMM web sayfası kullanılmıştır.

çok önemli bir özellik de bu kuşağın ayrı partileşme yerine, CHP bayrağı altında mücadele vererek özellikle Atatürk ilkelerinden “Devrimcilik” ilkesinden hareket edip CHP’de bir iç dönüşümü gerçekleştirmeleri ve CHP’yi önce “Ortanın Solu”na, sonra da “Demokratik Sol”a çekmeleridir.⁶

Son dönem sosyal demokratlar Sosyal Demokrasi Partisi, Halkçı Parti ve ikisinin birleşmesinden oluşan Sosyal Demokrat Halkçı Parti (SHP) şeklinde sunulabilir. Ayrıca bu kabul 1994 yılında gerçekleştirilen SHP CHP birleşmesinden sonra, Cumhuriyet Halk Partisi’ni de bünyesinde barındırmaktadır.

Halkçı Parti 20 Mayıs 1983 yılında Necdet Calp tarafından kurulmuştur. Halkçı Parti’de sosyal demokrasiden ziyade halkçılık, devlet malına sahip çıkma, İsmet İnönü’nün özel kalem müdürü olan Calp’ın bu özel kalem müdürlüğü gibi bazı özellikler ön plana çıkarılmıştır (İleri; 1998, 114).

Sosyal Demokrasi Partisi (SODEP) ise 06 Haziran 1983 tarihinde kurulmuştur. SODEP, insan haklarına saygılı; Cumhuriyetçilik, Milliyetçilik, Halkçılık, Devletçilik, Laiklik ve Devrimcilikle belirlenen Atatürk ilkelerinin tam bilinci içinde, hukukun üstünlüğü ilkesine dayanan, maddi ve manevi yükselişi sağlayan özgürlükçü ve eşitlikçi, ekonomik ve sosyal kalkınmaya öncelik tanıyan, ulusal gelirin sosyal adalete uygun dağılımını ve istihdamı sürekli artırmayı amaçlayan, gelişmenin bütünlüğü içinde, çalışanların haklarını koruyan ve geliştiren siyasal bir kuruluştur (SODEP tüzüğü’nün 1. maddesi).

Türk ulusunun kayıtsız şartsız egemenliğine inanan SODEP’in temel amacı; özgürlükçü ve çoğulcu demokratik düzen içinde, sosyal hukuk devleti anlayışıyla Türk toplumunun çağdaş uygarlık seviyesine ulaşmasını sağlamaktır (Madde 2).

⁶ Bu kategorizasyon, Hasan İleri’nin adı geçen eserinden esinlenerek oluşturulmuştur.

Sosyal Demokrasi Partisi ve Halkçı Parti'nin birleştirilmesinden sonra oluşan Sosyal Demokrat Halkçı Parti (SHP), Türkiye'nin sosyal demokrasi çizgisinde çok önemli bir yere sahiptir. Dördüncü kuşak sosyal demokratlar kendilerini bu parti içinde belli etmişlerdir.

SHP programı ile SODEP programı birbiriyle yakından ilişkili ve bağlantılı görünmektedir. Ancak SHP programında bireye, topluma ve amaçlara ilişkin araçlarda farklılaşmalar göze çarpmaktadır. Özgürlük, eşitlik, toplum yapısında emeğin değeri gibi ifadelerle özdeşleşen bireye dönük amaçlar, demokratiklik, bağımsızlık, üreticilik gibi toplumsal amaçlarla desteklenmiş, amaçlara ulaşmada izlenecek araçlar ise; cumhuriyetçilik, milliyetçilik, halkçılık, devletçilik, laiklik, devrimcilik olarak sıralandırılmıştır.

Önemlidir ki, Atatürk'ün altı ilkesi amaç olmaktan ziyade araç görünümünde ve kabulündedir.

Türkiye'de kabul edilebilir sosyal demokrat hareketi kuşaklar altında kategorize ettikten sonra CHP ekseninde gelişen sosyal demokrat yaklaşıma ve ortamın solu söylemiyle belirginleşen oluşuma bakmak gerekmektedir.

Neden Cumhuriyet Halk Partisi? Özellikle 1960'larda sosyal demokrat kimliği ile siyaset sahnesindeki yerini alan, sosyal demokrat ilkelere bağlılığı savunan, uzun bir geçmişe sahip olan ve desteğini kaybetmediği sürece bir geleceğe sahip olma potansiyeli gösteren, son dönemlerde sosyal demokrat olması ile ilişkilendirilen pek çok noktada yerilen ve umut bağlanan köklü bir parti olarak düşünülen CHP.⁷

⁷ Neden CHP sorusunun cevabı, değerlendirme ve sonuç kısımlarında daha tatmin edici şekilde sunulmaktadır.

2.2. 1923-1945: Kuruluş ve Tek Parti Dönemi

2.2.1. Kuruluş Döneminde Dünya Düzeni

Birinci Dünya savaşı ertesinde dünya düzeninde, kapitalist ülkelerde “liberal demokrasi” ve “faşist-nazi” ekseninde bir kutuplaşma; 1917’de Rusya’da “kapitalizme alternatif” bir sistem olarak SSCB ve dünyanın diğer bölgelerinde kapitalist ülkelerin denetimini sağlayan “sömürgecilik” düzeni şeklinde özetleyebileceğimiz güç odaklarının ve eğilimlerinin etkisi görülmektedir. Bu döneme damgasını vuran temel olgu, dünya kapitalizmine yön verme konusunda ortaya çıkan sistemler arasında İkinci Dünya Savaşı ile sonuçlanan büyük gerilimdir. Dönemin önemli bir diğer olgusu da 1929 Büyük Bunalımı’dır. Bu bunalım kapitalist sistemde devlet müdahalesi gereği konusundaki görüşleri güçlendirmiş ve bunların uygulamaya geçmesine yol açmıştır (Erder; 2001, 2).

2.2.2. Türkiye Cumhuriyeti’nin Kuruluşu

Türkiye Cumhuriyeti Avrupalı kapitalist ülkelere karşı verilmiş bir savaşımın ifadesi olarak kurulmuştur. Siyasal bakımdan, vatandaşlık ilkesi ekseninde ulusun bağımsızlığını temel alan bir örgütlenme benimsenirken, kuşkusuz bu durum Osmanlı’nın dinsel bağlılık ilişkilerinden, toprak ve hanedan egemenliğinden, yarı feodal ve tam bağımlı örgütlenme biçimlerinden tamamen soyutlanmıştır. Toplumsal bakımdan muasır medeniyet seviyesi tabiriyle Batılılaşma adına önemli değişiklikler kabul edilip, uygulamaya konmuştur. Cumhuriyet’in Osmanlı’nın mirasını tecrit etme gayesi, Batı ile temaslarının yoğunlaşmasında önemli bir itici güç olmuştur. Ekonominin ilk etapta devlet eliyle düzenleneceği, daha sonraki aşamalarda da devlet desteğiyle sürdürüleceği görüşü Batılı anlamda bir ekonomik modelin uygulamaya geçirilmesi gerektiğinin ilk sinyallerini vermiştir. Ekonomik bağımsızlık ve siyasal

bağımsızlık konjonktüre bağlı olarak bazen birbirini tamamlayan bazen de önceleyen ayrılamaz iki gerekliliktir. Bunun bilincinde olan Cumhuriyetin ilk temsilcileri bu gerekliliğin hayata geçirimi adına önemli adımlar atmışlardır.

2.2.2.1. CHP'nin Kuruluş Misyonu

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşu toplumsal, siyasal ve ekonomik boyutları olan büyük bir projedir. Cumhuriyet Halk Partisi de bu projeyi yaşama geçirmek üzere kurulmuş siyasi bir örgüttür. CHP, bu misyonu yerine getirirken; toplumsal ve siyasal dönüşümleri gerçekleştirmek için, merkezde sivil-asker bürokrasiye, taşrada, merkezi bürokrasinin uzantıları ile Cumhuriyet'in kuruluşunu destekleyen taşra eşrafına dayanmıştır. Kapitalist sistemin kuruluşuna önayak olmak için, merkezdeki bürokrasi ile siyasi kadrolardan yararlanmıştır. CHP kadroları, hem devlet bürokrasisi, hem de ekonomik işletmelerdeki yönetim ile sembiyotik ilişkiler içinde bulunmuştur (Erder; 2001, 2-3).

2.2.2.2. Cumhuriyet Halk Fırkası

Atatürk'ün 23 Ekim 1923'de “yeni bir ulus yaratma” ve “Türkiye'nin sınıfsız bir yapı arz ettiği kabulünden hareketle tüm ulusu kapsama amacıyla” kurmuş olduğu Halk Fırkası, kuruluşundan sonra çeşitli aşamalardan geçerek 1935 Mayıs'ında Cumhuriyet Halk Partisi adını almıştır. Bu adı almadan önce, 10 Kasım 1924'de Cumhuriyet Halk Fırkası adı altında 11 yıllık bir serüvene imza atmıştır.

Cumhuriyet Halk Fırkası, özünde Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu'nun bir fırka haline dönüştürülmesiyle kurulmuştur. 1923 yılında yapılacak olan seçimlere Fırka örgütlenmesiyle katılacak olan Atatürk 8 Nisan 1923 yılında “9

Umde”lik⁸ bir bildiri yayınlamış ve bu bildiri seçimlerden sonra “resmen” kurulacak partinin ilk programı olma niteliğini kazanmıştır.

1923-45 yılları, CHP’nin ülke yönetiminde egemen olduğu, tek parti dönemidir. 1950-60 arası, CHP’nin muhalefette olduğu dönemdir. 27 Mayıs 1960 müdahalesinden sonra, 1961’de CHP bu kez yeniden hükümet ortağı olarak ülke yönetimini üstlenmiştir. CHP’de 1965-72 arasında yeni düşüncelerin geliştiği “sola açılma” dönemi başlamıştır. 1972-80 yıllarında ise Ecevit’in damgasını taşıyan “halkçılık” politikası önem kazanmıştır. 12 Eylül 1980 müdahalesinden bir süre sonra tüm siyasi partilerle birlikte CHP de kapatılmış ve 1992’de en son delegelerinin katıldığı kurultayla yeniden açılmıştır.

Halk Fırkası, bir “meclis partisi” olarak meclisin içinden doğmuştur. Bu doğuş kuşkusuz karşıtlarını da beraberinde getirmiş, Atatürk’e ve değerlerine karşı oluşan II. Grup olarak adlandırılan muhalefet seçimlerle meclisten silinmiş ancak 17 Kasım 1924’de parti ve meclisteki muhalifler Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası’nı kurmuşlardır. Bu fırka 3 Haziran 1925 tarihinde bir takım gerekçeler –irtica ve ayaklanmalara destek gibi- öne sürülerek hükümet tarafından kapatılmıştır.

Ancak bundan bir süre sonra meclisin içinde hükümet denetimini sağlamak ve yanlış uygulamaları önlemek ayrıca, Cumhuriyet’in ve çok partili demokrasinin gereğini yerine getirmek amacıyla Atatürk’ün girişim ve destekleriyle Serbest Fırka kurulmuştur. Devrim karşıtlarının da bu fırkaya destek vermesi üzerine fırka, kurucusu Fethi Okyar tarafından 17 Kasım 1930’da kapatılmıştır.

⁸ Beyanname’de gerçekleştirilecek işler özetle şöyle sıralanmıştır: “Köy Kanunu’nun hızla çıkarılması, güven ve asayişin sağlanması, bütün kanunların yeniden ele alınması, aşar usulünün düzeltilmesi, bütün ekim ve ticaretinin yeniden düzenlenmesi, bankaların çiftçilere, sanayicilere, tüccarlara ve bütün çalışanlara kredi sağlayacak şekilde düzenlenmesi, Ziraat Bankası sermayesinin ve kredilerin artırılması, yatırımların teşvik edilmesi, demiryolları yapımına başlanması, ilköğretimin birleştirilmesi, sağlık ve sosyal yardım kurumlarının düzeltilmesi, askerlik süresinin kısaltılması, özel teşebbüsün koruyacak kanunların çıkartılması...(Bila; 1987, 52).

Fırka yaptığı kongrelerde kimi zaman tüzük değişikliklerine gidilerek programını tanımlamış ve temel ilkelerini belirlemiştir. Özetle, fırkanın cumhuriyetçilik, halkçılık ve milliyetçilik ilkelerine yer verilmiş, *“Fırka, devlet ve millet işlerinde din ile dünyayı birbirinden ayırmayı en önemli esas sayarak”* denilerek laiklik ilkesi de üstü kapalı bir şekilde de olsa benimsenmiştir.

Fırka parti olarak biçim değiştirdikten sonra 9 Mayıs 1935 tarihinde toplanan Dördüncü Büyük Kongre’de genel merkez tarafından hazırlanan önemli bir tüzük tasarısı kabul edilmiştir. Değiştirilen 95. madde ile “ parti ile hükümet birbirini tamamlayan bir bütün” olarak görülmektedir. Bu durum parti ile devletin kaynaşması anlamına gelmiş ve gerek halk nezdinde gerekse örgütsel yapıda bir takım sorunlara yol açmıştır.

Bu değişiklikle birlikte 1936 yılında İçişleri Bakanı, Parti Genel Sekreterliğine getirilmiştir. İl Başkanlıklarına da valiler getirilmiş ve genel müfettişlerin parti faaliyetlerini de denetlemesi kararlaştırılmıştır. 1937 yılında partinin ilkeleri Anayasa’ya yerleştirilmiştir (Bila; 1987, 94-95). Ancak bu durum, yukarıda da ifade ettiğimiz gibi halkta huzursuzluğa yol açmış, halk, kimi kime şikayet edeceğini bilemez duruma gelmiştir. 1939 yılında ise 36’da alınan kararlara uygulamadan kaldırılmış, Parti Genel Sekreterliği İçişleri Bakanlığından, İl Başkanlıkları ise valiliklerden ayrılmıştır.

Kongrelerden söz ederken önemli bir noktanın vurgulanması gerekmektedir. CHP tarihine bakıldığında, başlangıçtan 1970’lere kadar yapılan tüm parti kongrelerinin, Batı sosyal demokrat partilerinde olduğu gibi en az 3-4 gün sürdüğü görülmektedir. Bu kongrelerde tüzük konuları ve ülkenin temel sorunları ayrıntılarıyla ele alınmaktadır. *1970’lerden sonra kongreler 1-2 güne inmiştir ve o günlerde de sadece seçim yapılmaktadır* (Kabasakal; 2003, 30).

Bu durum, önemli bir noktaya işaret etmektedir. Bu nokta, CHP'nin gittikçe azalan toplumsal desteğinin de bir açıklaması niteliğindedir. Toplum sorunlarının ve partinin işleyişinin çerçevesinin belirlendiği kongreler kuşkusuz parti – halk kaynaşmasının ve halka dönük politikaların üretildiği önemli laboratuvarlar olmuşlar ve bu sayede sorunları yerinde ve derinde tartışan ve çözüm önerileri ürettikleri ölçüde de halk tarafından daha çok kanıksanan parti misyonu üstlenmişlerdir. Aynı derecede, sadece seçim yapmak amacıyla toplanan kongrelerin bütünleşme aşamasında ne kadar başarısız oldukları da çok açıktır ve durumun ifadesinde ve parti bazı değerlendirmesinde çok açıklayıcıdır.

2.3. Çok Partili Yaşama Geçiş

Türk siyasi tarihinde çok partili yaşam için denemeler yukarıda da ifade edildiği gibi ilk olarak Atatürk döneminde gerçekleştirilmeye çalışılmış ancak, gerek dönemin koşulları gerekse partilerin yapılanma süreçleri nedeniyle olumlu ve devamlı sonuçlar edinilememiştir. Bu nedenle iki muhalefet partisi deneyinin başarısızlığını göz önünde bulundurursak 23-45 dönemini tek parti dönemi olarak tanımlanma gerekir.

1945 yılında Mecliste başlayan Toprak Reformu Kanunu⁹ sonrasında Demokrat Parti'nin kuruluşuna yol açan önemli bir gelişmenin zeminini oluşturmuştur. Kanunun Meclis içerisinde yarattığı huzursuzluk, CHP içerisinde ilk ciddi muhalefet kadrosunun kök salmasına da neden olmuştur. 12 Haziran 1923 günü Celal Bayar, Refik Koraltan, Fuat Köprülü ve Adnan Menderes tarafından Meclis'e "dörtlü karar"¹⁰ diye anılan önerge verilmiş ve Parti tüzüğü ile kanunlarda değişiklik

⁹ Toprak Reformu Kanunu'nun ayrıntısı ve Meclis içi tartışmalar için bkz: Fikret Bila "Sosyal Demokrat Süreç İçerisinde CHP ve Sonrası" Milliyet Yayınları, 1987; 143-150.

¹⁰ "Dörtlü Karar" için bkz: a.g.e.: 542-544.

yapılması istenmiştir. Çoğunluk oyuyla reddedilen önerge, CHP tarihinde ilk kez yazılı muhalefet gösterisi olarak önemini korumaktadır.

Devam eden gelişmeler sonucunda 7 Ocak 1946 günü Celal Bayar Demokrat Parti kurularak çok partili yaşamın ilk ve en önemli adımı atılmıştır. 1946 ile 1951 yılları arasında DP'den başka pek çok eğilimi temsilen pek çok parti kurulmuştur. İkinci kuşak sosyal demokratlar olarak nitelendirilen Türk Sosyal Demokrat Partisi ve Sosyal Adalet Partisi de bu dönemde kurulan partiler arasındadır.

1950 seçimlerinde iktidara gelen Demokrat Parti farklı bir siyasal etki oluşturduğundan ilk dönemlerinde hoşlukla karşılanırken, uygulamaları ve geliştirdiği politikaların uygunsuzluğu ya da yanlış uygulanması yüzünden siyasal, toplumsal ve ekonomik bir darboğazın kamçılayıcısı olmuştur.¹¹

CHP 1950'lerin sonunda, Türkiye'de oluşan toplumsal muhalefetin odağı haline gelmiştir. Gelişen muhalefetin iki nedeni vardır. Bunlardan biri ekonomik sıkıntılardan, diğeri de, DP'nin tıkadığı demokratik kanalların açılmasına yönelik siyasal taleplerden gelmiştir.

Toplumda her iki muhalefetin başını bürokrat kesim çekmiştir. Asker –sivil bürokrasi ve bu kesim etrafında oluşan “entelektüel” zümre.

CHP böyle bir ortamda, Türkiye'deki toplumsal ve siyasal muhalefetin öncüsü durumuna gelmiştir. Bu muhalefetin Türkiye gündemine getirdiği ana konular; demokrasinin kurumları ve kuralları, planlı ekonomi, sosyal adalet ve sosyal devlettir. CHP, yaygın bir tartışmaya yol açan bu konuları, “1959 İlk Hedefler Beyannamesi”yle somutlaştırmıştır. Bu belge, o dönemin en önemli ideolojik-siyasal referans noktası olarak kabul görmüştür. Türkiye ve CHP tarihinde önemli bir değişimi ifade eden İlk Hedefler Bildirisi'nde yer alan konuları özetle açıklamak

¹¹ Demokrat Parti döneminin ayrıntıları ve siyasal kaos için bkz: Cem Eroğul “ Demokrat Parti Tarihi ve ideolojisi” İmge Yayınevi, 1990

dönemin CHP'sinin hassasiyet noktalarını vurgulamak ve 1960'lara gelinen süreçte halkla arasındaki köprünün ayaklarını tespit etmek faydalı olacaktır:

1. *Anti-demokratik kanunlar kaldırılacaktır.*
2. *Anayasa, halk egemenliği, hukuk devleti, sosyal adalet ve güvenlik esasına göre değiştirilecektir. Anayasa'da;*
 - *İrk, cins, din, mezhep, siyasal fikir, sosyal köken, doğuş ve servet farkı olmaksızın ana hak ve özgürlükler yer alacaktır. Düşünce ve söz, basın, ilim ve sanat, din ve vicdan özgürlüğü, mesken dokunulmazlığı, toplanma ve dernek kurma özgürlüğü, mal ve mülk güvenliği, çalışma ve ekonomik girişim özgürlüğü, grev hakkı, sendika ve mesleki örgütler kurma hakkı, yasa önünde eşit işlem görme ve kamu hizmetlerinden eşit yararlanma hakkı, devlet yayın araçlarının tarafsızlığı sağlanacak ve bu hak ve özgürlükler güvence altına alınacaktır. Anayasa Mahkemesi ile yasaların Anayasaya uygunluğu denetlenecektir.*
 - *Devlet Başkanlığı tarafsızlığa kavuşturulacaktır.*
 - *Yasama organının yürütme organı üzerindeki denetimi fiili ve etkin hale getirilecektir.*
 - *Yasa yapımında uyum ve dengenin sağlanması için ikinci bir meclis kurulacaktır.*
 - *Yargıç güvencesinin sağlanması için Yüksek Hukuk Şurası kurulacaktır.*
 - *Yargı denetimi bütün idari tasarrufları kapsayacaktır*
 - *Sosyal adalet ve dengesizlikten uzak bir Türkiye için herkese bedeni, fikri ve sosyal gelişme olanağı sağlamak ve aileyi korumak için sosyal haklar tanınacaktır (Bila; 1987, 240).*

2.4. 1960 Sonrası CHP

Demokrat Parti yönetiminin özgürlüklere müdahalesi ve baskıya yönelişi 27 Mayıs 1960'da ordunun siyasal hayata müdahalesiyle sonuçlanmıştır. Subaylardan oluşan Milli Birlik Yönetimi, Kurucu Meclis'i toplayarak yeni bir anayasa yaptırmış, CHP fikirlerinin ağırlık taşıdığı Kurucu Meclis 1961 Anayasası'nı hazırlamıştır. 27 Mayıs 1960 Müdahalesiyle sonlandırılan siyasal kaos, yerini 1961 Anayasası'nın özgürlükçü, demokratik ve sosyal özgünlüğüne terk etmiştir.

DP, 29 Eylül 1960'da mahkemece kapatıldıktan sonra, DP fikirlerinin izleyicisi olarak emekli Orgeneral Ragıp Gümüşpala ve arkadaşlarının kurduğu Adalet Partisi Türk siyasal yaşamına girmiştir.

Türk siyasal partileri, 1961'e kadar, belli bir sosyal sınıfı temsil etme konumunda olmamıştır. 1961 seçimlerinde ilk kez bir sosyalist parti, Türkiye İşçi Partisi (TİP) sınırlı sayıda üye ile de olsa meclise girmiştir. Bu 1961 Anayasası'nın özgürlükler bağlamında olumlanması bakımından önemli bir referans noktasıdır.

1961'den sonra CHP hükümet ortağı olmuş, bu dönemde 1950'den beri geliştirdiği yeni siyaset ve demokrasi anlayışını 61 Anayasası'na yansıtmış, çalışanlara toplu sözleşme ve grev hakkını sağlamıştır. 1966'dan sonra "ortanın solu" adını verdiği sosyal demokrat nitelik taşıyan bu yeni yaklaşımını yaygınlaştırmaya çalışmıştır.

Ortanın solu oluşumunun temelleri ilk etapta 1957 yılında aranabilir. 1957 yılından itibaren CHP, iktidarına karşı mücadelesini sağlam ve somut temellere oturtmaya başlamıştır. İlk kez sosyal sorunlar su yüzüne çıkarılmış ve ısrarla savunulmuştur. Ekonomik bağımlılık ve sömürü, CHP'nin savaşıacağı hedefler arasında sayılmıştır. İşçiye grev hakkından, petrolün millileştirilmesi girişimlerine

kadar bir dizi atılım, bu dönemde CHP'nin muhalefet politikasının temelini oluşturmuştur (Bila; 1987, 283).

1957 sonrasında meydana gelen gelişmelerin bir arada ve karşılıklı etkileri, CHP'yi yeni bir politika izlemeye zorlamıştır. Yoksul kesimlerin ekonomik ve sosyal hak taleplerinin artması, CHP tabanının bu genel eğilime paralel olarak köklü taleplerde bulunması, TİP'in somut önerilerinin yaygın bir şekilde taban bulması ve Batı'ya duyulan güvenin sarsılması, CHP'de "Ortanın Solu" politikasının temel çizgilerini oluşturmuştur (Bila; 1987, 285).

Tıpkı TİP'in oluşumunda ifade ettiğimiz gibi bu taleplerin doğup gelişebilmesinde 61 Anayasası'nın sağlamış olduğu özgürlük ortamı da yadsınamaz.

Ortanın solu hareketini halka anlatma yolunda atılmış ilk adımlar, İnönü'ye aittir. İnönü, 29 Temmuz 1965 günü şöyle bir konuşma yaparak ortanın solunda olduklarını açıklamıştır

"CHP, bünyesi itibariyle devletçi bir partidir ve bu sıfatla elbette ortanın solunda bir anlayıştadır. 1923'deki harap ülkede devletçilik nasıl tek, eşi ve yardımcısı olmayan bir kalkınma çaresi idiye, bugün de ekonomik hayatımızın temel bir unsurudur." (29 Mayıs 1965 tarihli Milliyet Gazetesi)

İnönü bu konuşmadan iki hafta sonra da Kim Dergisi'nin 1965 yılı Ağustos sayısında yaptığı söyleşide ortanın solunu şöyle vurgulamıştır: *"Çağdaş uygarlığın üstüne çıkmak, ancak devletçilikle mümkündür. Kalkınmamızı yaparken, ekonomik bakımdan, sosyal bakımdan bugünkü uygarlıkta kullanılan solcu, sağcı deyimlerinin son ölçüsünü verelim istedik. Kırk yıldır devletçiyiz derken aynı şeyi söylüyoruz. Bunun için ortanın solundayım dedim. Aslında "laik"iz dediğimiz günden beri ortanın solundayız. Halkçıysan ortanın solunda olursun."*

2.5. Ortanın Solu¹²

Ortanın solu söylemi her şeyden önce sosyal demokrasinin insana verdiği önemden ve insanı bütün değer ve oluşumlardan kutsal sayan vurgudan beslenmiştir.

Nedir bu vurgu ve bu vurgu nasıl ifade edilmiştir? Bu sorunun cevabı doğal olarak ortanın solunun tabiatı ve siyaseti ile yakından ilintilidir.

“Bir insanın düşüncesi, baskılardan kurtulabilir ve kişiliği serbestçe gelişebilirse, eğilim ve yeteneğine göre eğitim görebilirse erişebileceği bir düzey vardır” (Ecevit; 1973, 11) diyerek insanın gelişimi ve bu gelişimin önünde set oluşturabilecek kurum ve kuralların -tavsiyesinden söz edilmemekle birlikte- aşılması ve dönüştürülmesi gerekliliği hususunda bir fikir birliğinin var olduğu kabul edebilir ortanın solu söyleminde.

Bu bağlamda Ecevit, yukarıdaki ifadeyle ilişkili olarak ortanın solunda olan bir insan tasnifine de ulaşmıştır. “Eğer bu imkanı bulamamış olmalarına, hem o kimselerin kendi hesabına, hem de toplum ve insanlık hesabına isyan edebiliyorsanız, bunu insanlık için bir yoksunluk ve haksızlık olarak görebiliyorsanız; toplumda bu yoksunluğu ve haksızlığı doğuran adaletsizlikleri ve tutuklukları gidermek üzere bir şeyler yapma güdüsünü, isteğini duyabiliyorsanız, ortanın solunda bir insansınız demektir” (Ecevit; 1973, 12-13).

Ancak, herhangi bir bulanıklığa imkan vermemek adına şu hususların kristalize edilmesi gerekmektedir: İnsanın erişebileceği düzeyin ana unsurları, eğitim, düşünce özgürlüğü, özgürlük ve serbestlik ilkeleriyle bağitlanırken bu ilkelerin çapının genişletilmesi, Ecevit’in ifade ettiği “erişilebilecek düzeye” ulaşmak adına olumlu ve tayin edici bir uğraş olacaktır. Sosyal demokrat dünya görüşünün kavramsallaştırılması yapılırken sosyal demokrasinin tek hedefinin, insanı her türlü

¹² Ortanın Solu kavramını açıklarken öncelikli referans noktamız Bülent Ecevit tarafından kaleme alınan “Ortanın Solu” isimli eser olmuştur.

baskıdan kurtararak, insanın gerçek mutluluğunu sağlamak olduğu ifade edilmişti. Soyut bir ifade ediş olarak görünen insan mutluluğu, sosyal demokrasinin insana verdiği değeri ve insan gelişimi için yarattığı olanaklarla somutlaşmaktadır.

Düşünce özgürlüğü ve düşüncelerin serbestçe açıklanıp, kendine tanınan imkanlar çerçevesinde uygulama alanları yaratması, sosyal demokrasinin en önemli savunularından bir tanesidir.

Ayrıca, insan kişiliği devletçe desteklenmeli, bu destekleme faaliyet alanlarının genişliği ve sunulan yasal kanallarla geliştirici olmalıdır.

Kişiliğin özgür gelişimi sosyo-ekonomik düzenin sosyal bir yapıya kavuşturulmasıyla sağlanır. Yapı sosyalleştirilemediği sürece, erişilebilecek düzeyi baltalayıcı ve olumsuzlayıcı bir özellik taşıyacaktır. Adaletli bir ücret sistemi ve etkin sosyal güvenceler, sosyo-ekonomik düzenin sosyal bir yapıya kavuşturulmasındaki kilometre taşları olarak görülebilir. Ve bu taşlar faaliyette bulunduğu sürece, sosyal bir yapıya kavuşulabilir.

“İşte, ortanın solu tabiatında olan insanlar, içlerindeki insanlık duygularını ve insanlık bilincini, böyle bir toplum düzeni kurmak için bir siyasal hareket haline geçirdikleri zaman, o siyaset ortanın solunda bir siyasettir” (Ecevit; 1973, 15). Kısaca teorisinin pratiğe ve uygulamaya aktarılması ve bu şekilde biçimlenen siyaset anlayışı.

“Böyle bir siyasetin kesin bir ilkesi, insan düşüncesini baskı altında tutmamaktır”.

“Ortanın solu insanı, özgür insandır, özgürlüğünü insanlığın yararına, insanlığın yücelmesi uğruna kullanan insandır, kendi onur ve mutluluğunu başka insanlığın onur ve mutluluğunda arayan insandır” (Ecevit; 1973, 15). Ortanın solu siyaseti, böyle bir insan ülküsüne yönelir.

2.5.1. Ortanın Solu ve CHP

Cumhuriyet Halk Partisi 1965 seçimlerine girerken ortanın solunda olduğunu yineleyerek gündeme, CHP'nin geleneksel ideolojisi ve söylemin amacı konusunda kafalarda ve yorumlarda pek çok soru işareti ve karmaşa yaratarak oturmuştur. Bu işaretlerden bir kısmı CHP'nin kimliği ve yönünün değişmesi konusunda, bir kısmı da seçim başarısızlığının¹³ nedeninin ortanın solu söyleminde yattığı hususunda netleşmiştir.

Bu sorulara verilen yanıt, kuşkuların hareketle bağıntısının olmadığı ve olamayacağı konusundaki açıklama çerçevesinde, Ecevit'in ortanın solunu değerlendiren ifadesinde verilmiş bulunmaktadır.

“ Toprak reformu yapacağını açıkça söyleyerek büyük topraklıları ürküten; vergi reformlarına girişerek, kolaylıkla vergi kaçırmaya veya hiç vergi ödememeye alışmış olan bazı bol gelirlilerin canını sıkan, işçiye bütün demokratik hakları tanıyarak, işçi sömürmeyi bir hak sayanların huzurunu bozan, ulusal yararımızı ve onurumuzu koruyucu bazı dış politika değişikliklerine başlayarak, bir takım büyük devletleri gocunduran; ulusal petrol davasını benimseyerek de, devletler üstü dev petrol ortaklıklarını gücendiren bir parti, “ortanın solundayım” değil de “ ortanın sağındayım” demiş bulunsaydı, sonuç gene de başka türlü olamazdı” (Ecevit; 1987, 16-17).

Ecevit'in yukarıdaki ifadesi ortanın solu söylemindeki temel vurgu noktalarını -çok açık olmamakla birlikte- su yüzüne çıkarmış bulunmaktadır.

1960 döneminden sonra CHP anlatılırken vurgulandığı gibi, dönemin CHP Genel Başkanı İsmet İnönü, 29 Temmuz 1965 günü Milliyet Gazetesinde yayınlanan demecinde, CHP'nin ortanın solunda olduğunu söyleyerek, sağda bulunanların, sağcı

¹³ 1965 seçimlerinin analizi “seçim analizleri” ve kısmında ayrıntılanmıştır.

olmayan her partiyi veya düşünürü, “aşırı solcu” olarak tanımladıkları bir ortamda, solun ayrıntılarının anlatılmasına yardımcı olması ve kendisinin ne ölçüde solda olduğunu belirterek aşırı sol damgasının üstünde kalmasını önleyerek, ödevini yerine getirmiş ve Türkiye’nin partiler yelpazesinde CHP’nin yerini belirtmiştir.

12 Ağustos 1966 tarihli Parti Meclisi Bildirisi, CHP’nin ortanın solunda bir parti olduğunu kuşkuyla yer bırakmayacak bir açıklıkla belirtmiştir. Genel Başkan İnönü de, 24 Eylül 1966 günü, CHP’nin İstanbul İl Kongresi’nde, bu açıklığı ve kararlılığı daha da kesin bir ifade ile belirten şu sözleri söylemiştir:

Ortanın solu deyimi, CHP’nin bilinen yazılı programının, seçim beyannameleriyle aldığı vaziyetin ilim lisanındaki adıdır. Böyle bir adın konması, aşırı sağ ve aşırı sol tarafından CHP’ye yöneltilen haksız isnat ve ithamlar karşısında elzem hale gelmiştir... (İl Kongresi Açılış Konuşması).

CHP ortanın solunda olduğunu belirtecek noktaya, bilinçsiz olarak, gereksiz olarak ya da programına aykırı olarak gelmiş değildir. 27 Mayıs 1960 Devrimi, Türkiye’de bir sosyal uyanış ve değişim dönemi açmıştır ve ifade edildiği gibi toplumsal muhalefetin ve hoşnutsuzluğun yankıları CHP içerisinde kendini ifade etmeye yönelmiştir. Bu dönem CHP ilkelerinin ve programının sosyal yönünü ön plana çıkarmaktadır. Ortanın solu, CHP’nin çeşitli uygulama safhalarından gerçekleşme devirlerinden geçmiş programının şimdi içinde bulunduğu “sosyal reform” devriyle ortaya çıkan, belirgin duruma gelen vasfıdır.

“Ortanın solu”, CHP için kendi program ve kimliğini, sosyal reform alanında algılamasıdır. Bunun dile getirilişidir. Peki, ortanın solu söylemi partiler yelpazesinin neresinde durmaktadır?

Ortanın solu ideolojisini partiler yelpazesindeki uygun yerine koymak adına, çok partili düzenin partiler yelpazesini, partilerin durumuna göre, sağdan sola şu

şekilde sıralamak gerekmektedir: Aşırı sağ, ortanın sağ, orta veya merkez, ortanın solu ve aşırı sol.

*Aşırı sağda, toplumu varmış olduğu noktadan geriye doğru çekmeye çalışanlar bulunmaktadır. Bunlardan bir kısmı sadece duygusal nedenlerle bu hareketin içinde yer alırken, bir kısmı toplumun gelişmesini ve kendini yeniden tanımlayıp üretmesini engellemek için geçmiş özerler. Demokrasi aşırı sağda bulunanlar için özledikleri düzeni yeniden kurmayı kolaylaştırdığı ölçü ve biçimde istenmektedir.¹⁴

**Ortanın sağında* ise tutucuların bulunduğu kabul edilmektedir. Bu kesim, toplum yapısında var olan ya da olabilecek değişikliklere ya da dönüşümlere sıcak bakmamakla birlikte statükonun korunması gerektiğini savunmaktadır. Sosyal devlet ve sosyal devletin işlevsel kılınması ve sosyal demokrasi uygulamaları bu kesim tarafından destek görmemektedir.

**“Orta” dakiler, veya “merkez” partisi* denenler, toplumun zamanla değişmesini, toplum yapısında halk yararına bazı değişiklikler olmasını, doğal karşılamaktadırlar. Yeniliğe ve değişime karşı bir direnç göstermeyen merkezi oluşum, yenilik ve değişim adına da çok aktivist değildir. Sosyal devletin ana vurgusu olan sosyal adalete az çok değer verilmekle birlikte devletin gerek ekonomik, gerekse sosyal hayata çok fazla müdahale etmesine sıcak bakılmaz.

¹⁴ *Aşırı sağ* olarak tanımlayabileceğimiz türler içerisinde nasyonal sosyalizmi ve faşizmi örnek gösterebiliriz. Faşizm içinde kolayca görülebilen başlıca elemanlar -söylediklerimizi destekler nitelikte- milliyetçilik, burjuva demokrasisinin, liberalizmin ve parlamentarizmin şiddetli eleştirisi, mitos kavramı, elit kavramı, pragmatizm, kuvvet kullanımının meşrulaştırılması, duygu, heyecan ve sezinin yükseltilmesi, devletin yüceltilmesi ve klasik bireyciliğin reddi ve totaliterlik olarak sıralandırılabilir (Daver; 1969, 129). Nasyonal sosyalizmde faşizmden çok farklı olmamakla birlikte; şoven milliyetçilik ve ırkçılık doktrini, savaşın yüceltilmesi, hayat alanı doktrini, liderlik üzerindeki sert vurgu ... gibi değerlere dayanmaktadır. Konunun ayrıntısı için bkz: Bülent Daver “Çağdaş Siyasal Doktrinler” Doğan Yayınevi, 1969.

Ortanın Solu

- * Ortanın solundakiler insancıldırılar.
- * Ortanın solundakiler halkçıldırılar.
- * Ortanın solundakiler sosyal adaletçi ve sosyal güvenlikçidirler.
- * Ortanın solundakiler, ilerici, devrimci ve reformcudurlar.
- * Ortanın solundakiler devletçidirler.
- * Ortanın solundakiler tüm bunları sağlamak için plancıdırılar.
- * Ortanın solundakiler, özgürlüğe bağılıdırılar.
- * Ortanın solundakiler sosyal demokrasiden yanadırlar.

Yukarıda da ifade edildiği gibi ortanın solundakiler insana en yüksek değeri verirler. Toplum ve devlet düzeninin bu değeri maksimize etmesini ve bu en çoklaştırma adına düzenlenmesini isterler.

Ortanın solundakiler, geniş halk topluluklarının yararını, dar zümrelerin çıkarlarından üstün tutarlar. İnsanlığa ve topluma yararlı bütün işlere saygınlık kazandırılarak, her türlü ayrıcalıklar, her türlü fırsat ve imkan eşitsizlikleri kaldırılarak ve bütün sömürme kapıları kapanarak, sınıflar arasında kaynaşma olmasını, sınıf ayrıcalıklarının bu yoldan eritilmesini isterler.

Sosyal adalet ve güvenlik sağlamayı, insan onuruna uygun, insan yeteneklerinin ortaya çıkıp gelişmesine elverişli ve geleceğe ait güvenlik kaygılarının insanlığı bencilliğe, sömürücülüğe ve sürtüşmeye itmesini önleyici bir toplum düzeni kurabilmenin kesin şartı sayarlar.

Toplum yapısını, mümkün olan en yüksek hızla değiştirerek, kendi insanlık ve halkçılık anlayışlarına uygun duruma getirmek isterler. Toplumun sosyo-ekonomik yapısının özellikle dar gelirli için değiştirilmesi ve dönüştürülmesini zamana bırakmak istemez, bunu devrim ve reformlarla çabuklaştırmayı isterler.

Devletçilikleri halkı gözeticidir. Halkı devletin hizmetinde değil, devleti halkın hizmetinde sayarlar. İster kamu kesiminde olsun ister özel kesimde olsun iktisadi hayatın, her türlü iktisadi faaliyetin devletçe toplum yararına düzenlenmesini ve sosyal adalet ilkelerine uygun olarak yürütülmesini isterler.

Amaçları belli, o amaçlara nasıl ve ne zaman varılacağı belirli ve bütün iktisadi faaliyeti toplum yararına yönlendirip toplum yararına yönlendirip sosyal adalete uygun olarak düzenleyici bir planla, imkanları en iyi şekilde değerlendirmek ve gelişmeyi hızlandırmak isterler.

İktisadi ve sosyal amaçlarına, özgürlük içinde, demokratik düzen içinde ulaşmak isterler.

Halkın irade serbestliği ekonomik ve sosyal baskılardan kurtulmadıkça demokrasinin halk yararına işlemeyeceğini bilirler. Onun için demokrasinin biçimsel yönü kadar sosyal özüne de önem verirler (Ecevit; 1973, 20-28). Bunun için de sosyal demokrasi yanında yer alırlar.

**Aşırı sol;* doğmalara, katı doktrinlere bağlı kalan komünizme kadar varan aşırı sol, ortanın solundan bir çok noktada ayrı ve uzaktır. Aşırı sol teşebbüs özgürlüğünü ve özel mülkiyeti reddeder. Demokrasiye ancak kendi amaçlarına yararlı olduğu sürece, o ölçü ve biçimde ve kendi sistemlerinin sınırı içinde razı olurlar. İnsanların gelecekteki iyiliğini isterler fakat isteklerinin dogmatik yol ve yöntemleri uğrunda, insanları, yaşayan kuşakları, feda etmekten çekinmezler (Ecevit; 1973, 27).

2.5.2. Ortanın Solunun Temel İlkeleri

Ortanın solu için tıpkı sosyal demokraside olduğu gibi, insan en değerli varlıktır. Her insan, insanca yaşayabilmeli, kişiliğini serbestçe geliştirebilmelidir.

Bunun araçları devlet tarafında eşitlik ilkesiyle bağtlanarak herkese sunulmalı ve araçların kalitesi ve işlerliği devlet tarafından kontrol altında tutulmalıdır. Her insan düşüncesi, duyarlığı, bilinci ile erişebileceği en yüce ve aydınlık düzeye erişebilmeli ayrıca, çalışma ve yaşama şartlarına yön verecek ve hükmedecek kadar özgür olabilmelidir. Savunuların somutlanması adına söylenebilir ki, bu özgürlük bağlantılı ve denetimli bir özgürlüktür. Denetimden kasıt yasal ve meşru çerçeveler çizgisidir.

Ayrıca vurgulanmalıdır ki, bir toplumdaki insanların özgür olabilmeleri için, toplumun kendisinin özgür olması gerekir. Bu da ancak ulusal bağımsızlıkla sağlanabilir. Bu klasik bir ulus-devlet savunusunun çok ötesinde bir kabuldür. Çünkü, bir ulus bağımsız olsa da, o ulusun bireyleri bağımsız olmayabilir. Bireylerin de özgür olabilmeleri için temel koşullardan biri, ulus yönetiminin eşit oy hakkıyla ve serbest seçimlerle beliren halk iradesine ve halk egemenliğine dayanmasıdır. Bu nokta bizi “neden demokrasi” sorusunun bağlantılı cevaplarından birine de götürmektedir.

Halk iradesinin tam olarak ve serbestçe belirlenebilmesi için de bireylerin iradelerinin serbest olması gerekir. Bu, halkaları iç içe geçmiş bir zincirin pas tutmaması gereken önemli bir bileşenidir kuşkusuz. Serbest irade tasavvuru, ortanın solu hareketinin ve sosyal demokrasinin mihenk taşı olarak da kabul edilebilir. Bireyler, düşüncelerinin ve kişiliklerinin gelişmesini güçleştirici maddi sıkıntılardan kurtarılmalıdır ki, iradelerinin belirlenimleri özgür olabilsin. Maddi ihtiyaçlar kadar manevi ve kültürel ihtiyaçlar da karşılanmalı bu gerekliliğe kaynak ve destek sağlanmalıdır.

Ortanın solunda bir insanlık anlayışına uygun özgürlük, siyasal ve sosyal eşitlikle, sosyal ve ekonomik adaletle bağdaşık ve birleşik bir özgürlüktür (Ecevit; 1973, 113).

Ortanın solunda tutum ve davranış; ilk olarak insanlar üzerindeki her türlü baskıyı reddettiği, insanları kendi yaşama ve çalışma şartlarının hakimi kılmak istediği için *demokratiktir*. İnsanları, imkan eşitsizliğinden ve yaşama şartlarında adaletsizlikten kurtarmak istediği için *sosyal adaletçi*, insanlarda saklı bulunan maddi ve manevi gücü harekete geçirmek, insanları yaşama ve çalışma şartlarına yön verici duruma getirmek istediği için de *devrimci*¹⁵ dir.

Son ekseninde ortanın solunun temel ilkelerine, sınıf olgusunu nasıl yerleştirdiğine bakmak söz konusu olduğunda söyleyebiliriz ki; açıklıkla ortanın solunda bir insanlık anlayışı sınıf konusunda sağındaki ve aşırı soldaki akımlardan ayrılmaktadır. Ortanın solunda bir ekonomik ve sosyal siyasetle, gelirler arasında dengesiz ve adaletsiz ölçülere varan büyük farklılaşmalar giderileceği ve önleneceği için, sınıflar arası duvarlar alçalır. Çalışanlar aynı zamanda toplu yatırımlar yapacakları için bu duvarlar aşılabilir, sınıflar arası kaynaşma sağlanır. Her insanın emeği, insanlığa ve topluma yararlılığı ile ve kendisine yüklediği maddi ve manevi yükü orantılı olarak değerlendirileceği için, sınıf kavramından doğan ve insanlık onuruyla bağdaşmayan itibar ölçülerinin yerini, emeğe, yararlılığa, üreticilik ve yaratıcılığa dayanan itibar ölçüleri alır. Bu kabulle sınıf olgusunu biçimlendiren ortanın solu hareketi, kabulün somut araçlarını da harekete geçirmeli ve sınıflar arası duvarları kaldırmak bakımından yol gösterici ve açıcı olmalıdır.

Sonuç olarak; Ortanın solu, insana en üstün değeri veren; insan kişiliğinin gelişmesini her türlü baskı ve engellerden kurtarmak isteyen; insanların maddi ve manevi gücünü imkan eşitliği içinde harekete geçirmeyi sağlayan; insanlık onuruyla, özgürlükle, sosyal adaletle bağdaşmayacak etkenleri ve yöntemleri reddeden ve maddi yoksulluğun da manevi yoksulluğun da herkes için ona ereceği insanca bir

¹⁵ Devrim vurgusu devrim ve evrim ikilemini aşmak bağlamında sosyal demokrasinin temel kabullerinin anlatıldığı kavramsal boyutla birlikte değerlendirildiğinde daha anlaşılabilir olacaktır.

toplum düzenini insanca usullerle kurmaya çalışan bir tutum ve davranıştır¹⁶ (Ecevit; 1973, 120).

2.5.3. Uygulama

2.5.4. *Herkes özgür olmalıdır. Herkesin düşünce ve kişiliğini geliştirmesi, yapıcı ve yaratıcı gücünü insanlık ve toplum yararına değerlendirmesi, siyasal, sosyal, ekonomik ve kültürel baskılardan ve imkan eşitsizliklerinden kurtarılmalıdır.*

- I. *Her insanın emeği, insanlığa ve topluma yararlığı ile ve kendisine yüklediği maddi veya manevi yükü orantılı olarak değerlendirilmelidir. Herkes yetenek ve bilgisini insanlığın ve toplumun yararına kullanmayı ödev sayacak bir anlayışla yetiştirilmelidir.*
- II. *Herkes insanca yaşayabilmelidir. Gelir dağılımında veya insan yaşantıları arasında, insan onurunu incitecek veya sınıf ayrılığı bilincini yaratacak, imkan eşitliği sağlanmasını güçleştirecek dengesizlik ve adaletsizlikler giderilip önlenmelidir. Bunları sağlayacak sosyal adalet ve sosyal güvenlik tedbirleri, imkan oranında, ekonomik gelişmeyi de hızlandırıcı nitelikte olmalıdır.*
- III. *İnsan insanı, zümre zümreyi, kişiler ve yabancılar ülkeyi sömürememelidirler.*

¹⁶ Ortanın solu hareketiyle beliren sosyal demokrat kimlikli politika CHP'yi 1970'lerde toplumsal muhalefetin öncüsü durumuna getirmiş ve 1973, özellikle de 1977 seçimlerinde %40'ları aşan bir oy potansiyeli ile partiyi iktidara taşımıştır. Ancak, 1970'lerin sonlarında ortaya çıkan siyasi bunalım 12 Eylül müdahalesi ile sonlanmış ve demokratik sistemi kesintiye uğratmakla birlikte sol açımları da bünyesinde eritmiştir.

- IV. Devlet yönetiminde, toplum düzeninde ve ekonomide halkın yetkileri mümkün olan en geniş ölçüye varmalı; halkçı bir devlet yönetimi, halkçı bir adalet, halkçı bir toplum düzeni ve halkçı bir ekonomi kurulmalıdır.
- V. Ekonomik gelişme, devletin de servetin de ezici güç kazanmasını ve toplumun sınıf duvarlarıyla bölünmesini önleyici yöntemlerle, kamu yararına ve sosyal adalete uygun yönde hızlandırılmalıdır.
- VI. Ortanın solunda bir insanlık anlayışına uygun toplum düzenine erişilmesi, reform ve devrimlerle çabuklaştırılmalıdır. Ancak bu reform ve devrimler demokratik rejim içinde ve halkın rıza ve desteğiyle yapılmalıdır. Bu reform ve devrimlerin geçiş döneminde alışılmış geçim imkanları veya edinilmiş güvenceleri sarsabilecek olanların durumları devletçe gözetilmelidir.
- VII. Savunma siyaseti, bağımsızlık ve güvenliğimizi her şeyin üstünde tutmalı, dünya ve bölge barışına hizmeti kendi güvenliğimizin de gereği sayan bir ulusal dış siyasete dayanmalı; ekonomik, sosyal ve kültürel gelişmemize yardımcı olmalıdır.
- VIII. Dış siyasetimiz, Türkiye'nin yararını, bütün insanlığın barış ve özgürlük içinde yükselmesinde ve mutluluğunda gören bir insanlık ülküsüne dayanmalıdır. Dünyada ulusal onur ve bağımsızlığımızın korunması, Türk toplumunda insanlık onurunu ve kişi özgürlüğünü koruyabilmenin temel kuralı sayılmalıdır.
- IX. Ulusal benliğimiz ve kültürümüz, Türk toplumunda insan kişiliğinin, düşünce ve yaratıcılığının en ileri ölçüde gelişebilmesini

*ve insanlığın yücelmesine Türk ulusunun katkıda bulunabilmesini sağlayıcı yönde güçlendirilmelidir.*¹⁷

2.5.4. Neden Demokrasi?

Yukarıda da ifade edildiği gibi ortanın solunu aşırı soldan ayıran başlıca unsur, ortanın solunun, Batılı anlamda demokratik (seçme serbestliği, düşünce ve anlatım özgürlüğü, iktidarı denetleme ve sınırlama imkanı...) oluşudur.¹⁸

Ortanın solu ve aşırı sol arasındaki diğer ayrılıklar da zaten bu noktadaki farklılıktan beslenmektedir.

Örneğin ortanın solu, aşırı soldan farklı olarak tıpkı sosyal demokrat modellerin ülkeden ülkeye farklılaşması gibi her toplumun özelliklerine göre değişebilecek ölçü ve sınırlar içinde, girişim özgürlüğüne, mülkiyet ve miras hakkına yer vermektedir. Çünkü, bu hak ve özgürlükler temel hak ve özgürlükler bünyesinde bulunmakla birlikte bu hakların gelişimiyle doğru orantılı olarak katmerleşecek haklardır. Yanlı olarak desteklenecek haklar şeklinde düzenlenmedikleri ve kabul görmedikleri müddetçe bu hakların kabulü, demokrasiyi yaşatabilmenin ölçütlerinden biri olarak kabul görmektedir.

Vurgulanmalıdır ki, bütün ekonomik faaliyetlerin devlet elinde toplandığı kişisel mülkiyetin bütün bütün ortadan kalktığı, herkesin yaşamını idame ettirmek için devlet kapısına başvurduğu bir düzende devlet denetlenemeyecek kadar, karşısında hak aranmayacak kadar, özgürlüğü ve kişiliği ezecek kadar güç kazanabilir. Bu durum, sosyal demokrasinin temel ilkelerinden olan sosyal adaletin

¹⁷ Ayrıntılı bilgi ve uygulamaların somutlaştırılması adına atılacak öneri ve uygulama metotları için bkz Bülent Ecevit, *Ortanın Solu*, Tekin Yayınevi, 1973, s: 121-151.

¹⁸ Aşırı sol ve ortanın solu arasındaki bu net ayrım şüphesiz, ortanın solunu diğer kategorilerden ayırma noktasında da -açıklamalarımız doğrultusunda- yapılabilir. Ama neden demokrasi sorusunun cevabı bizi doğrudan sollar arası bir ayrıma götürmektedir.

uygulanırılığını törpülemek bağlamında özne farklılaşmasına uğramış bir kritik noktası olarak kabul edilebilir. Ancak bu demek değildir ki, teşebbüs özgürlüğü ile mülkiyet hakkı ve miras haklarının olduğu yerde mutlaka demokrasi olur !..

Girişim serbestliği, mülkiyet ve miras hakkı sosyal demokraside ve bağlantılı olarak ortanın solu vurgusunda kamu yararı ile sınırlandırılmıştır; mülkiyet hakkının kullanılması -ferdiyetçilik ilkesiyle çerçeveslendirilmeden- toplum yararına aykırı olmamak şartıyla düzenlenmelidir ve özel yapılanmalar milli ekonominin gereklerine ve sosyal amaçlara uygun olarak dizayn edilmeli ve uygulamalar bu doğrultuda biçimlenmelidir. Nihayetinde sıraladığımız olması gerekenlerin de devlet tarafından geliştirilmesi ve denetlenmesi gerekmektedir.

Ortanın solunda bir devletçiliğin asıl ödevi, devlet kesimiyle, özel kesimiyle bütün ekonomik faaliyetleri, toplum yararına düzenlemek, yönlendirmek, her iki kesimde de bu faaliyetlerin sosyal adalet içinde ve halk denetiminde yürümesini sağlamaktır (Ecevit; 1973, 45).

Görüldüğü gibi, neden demokrasi sorusunun cevabı hem çalışmanın kavramsal boyutu göz önüne alındığında hem de yukarıdaki açıklamalar bütünleştirildiğinde “demokrasi ortanın solunun olmazsa olmazıdır” demek olacaktır. Sadece teşebbüs ve mülkiyet hakkından söz edilmesi bu hakların farklı platformlarda farklı açılardan değerlendirilmesinin yarattığı gerginliği ortanın solu vasıtasıyla hafifletme amacından kaynaklanmaktadır. Temsil edilen kitlenin çıkarları, bu çıkarların demokratik kazanımlarla zenginleştirilmesi ve geliştirilmesi için demokrasi, sosyal demokrasinin evrensel ilkelerinden olan barışın ve toplum huzurunun sağlanması için demokrasi, sosyal devletin gereklerinin kısıtlanmamış ortamlarda uygulama alanı bulabilmesi için demokrasi, sosyal demokrasinin en değerli varlığı insana yaraştığı için, insana özgü olduğu için demokrasi...

2.5.5. Neden Sosyal Demokrasi?

Ülkemizde sosyal özü bulunan bir demokrasi olması neden önemlidir?

Çünkü, Türk halkında devlet gücünün sınırlanması anlamında, geleneksel bir eşitlik ve adalet eğilimi ve duygusu vardır.

Çünkü, Türk halkında kölelik geleneği de, asalet geleneği de yoktur. Tarih boyunca, Türk toplumunda sınıflar arası akışkanlık olmuş, sınıf ayrılığı bilinci gelişmemiştir. Onun için hiçbir Türk, başkalarının kendisinden daha imtiyazlı olmasını veya görünmesini doğal karşılamaz ve kabul etmez (Ecevit; 1973, 53).

Bu açıklama karşıtını da beraberinde getirmekte ve Türkiye’de sosyal demokrasinin Avrupa ile karşılaştırıldığında neden geniş bir zaman aralığından sonra temellendiğini ve sağlam temellere oturamadığını da açıklamaktadır.

Şöyle ki, 19. yüzyılda Avrupa’da sosyal demokrat hareketlenmeler -kuramsal kısımda da açıklandığı üzere- ivmesini bilinçlenen ve bilinçlendiği oranda da hak arama talepleriyle siyasi arenada söz sahibi olmak isteyen işçi sınıfının varlığından ve girişimlerinden kazanmıştır. Komünist ve sosyal demokrat, demokratik sosyalist ya da sosyalist oluşumlar arasındaki farklılık ideolojik zemin ayrışmasından ileri gelmekle birlikte sonuçta tüm sol akımlar ezilenlerin ve emeğiyle geçinenlerin sosyal ve ekonomik haklarını kazanmaları uğraşlarından ve mücadelelerinden doğmuştur. Burada önemle vurgulanması gereken husus, sınıf bilincinin ve sınıf farklılıklarının kabullenilmesi ve bu farklılıkların elimine edilmesi ya da tamamen ortadan kaldırılması çabası noktasıdır. Sosyal demokrasinin revizyonizmi de, liberal demokrasinin demokratik kurum ve kurallarının işçi sınıfı başta olmak üzere toplum yararına dönüştürülmesi ve emeğiyle geçinenlerin sosyo-ekonomik durumlarının düzeltilmesi hususu da bu noktadan kaynaklanmaktadır. Bu bağlamda Türkiye’de

sınıf bilincinin oluşmamış olması, bir kıvılcımlanma anında da bastırılması ya da baskılanması sosyal demokrat oluşumları engeller bir nitelik taşımıştır.

Neden sosyal demokrasi sorusunun cevabını aramak adına verilen bu ilk yanıt devamıyla şöyle biçimlenmektedir: Türk halkının karakterine, eğilimlerine en uygun rejim, siyasal biçim ve unsurları kadar sosyal özü de bulunan bir demokrasidir. Türk devleti ancak böyle bir rejimle yönetilebilir. Türk toplumu ancak böyle bir rejimle kalkındırılabilir (Ecevit; 1973, 54).

Neden sosyal demokrasi sorusuna verilen ikinci yanıt anayasa gereği olarak açıklanmaktadır. “Devletimiz “sosyal devlet” olduğuna göre, bu devletin demokrasisi de, doğal olarak “sosyal demokrasi” olacaktır.” Anayasanın gerekli kıldığı bir demokrasiye de ancak ortanın solunda bir yolla ulaşılabilir. Bu bakımdan ortanın solu hareketi, bir Anayasa hareketidir. Anayasayı kağıt üstünden kurtarma, toplum dokusuyla kaynaştırarak canlandırma, halka yararlı kılma ve siyasal alanda olduğu gibi, sosyal ve ekonomik alanda da Anayasayı gerçekleştirme hareketidir.

Ne kadar doyurucu ve taraftar toplayıcı olduğu kuşku götürür bu açıklamalar bir açıdan rasyonellikten ve nesnellikten uzaktır. Türk halkı ne ölçüde ve hangi ön kabullerle bu kadar karşı durucu olarak kabul edilmiştir acaba ve bu kabul neden sosyal demokrasiye götürür bizi? Bu sorunun cevabı Türk halkının yapısal ve toplumsal özelliklerinden çok demokrasiyle eklemlenmiş ortanın solu hareketinin sosyal demokrasinin temel kabulleriyle içselleştirilmesiyle açıklanmalıdır. Demokrasi, çünkü..., sosyal demokrasi, çünkü..., ortanın solu, çünkü rasyonel bileşenler toplamı.

2.6. 12 Mart 1971 Müdahalesi ve CHP

Başbakan Demirel'in istifasıyla sonuçlanan 12 Mart müdahalesi, CHP içerisinde bir takım kopuşların ve srtuşmelerin de zeminini oluşturmuştur. Müdahaleden sonra CHP meclis yesi Nihat Erim tarafından kurulan yeni hükümet İnönü tarafından desteklenirken, Ecevit hükümetin ordu destekli oluşunu kabul edememiş, CHP'nin imajının olumsuz etkileneceğini düşünerek İnönü ile karşı karşıya gelmiştir. Bu gelişme neticesinde Genel Sekreterlik görevinden istifa eden Ecevit, desteği yerel parti teşkilatlarından arama yönünde bir eğilim göstermiş ve beklediği desteği de almıştır. İnönü'nün bu oluşumdan rahatsız olması ve illerde gerçekleştirilen kongreleri zamansız durdurması, yeni delegeleri saf dışı bırakarak eski delegelerden müteşekkil bir kurultay talebi tepki doğurmuş ve neticede 5 Mayıs 1972'de eski delegelerin katılımıyla kurultay toplanmıştır.

Ecevit ve arkadaşlarının parti içi demokrasi ve partinin parti örgütleri tarafından yönetimi yönünde yaptıkları ıkışlar Ecevit'in Genel Başkan seçilmesiyle başarıyla sonuçlandırılmıştır.

Atatürk'ün kurduğu günden bu yana CHP'de güçlü bir liderlik ve merkezi bir örgüt yapısı egemen olmuştur. CHP, başlangıçta şeklen demokratik bir teşkilat yapısı taşıyan, güçlü bir elit ve kadro partisi konumundadır. Bu nedenle il ve ile başkanlıkları, görece daha az güç sahibi olmuşlardır. Ecevit'in zaferi, bu nedenle, yalnızca bir ideolojik değişiklik değil, aynı zamanda, örgütsel yapıda bir değişimin de işareti sayılmıştır (Kabasakal; 2003, 37).

2.7. CHP'nin 1972 Sonrası İdeolojisi: Ortanın Solu, Demokratik Sol veya Sosyal Demokrasi

Ecevit 1970'lerde "ortanın solu, sosyal demokrasi, demokratik sol ve demokratik sosyalizm sözlerini eş anlamlı kullandığını" söylemiş olsa da, partinin liderliğini üstlendikten kısa bir süre sonra CHP ideolojisinde "ortanın solu" kavramının yerini artık " demokratik sol" almıştır. Daha sonra Bülent Ecevit tarafından kurulacak olan partinin de ismini taşıyan "Demokratik Sol" kavramının tercih nedeni, Ecevit'in sosyal demokrasinin ve bu bağlamda ortanın solunun kökeni olarak kabul gören Marksist kuram ve ideolojiyi reddidir. Demokratik sol hareket hem ideoloji hem de kökensel bağlamlarda Marksizm ile bir eş anlamlılık ve eş anlamlılık taşımamaktadır, Ecevit'in kabulünde.

1972'den sonra parti ideolojisinde "halkçılığın anlamı" da Ecevit'in etkisiyle değişikliğe uğramıştır. Yeni halkçılık anlayışı, sınıfların varlığını ve sosyal adaletsizliğin sınıf eşitsizliğinden kaynaklandığını kabul etmektedir. Ortanın solunun temel ilkelerinden olan sınıflı toplumun sosyal adalet ve hakçılık uygulamalarıyla minimize edilmesi vurgusu söylem farklılaşmasına uğramış haliyle demokratik sol hareket için de önemli çıkış noktalarından bir tanesini oluşturmaktadır.

2.7.1. Yeni Tüzük Yeni Program

Ecevit'in başkanlığıyla önemli değişikliklere uğrayan CHP, eskinin silinemeyecek kimliği ve yeninin gerekleriyle bütünleşmesi bağlamında 1976 yılı itibarıyla yeni solugun canlılığını hissettirmesi uğraşısında bir tüzük oluşumuna imza atmıştır. Öngörülen bu yeni tüzükle birlikte kuşkusuz CHP'nin çehresi ve yeşil hatları da farklılaşmıştır.

Ecevit 1976'da parti program ve tüzüğünü yenilemek üzere çalışma başlatmıştır. Parti Meclisi'nce 23. Kurultay'a sunulması kararlaştırılan tüzük değişiklikleriyle CHP'de örgütlenme sistemi büyük ölçüde değiştirilmiştir. Üyelikten adaylığa, merkez yönetiminden kongrelere kadar örgüt yapısının tüm alan ve aşamalarında gerçekleştirilen değişikliklerin en önemli sonucu Genel Merkezin yetki ve sorumluluklarının genişletilmesi olmuştur¹⁹ (Bila; 1987, 427).

Tüzük değişiklikleriyle birlikte hazırlanan CHP Programı, partinin son on yılda geçirdiği değişimin ifadesi olmuştur. Kuruluşundan bu yana geçerli olan Cumhuriyetçilik, Milliyetçilik, Halkçılık, Devletçilik, Laiklik ve Devrimcilik ilkelerinin yanı sıra, 6 Kural'ın getirilmiş olması da bu değişimi göstermektedir. CHP Programında, demokratik sol politikanın dayandırıldığı kurallar şöyle sıralanmaktadır: *Özgürlük, eşitlik, dayanışma, emeğin üstünlüğü, gelişmenin bütünlüğü ve halkın kendinin yönetmesi...* (CHP 1976 Programı).

CHP Programında yer alan diğer bazı ilkeler de şöyle sıralanabilmektedir: - Bu sıralayış bizi değişen ve değiştiği ölçüde de demokratikleşen bu ölçüde de sola daha büyük bir açılımla yaklaşan yeni bir dönemin ifadesine götürecektir- Köylü kooperatiflerini demokratikleştirmek ve bu kuruluşlar arasında birlikler kurarak, yaygın demokratik örgütlenmeye gitmek, kamu görevlilerine sendika kurma ve toplu sözleşme yapma hakkı tanımak, lokavt yetkisini kaldırmak, köy kentler kurmak, devlet yetkilerini halkın özgürlük ve örgütlenmesiyle sınırlamak, "toprak işleyen, su kullananın" ilkesini vurgulamak, ücretlilerin, dar ve orta gelirlilerin vergi yükünü azaltmak...

İşte bu vurgulardır ki CHP'nin halk tarafından doğru algılanması ve algılandığı ölçüde de destek almasını sağlamış, 1977 seçimlerinde %43'lük oy

¹⁹ 1976 tüzüğünün ayrıntıları için bkz: Bila a.g.e s: 427-431.

oranyla iktidara gelmesinin tohumlarını atmıştır. CHP halka gitmiş, halkın isterlerine uyum sağlamış ve halkla bütünleşmiş ve toplumsal desteği bünyesinde eritmiştir.

Önemli bir gelişme de CHP'nin, 1976 Kurultayı'nda Sosyalist Enternasyonal'e üyelik başvurusu kararı da almasıdır. Böylece hem parti programıyla, hem de dayandığı toplumsal tabanla uyumlu bir sosyal demokrat parti olma yönünde önemli adımlar atmıştır.

2.8. 12 Eylül 1980 Sonrası

12 Eylül müdahalesiyle birlikte Türkiye'nin siyasal çizgisi önemli bir değişime, ayrıca müdahalenin beraberinde getirdiği baskı ve gerginlik ortamıyla yeni oluşumlara gebe kalmıştır. Siyasal alanda filiz veren en önemli gelişme kuşkusuz 80 öncesi siyasal huzursuzluğun nedeni ve yansıması olarak kabul gören partilere konan yasaklar ve beraberinde yaşanan partilerin kapatılma süreçleri olmuştur. Bu süreç 1923 yılından beri uzun yıllar Cumhuriyet'in tek partisi ve ardından çok partili dönemin önemli bir mihenk taşı ve vurgusu olan CHP'yi de yakından ilgilendirmiş ve etkilemiş, 1980 yılı itibariyle kapatılan dönemin partileri arasında CHP'de tarihteki yerini almıştır.

1983 sonrasında, Türkiye'de 1980'de kapatılmış olan CHP'nin bırakmış olduğu boşluğu doldurmak üzere, merkez solda yeni siyasi partiler kurulmuştur (Halkçı Parti ve Sosyal Demokrat Halkçı Parti). 1980'den önce CHP'deki gelişme çizgisini sürdürerek, kendilerinin sosyal demokrat olarak tanımlayan bu iki partiye ve bu iki partinin birleşmesinden doğan SHP'ye ek olarak, 1985'de kurulan Demokratik Sol Parti de özgün ve özgü ideolojisiyle siyaset sahnesindeki yerini almıştır. Bu partilerin siyaset anlayışındaki ortak nokta, CHP'nin toplumsal desteğine ve özellikle

de 1970'lerde almış olduğu oy potansiyeline sahip olabilmek şeklinde özetlenebilmektedir.

Bu partiler ve bütününde, önemlidir ki, sosyal demokrat yaklaşımlar olarak ifade edilebilecek tarzlar içerisinde, 1980 öncesinde özellikle CHP tarafından geliştirilmiş olan söylem aynen tekrarlanmış, sosyal demokrasinin evrensel ilkelerine bağlılık, dayanışma, eşitlik ve sosyal hukuk devleti kavramları, bu içerikle dile getirilmeye çalışılmıştır. Bu söylem içerisinde devletin rolü, geleneksel konumu itibariyle korumuş ve özellikle 1960'larda savunulan ve uygulama alanı yaratılan vurgu aynen benimsenmiştir.

1983'den 1990'lara kadar geçen süre içinde -marjinal sol olarak tanımlayabileceğimiz kesim göz önünde bulundurulmaz ise- sosyal demokrat hareketi bu partiler ekseninde bir değerlendirmeye tutmak, Türkiye'de sosyal demokrat hareketin 80 sonrası gelişim çizgisinin takibinde önemli bir metot olarak kabul edilebilir.

Önemlidir ki, bu eğilim sosyal demokrat oyların dağılım ve değişim çizelgesi çıkarılmaya çalışıldığında, diğer sosyal demokrat partilerle birlikte doğrultusunu keskinleştirecektir. Bu değerlendirmenin birlikteliği, seçmen tercihlerinin dönüşüm sürecini analiz etmek bakımından bizi daha nesnel ve daha rasyonel bir sonuca götürecektir.

III. BÖLÜM

SEÇMEN TERCİHLERİNİ BELİRLEYEN FAKTÖRLER

3.1. Giriş

Bu bölüm, çalışmanın ana vurgularından belki de en önemlisi ve en belirleyicisidir. Çalışmanın tümü ve özellikle de bu bölüm için geçerli kılınan ön kabul, Türkiye’de sosyal demokrat oyların Türk siyasal hayatının gelişimi içerisinde bir dönüşüme uğradığı ve bu dönüşüm neticesinde ortaya çıkan “kendini yeniden tanımlama” gereksiniminin var olduğudur. Sosyal demokrat oylar zirveyi 1977 seçimlerinde, çözüldüğü de 1999 seçimlerinde yaşamıştır. Bu iki seçim, CHP bazında değerlendirildiğinde sosyal demokrat ideolojinin ve bu ideolojinin yansıması şeklinde biçimlenen somut oluşumların geçen süreçte yapısal, söylemsel ve kurumsal bir değişime uğradığını göstermektedir. Bu vurgu en net ve en açık ifadesini seçimlerde beliren toplumsal iradede bulmaktadır. Bu irade seçimlerde oy kullanan seçmenin iradesi, tercihi, desteği ya da karşı duruşu, farklı algılayışı ve algılayışın seçim sonuçlarıyla somutlanmasıdır.

Seçmen tercihlerinin dönüşümü, siyasi rüzgarın rotasını ve yoğunluğunu tayin etmekle birlikte, bu rüzgardan etkilenen oluşumların etkilenme derecesini ve biçimini de tayin etmektedir. Şu halde, burada kurgulanması ve çözüme ulaştırılması gereken soru, seçmenlerin tercihlerinin nasıl biçimlendiği ve hangi dinamikler ekseninde ne derece ve ne şekilde dönüştüğüdür. Özetle, seçmen davranışlarını belirleyen faktörler nelerdir?

Seçmen tercihlerinin belirlenmesi aşamasına gelmeden önce “kimdir seçmen?”, bu konunun berraklaştırılması gerekmektedir.

Seçimlerde oy kullanarak siyasi tercihini ortaya koyan kişilere seçmen denir. Mevzuatımız seçmen olabilmenin bir takım koşullarını sıralamıştır.

Öncelikle 1982 Anayasası 67. maddesiyle seçme hakkını vatandaşlara tanımıştır. Bu doğrultuda, 298 sayılı kanun da 6. maddesiyle, seçme hakkını kullanmak için Türk vatandaşı olmayı öngörmüştür.

Seçim yoluyla yönetime katılma belli bir olgunluğa ulaşmayı gerektirir. Buna “siyasi rüşt yaşı” denmektedir. Semenlik yaşı ölkelere ve zamana göre değişmekle birlikte, 1982 Anayasası’nın 23.7.1985 tarih ve 4121 sayılı kanunla değiştirilen yürürlükteki metninde 18 yaşını dolduran herkesin seçmen olabileceği belirtilmiştir (Tanör, Yüzbaşılıoğlu; 2002, 214-215). Anayasamızın vatandaşlık ve siyasi rüşt yaşı dışında getirdiği diğer koşullar da; kısıtlı olmamak, kamu hizmetlerinden yasaklı olmamak ve seçmen kütüğünde yazılı olmak şeklinde sıralanabilir.

Seçmen tercihi, seçimlerde “oy kullanarak” siyasal hayata katılan yurttaşın, oy verme eğiliminin ve mevcut durumunun analizi neticesinde ortaya çıkan bir kavramdır. Seçmen tercihlerini belirleyen faktörler de oy verme davranışının hangi unsur ya da unsurlarla ilintili olduğunun saptanmasına bağlı olarak belirginleştirilir. Ancak seçmen davranışlarını belirleyen faktörlere geçmeden önce siyasal katılma ve siyasal katılmanın boyutları hakkında teorik bir giriş yapmak çalışmanın amacının berraklaştırılması bakımından faydalı kabul edilmektedir.

3.2. Siyasal Katılma

Siyasal katılma, bireyin siyasal sistem karşısındaki durumunu, davranışlarını ve tutumunu gösteren oldukça kapsayıcı bir kavramdır (Kapani; 1998, 131). Siyasal katılma her şeyden önce, bir siyasal davranıştır. Bu bakımdan da insan davranışlarının tabi olduğu genel düzene uygun olarak işler (Baykal; 1970, 29).

Seçmenlerin siyasal hayata katılma biçimleri ve yoğunlukları birbirinden oldukça farklıdır. Bazı insanlar siyasal sistemi olduğu gibi kabul eder ve davranışlarını siyasal sistemin gereklerine göre ayarlamaya çalışırlar. Bazıları da sistemi düzeltmek, değiştirmek için çaba harcarlar. Yani, insanların bir kısmı siyasal sistemle yakından ilgilenir ve ona faal olarak katılırlar (aktif vatandaşlar); bazılarının ise siyasal sisteme karşı ilgileri azdır. Bunlar siyasal sisteme çok az katılırlar (pasif vatandaşlar). Nihayet siyasal sistemle hiç ilgilenmeyen, siyasal faaliyetlere katılmayan bir vatandaş kitlesi daha vardır ki, bunlara apatetik ya da parokial (hareketsiz vatandaşlar) denir (Daver ; 1968; 203).

Siyasal katılma düzeyleri Turan'ın ifadesinde de altı basamaktan oluşturulan bir gruptandır. Birinci basamakta siyasal sürece hiç katılmayanlar yer alır. Bu kişiler siyasetle hemen hiç ilgilenmemekte, seçimlerde oylarını kullanmaktan dahi kaçınmaktadırlar. İkinci basamakta ise salt oy kullananlar bulunmaktadır. Bunlar oldukça geniş bir vatandaş kitlesini oluşturmakta, siyasal katılmayı seçimden seçime oyunu kullanmaktan ibaret saymaktadırlar. Üçüncü basamakta kişisel sınırlı katılmacılar yer alır. Bu kimseler oylarını kullanmaya ek olarak daha çok kişisel sorunlarını çözmek üzere özellikle devlet memurlarıyla ilişkide bulunmaktadır. Dördüncü basamakta yer alan katılmacılar üçüncü basamağın aksine topluluk düzeyinde katılmacılar olarak kabul edilirler. Bu vatandaşlar çevresel ya da belirli toplumsal sorunların çözümü için kısmen bireysel olarak fakat genellikle örgütler, gruplar aracılığıyla siyasal süreci etkilemeye çalışmaktadırlar. Beşinci basamakta kampanyacılar yer alır. Bu vatandaşlar seçim kampanyalarına da faal olarak katılmaktadır. Son bir grup vatandaş ise sıraladığımız faaliyetlere ek olarak siyasal partilerde görev ve her türlü siyasal faaliyette yer almaktadır (Turan; 1977, 74).

Son olarak Amerikalı siyaset bilimci Robert Dahl'ın siyasal katılmanın boyutlarına yaptığı vurgudan söz etmek gerekmektedir. Robert Dahl, siyasal katılmanın boyutlarını: a)İlgi, b)Önemseme, c)Bilgi d)Eylem olarak sıralamıştır. İlgi, siyasal olayları izlemeyi; önemseme, siyasal olaylara önem vermeyi; bilgi, olaylar ve sorunlar hakkında bilgi sahibi olmayı; eylem ise siyasal olaylara aktif olarak katılmayı ifade etmektedir (Dahl; 1963, 57). Katılmanın bu dört boyutu birbirinden kopuk, birbirleriyle alakasız tutumlar değildir. Aksine yapılan araştırmalar bunlar arasında yakın bir bağlantının olduğunu ortaya koymuştur. Örneğin, seçim sonuçlarına ilgi duyan kimselerin, seçim kampanyasını önemseyerek izleyenlerin, tartışılan sorunlar hakkında daha fazla bilgi sahibi olanların seçimlerde oy kullanma oranlarının da ilgisizlere oranla daha fazla olduğu görülmüştür.

Kısaca ifade edildiği gibi siyasal katılmanın biçimleri ve dereceleri birbirinden oldukça farklıdır. Ancak bu farklılık, biçimler arasında bir kopma yaratmamakla birlikte çoğu kez kişilerde farklı biçimler bir arada bulunmaktadır. Bu yüzden siyasal katılmayı doğrudan oy verme davranışıyla ilişkili saymak ve böyle bir kanaatin oluşmasına zemin hazırlamak oldukça hatalı ve eksik bir tarz olarak ortaya çıkacaktır. Ancak çalışmada, analiz edilebilir verilere ulaşmak bakımından vatandaşların siyasal tercihlerinin değişkenlerini, oy verme potansiyelleri incelenerek ortaya konmaya çalışılmıştır.

3.2.1. Cinsiyet ve Yaş

Toplumsal düzenlemelere uyumlu davranmaları amacıyla toplumca bireylere atfedilen statülere “verilen statü”, kendilerinin çabaları sonucu aldıkları statülere de “elde edilen statü” denmektedir. Verilen statüler genel olarak, cinsiyet temeline dayanarak ayrılmıştır (İsen, Batmaz; 1985, 232). Bütün toplumlar kadın ve

erkeklere farklı roller verirler. “Kadına Özgü” ve “Erkeğe Özgü” yakıştırmalarıyla özdeşleştirilerek verilen roller, pek çok toplumda bu iki cins arasındaki fizyolojik ayrılıklarla açıklanmaya çalışılır. Ancak kadın ve erkeklere verilen rollerin türlü toplumları içine alan karşılaştırmalı bir incelemesi, bu farkların hemen tamamen kültürün bir ürünü olduğunu göstermektedir. Değişik toplumlarda kadın ve erkeklere atfedilen psikolojik özellikler bile o kadar değişmektedir ki, bunların fizyolojik temelini olduğunu söylemek oldukça güçleşmektedir (Lundberg,Schrag,Larsen; 1970, 171).

Cinsiyet rollerinin siyasal katılmayı nasıl ve hangi şekilde etkilediğine dair üç hipotez geliştirilebilir:

Cinsiyet rolleri siyasal katılmayı toplumsal statü veya sosyo-ekonomik statü üzerindeki etkisi dolayısıyla belirler.

Kadınlar düşük sosyo-ekonomik statüleri dolayısıyla erkeklere oranla daha az sahip olabildikleri kitle iletişim araçlarından yararlanma, siyasal ilgi, siyasal bilgi, siyasal etkinlik ve örgütsel üyelik dolayısıyla siyasal yaşama daha az katılırlar.

Özellikle toplumun kadından aile ve eve yönelik bir rol beklentisinde olması halinde siyasal katılma gibi aile-dışı ve kadın için toplumun uygun addetmeyeceği davranışları gerektirebilecek eylemlerle dolu bir yaşam biçimine sahip olması, erkeklere oranla zor olacağı için siyasal yaşamda yoğun zaman ve enerji sarfı isteyecek şekilde fazla bir faaliyeti olamaz (Kalaycıoğlu; 1983, 19-20).

Ayrıca, kadının rolü hakkında toplumda yaşayan imaj, kadınların siyasal davranışlarındaki farklılığa yol açmaktadır. Yaratılan imajlar doğrultusunda erkek hakim ve kuvvetli; kadın zayıf ve bağımlıdır. Kamusal alana uzanmış bir iktidar ilişkisinden ibaret olan siyaset de daha çok erkeklere bırakılması gereken bir iş izlenimi uyandırmaktadır (Lane; 1965, 209).

Kadınların siyasal hayata katılımlarının araştırıldığı çeşitli çalışmalarda kadınların erkeklere göre daha muhafazakar oldukları saptanmıştır. Muhafazakarlık kendisini hem sol hem de aşırı sol partilerden uzaklaşma hem de dinsel nitelik taşıyan partileri destekleme şeklinde göstermektedir. Ayrıca, kadınların partilerine olan bağlılıkları daha devamlıdır ve nihayet kadınlar siyasal tercihlerini yaparken partilerin programlarından çok siyasetçilerin kişiliklerini göz önüne almaktadırlar (Baykal;1970, 65).

İfade edilmesi gereken bir diğer konu da evliliğin kadının siyasal tercihini etkilemesidir. ‘Evli olma’ durumu haricindeki faktörler dışarıda tutulursa (eğitim, mesleki statü gibi) evli kadının siyasal tercihinin eşinin yönlendirmesi doğrultusunda biçimlenmesi ihtimali yüksektir.

Verilen statülerin bir başka ayırma ölçütü de yaş olmaktadır; içinde bulunan verili statü yaşa göre değişebilmektedir. Fakat bu tür bir ölçüt bile kültürler arası farklılıklar göstermektedir (İsen, Batmaz; 1985, 233).

Yaşın siyasal katılma ile olan ilgisini ortaya koyarken öne sürülebilecek temel hipotez, yaşın ilerlemesiyle birlikte siyasal katılımın artacağıdır. Yaş ilerledikçe siyasal bilinç düzeyinin ve bağlantılı olarak siyasal ilgi ve bilginin de artacağına olan inanç, katılım düzeyinin artacağı yönündeki beklentilerle örtüşmektedir. Ayrıca yaşın mesleki statü ve sosyo-ekonomik statü ile olan bağlantısı da temel hipotezimizi doğrular niteliktedir.

3.2.2. Etnik- Dinsel Kimlik

Bireyin dinsel kimliği onun dindarlık düzeyi ile ilgilidir. Birey, dinsel değerlere yaşantısında ağırlık veriyorsa, bu değerlere daha yakın gördüğü örgütlere yakınlık gösterebilir. Batı Avrupa ülkelerinin çoğunda rastladığımız Hristiyan

partileri, bu ilişkinin kanıtı olarak gösterilebilir. Siyasal rekabete ağırlık vermeyen toplumlarda da din, rejimin ve siyasal partinin desteğini güçlendirmek üzere başvurulan bir araçtır.

Ayrıca, din, bireyin toplumsal kimliğinin belirlenmesinde önemli bir etken olarak ortaya çıktığı zaman bireyin siyasal tercihinde önemli bir etki yapmaktadır. Etnik farklılaşmanın siyasal tercihe etkisi de, dinin bu ikinci etkisini andırmaktadır. Kişinin etnik kimliği toplumsal kimliğinin en önemli belirleyicisi konumundaysa, kuşkusuz siyasal tercihi de kimliğinin gerekleri ve çerçevesi dahilinde belirlenecektir.

Hem etnik, hem dinsel farklılaşmanın siyasal sonuçlarını anlamamıza yardımcı olacak bir örnek Lübnan'dır. Lübnan'da kişinin toplumsal kimliğini dini ve üyesi olduğu etnik grup belirlemektedir. Kişi için siyaset kendi topluluğu içinde cereyan eder. Ulusal düzeyde siyaset ise toplum temsilcileri arasındadır (Turan; 1977, 83).

Lübnan örneği kuşkusuz abartılı ve uç bir örneği oluşturmaktadır. Ancak gözden kaçırmamak gerekir ki, bir çok ülkede din ve etnik faktörler tek başlarına olmasa bile diğer sosyo- ekonomik etkenlerle birleştiğinde kişilerin siyasal tercihlerini beklenen yönün aksine bir dönüşüme tabi tutabilir.

3.2.3. Yerleşme Birimi

“Kentler kırsal alanlara göre katılımın daha yoğun yaşandığı bölgelerdir”, bu ifade siyasal katılım ve kentleşme bağıntısında genel kabul görmüş bir durumu tanımlamaktadır. Ancak, ifadede vurgulanmak istenen katılım biçimi sadece oy verme davranışı ile sınırlı değildir. Kentlerde eğitim olanaklarının daha yaygın ve etkili oluşu, örgüt üyeliği gibi sosyal ve siyasal hayata dahil olma yollarının açık

oluşu, siyasetin bizzat öznesi ve nesnesi olduğunu fark ettirecek mekanlara olan yakınlık... gibi olanaklar kişiyi giriş kısmında ifade ettiğimiz katılım biçimlerinden birine doğru yönlendirecek ve siyasal tercihini belirlemesinde yardımcı olacaktır. Bununla birlikte söylediklerimize karşıt görüşler ileri sürebilmek de olasıdır; küçük yerleşim yerlerinde siyasal ilişkiler ve siyasal yapı karmaşıklıktan uzaktır. Bu bakımdan vatandaşın kendisini yönetebileceğine olan inancı onu siyasal hayata aktif olarak katılması bakımından teşvik edecektir.

Sonuçta her iki hipotez açısından da yapılabilecek en rasyonel açıklama siyasal katılma ile yerleşme biçimi arasındaki iki ilişkinin evrensel bir geçerliliğe sahip olmadığıdır. Bir takım araştırmalar bazı ülkelerde, kırsal bölgelerde yaşayanların daha yüksek bir siyasal katılma gösterdiklerini tespit etmiştir. Bazen de belli bir ülkede zaman içinde yerleşme biçimi ile siyasal katılma arasındaki ilişkinin tersine döndüğü görülmüştür (Baykal; 1970, 68).

Yerleşme biriminin siyasal tercihin yönünü nasıl etkileyeceğini kuramsal düzeyde ele alacak olursak Turan'ın da ifade ettiği gibi şu önerileri yapabiliriz. Yerleşme birimi büyüdükçe, farklı ve ortalamadan ayrılan siyasal görüşlerin benimsenmesi ve duyurulması için daha olumlu bir ortam belirlemektedir. Yerleşme birimi küçüldükçe kişiyi ortama uymaya zorlayan toplumsal baskılar artmaktadır. Yine ortamın etkisi, miting, gösteri yürüyüşü türündeki katılma biçimlerini kentsel ortamlarda daha kullanılır kılmaktadır. Ancak üzerinde önemle durulması gereken temel nokta, yerleşme biriminin sosyo- ekonomik etkenlerden bağımsız olarak bireyin siyasal tercihinin tek başına etkileyebilecek bir faktör olmadığıdır.

3.2.4. Eğitim

Eğitimin ailede başladığı ve çocuğun siyasal toplumsallaşmasında ailenin büyük bir paya sahip olduğu düşünülürse, bir siyasal partiye duyulan bağlılığın nedenlerini çocukluk dönemlerinde arayabiliriz.

Bir siyasal partiye karşı duyulan ilk bağlılık, partinin ideolojisi ve niteliğinin anlaşılmasından sonra yapılan bilinçli bir tercihten çok, simgelerine yönelen duygusal bir beğeni olmaktadır. Zamanla bu duygusal beğeni yerini niteliklerin biçimlenmesine atfen bilinçli bir tercihe bırakmaktadır (Alkan, Ergil; 1980, 61). Çocukların küçük yaşta bir siyasi parti ile geliştirdiği bu duygusal yakınlıkta en büyük etki aileye aittir. Çocuğun siyasal toplumsallaşmasında¹ da etkili ve en temel belirleyici olan anne ve baba, yandaşları oldukları partinin adını zikrederek ve desteklerini çocuklarının yanında ifade etmek suretiyle çocuğun da o partiye yakınlaşmasını sağlarlar.

Eğitimin ikinci mekanı olan okulun da siyasal etkinlik duygusu ve siyasal katılım üzerinde olumlu etkileri vardır. Eğitim, bireye katılımın bir yurttaşlık görevi olduğunu benimsetir. Ayrıca, çevresindeki toplumsal kurum ve yapıları ussal olarak kullanmak ve değiştirmek yoluyla istenilen amaca ulaşmak konusunda hem inanç hem de beceri kazandırır.

Eğitim bireye gelir ve toplumsal statü sağlar, bireye bilişsel yetenekler kazandırır ve bu yetenekleri korumasına yardımcı olur. Eğitimli insan daha kozmopolit, daha nüfuzlu, dünyadan daha fazla haberdar kişilerle ilişkilidir. Ayrıca eğitimli kişiler grup içi davranma ve kişilerle ilişkileri konusunda kendilerine göre

¹ Siyasal Toplumsallaşma: Toplumsal-siyasal çevre ile birey arasında yaşam boyu süren dolaylı ve doğrudan etkileşim sonucunda, bireyin siyasal sistemle ilgili görüş, davranış, tutum ve değerlerinin gelişmesidir (Ergil, Alkan; 1980, 7).

görece az eğitilmişlere oranla daha becerikli ve sosyaldirlir (Kalaycıoğlu; 1983, 26-27-28).

Eğitim seviyesi yüksek olan kimse düşük olan kimseye nazaran;

*Resmi siyasal organların birey üzerindeki etkisinden daha çok haberdardır.

* Siyasal olayları ve seçim kampanyalarını daha çok izler

* Siyasal konularda daha çok bilgi sahibidir

*Hakkında kanaat sahibi olduğu siyasal konular daha çeşitlidir ve siyasal ilgi alanı daha geniştir

*Siyasal konuları daha çok konuşur

*Siyasal konuları serbestçe konuşabileceği kimseler çok daha çeşitlidir

*Siyasal organları etkileme bakımından kendisini daha yetkili görür (Almond, Verba; 1965, 317).

Ancak, bahsedilmesi gereken önemli ve bir diğer konu da partilerin sosyal kompozisyonu ile ilgilidir. Eğer partilerin sosyal kompozisyonu sınıfsal bir nitelik taşıyorsa, eğitimin siyasal katılmada farklılaşma yapma gücü azalmaktadır. Eğitim seviyesi düşük kimseler kendilerine söylemleriyle yakın olan bir partinin mevcut olması halinde siyasal hayata daha aktif bir şekilde katılabilmektedirler.

3.2.5. Mesleki Statü

Yüksek bir mesleki statüye sahip olan birey dar ve özel bir ortamın üyesidir. Bu birey siyasal hayata daha çok katılır, hükümet ve bürokrasiyle doğrudan ilişki kurabilir. Bu sayede siyasal ilgisi, bilgisi ve etkinliği de artar.

Mesleğin gelir gibi kantitatif bir değişken olmayışı meslek ile siyasal katılma arasındaki ilişkinin ilk anda fark edilmesini güçleştirir. Bu durum karşısında meslekleri taşıdıkları prestije göre sıralamak uygun olmaktadır. Yüksek prestijli

işlerde yüksek katılım gözlenmektedir. Bununla birlikte prestij yaklaşımı ile mesleğin siyaset üzerindeki muhtemel etkilerinin tamamını açıklamaya imkan yoktur. Ayrıca meslek insan hayatının sınırlı bir parçasını kapsamaktadır. Bu sebeple meslekten gelen belli yöndeki etkiler, diğer değişkenlerde olduğundan daha kolayca başka yöndeki etkilerle telafi edilebilmektedir (Baykal; 1970, 45).

Mesleğin siyasal davranışı ancak şu yollarla etkileyebileceği düşünülebilir:

1. Meslek, insana siyasal önemi olabilecek yetenekler ya da ustalıklar kazanmak imkanını veriyor olabilir.
2. Belli bir siyasal görüşü olan insanlarla bir araya getirerek etkileşme imkanı yaratıyor olabilir.
3. İnsanın mesleği dolayısıyla hükümetin takip edeceği politikada menfaati bulunabilir.
4. Mesleklerin talep ettiği öyle roller vardır ki bu rollere intibak eden kimse kolayca siyasal hayata geçebilir (Lane; 1965, 331).

Ve böylece siyasal davranışını tercihleri doğrultusunda yönlendirebilir.

3.2.6. Sosyo- Ekonomik Statü

Meslek ve eğitimin siyasal katılma üzerindeki etkileri bu iki değişkenin tek tek ele alınması suretiyle inceleneceği gibi, bu iki değişkenin ortak etkisi olarak ifade edebileceğimiz sosyo-ekonomik statünün siyasal katılma ve siyasal tercihlerin belirlenmesindeki etkisi şeklinde de incelenebilir (Kalaycıoğlu; 1983, 32).

Sosyo-ekonomik etkenlerin kişinin siyasal katılımı ile ilgili tutum ve davranışlarını etkilemesini beklememiz için haklı kuramsal nedenler bulunmaktadır. Bu etkenlerde görülen bir değişme, ilk olarak, bireyin çevresini algılayışını, düşünce tarzını etkileyebilir. İkinci olarak böyle bir değişme kişiye yönelen dürtülerin,

mesajların değişmesine yol açabilir. Söz gelimi bireyin eğitim düzeyi yükseldikçe , siyasal hoşgörüsü artabilir (bireyde değişme), buna karşılık eğitim görmüş bir kişi olduğundan başkaları onun kendilerine siyasal çabalarda önderlik etmesini isteyebilirler (mesajlarda değişme) (Turan;1983, 75-76).

Sosyo- ekonomik statü ile siyasal katılma ya da tercih belirlemelerin ilişkisi ortaya konmaya çalışıldığında genelde yüksek sosyo- ekonomik statüye sahip bireylerin siyasal hayata daha aktif olarak katıldıkları ve tercihlerinde daha bilinçli davrandıkları görülmektedir. Bu durumun temel nedeni olarak da yüksek sosyo- ekonomik statünün yüksek eğitim seviyesi ve yüksek meslek statüsünden kaynaklandığı görüşü ileri sürülebilir.

Ayrıca Kalaycıoğlu'na katılarak yüksek sosyo-ekonomik statüye sahip olanların toplumdan en fazla faydayı sağlayanlar olduğunu düşünürsek, bu kimselerin toplumdaki bu yerlerini korumak ve sürdürmek amacıyla siyasal sistemin işleyişini ve siyasal olayların gelişimini yakından izlemeleri ve karar mercilerini ve sürecini düzenli olarak etkilemeye çalışmaları beklenebilir (Kalaycıoğlu; 1983, 32).

Yüksek sosyo-ekonomik statü aynı zamanda siyasal ilgi, siyasal etkinlik ve siyasal bilginin de kaynağını oluşturmaktadır. Yüksek eğitim ve/veya yüksek statülü meslek dolayısıyla da hem kitle iletişim araçlarını yakından izlemeye eğilim duyacak, hem de toplumsal ve siyasal örgütlerde faaliyet gösterebilecek kaynak ve güdüye fazlasıyla sahip olacaktır (Kalaycıoğlu; 1983, 33).

3.2.7. Kitle İletişim Araçlarını İzleme

Kitle haberleşmesi, geniş, dağınık ve heterojen bir dinleyici kitlesinin hemen hemen aynı anda, kişisel olmayan bir aracın, dinleyicilerin kim olduklarını bilmeyen

örgütlenmiş bir kaynaktan alarak iletildiği uyarılara maruz kalmasıdır (Lundberg, Schrag, Larsen; 1970, 261).

Kitle iletişim araçları, bu araçların yaygınlığı ve bu araçlara ulaşabilme imkanının bulunması bakımından kentlerin kırsal alanlara oranla görece daha zengin oldukları enstrümanlardır.

Kitle iletişim araçlarından faydalanabilme oranıyla paralel olarak kuşkusuz siyasal ilgi ve bilgi de artacaktır. Kişiye, doğru kullanıldığında ve fakat güdümlü bir bilgi transferi sağlamak için kullanılmadığında gününden emin, geleceğinden haberdar olma fırsatı veren iletişim araçları bilinçli bir kamuoyu oluşturmak bakımından da önemli bir kaynak olmaktadır.

Kitle iletişim araçları, bir propaganda aracı olarak kullanıldığında kanaat ve tutumları etkilemek bakımından çok etkili bir işlev görür. Kanaat ve tutumları değiştirmek için en elverişli şart, propagandanın tekel altına alınmasıdır. Propagandanın tekel altına alınmasının hemen imkansız olduğu bir ülkede kitle haberleşmesinin inandırma yönündeki etkileri azalır; çünkü dinleyici-okuyucu kitlesi dikkat ve algısını seçimli bir biçimde yöneltir; yani, görüşlerine uymayan şeyleri bilmezlikten gelmek, unutmak ya da kendi amaçlarına uyacak biçimde bozmak eğilimi gösterir (Lundberg, Schrag, Larsen; 1970, 296).

3.2.8. Örgüt Üyeliği

Bu ifadede örgüt üyeliği tanımıyla anlatmak istediğimiz şey, toplumsal ya da siyasal bir gruptur. Örgüt kelimesini tercih etmemizin nedeni, siyasal partilerin ve siyasal oluşumların örgüt kimliğiyle tanıtılması ve kabul edilmesidir. Kavramın sosyoloji literatüründe karşılığı olan ‘grup’ ifadesi ve tanımı anlatmak istediğimiz bağıntıyı ortaya koyabilecek niteliktedir.

Grup, eylemlerinde birbirlerini göz önünde tutan ve böylece bir arada bulunan, kendi aralarındaki bu etkileşme dolayısıyla da başkalarından ayırt edilen iki veya daha çok kişiden kurulu bir diziyi anlatmak üzere kullanılan bir kavramdır (Lundberg, Schrag, Larsen; 1970, 73).

Toplumsal grupların tanınmasında başvurulabilecek açık sosyolojik araç 'etkileşim'dir. Gruplar, grup üyeleri arasındaki etkileşim neticesinde bireyin öğreneceği, göreceği ve hakkında düşünebileceği konuları büyük ölçüde belirler. Birey diğer üyeler ve grubun gerektirdiklerini göz önüne alarak davranmaya çalışacak ve tercihlerini bu doğrultuda biçimlendirecektir.

Ancak, unutulmamalıdır ki, grubun formal ya da informal oluşuna göre, grup içindeki statü ve normların önemi de değişmektedir. Formal gruplarda ilişkilerin yapısı, statülerin belirlenmesi normların uygulanması açık sözleşmelere dayanmakta ve bunların yaptırımları da önceden saptanmış bulunmaktadır (İsen, Batmaz; 1985, 224). Bu durum bireyin formal bir gruba üye olmadan önce tercihini açık seçik ortaya koyduğunu bize göstermektedir. Aksine informal bir grup da bireyin tercihlerinde istek dahilinde ya da dışında bir değişiklik yapabilecek argümanları bünyesinde taşımaktadır.

3.2.9. Siyasal Fırsat Yapısı

Siyasal fırsat yapısı, siyasal otoriteye etkide bulunabilecek bireylerin kimler, diğer bir deyişle hangi niteliklere ve ne tür toplumsal özgeçmişlere sahip kişiler olacağı konusundaki yasal, toplumsal ve siyasal düzenlemeler ve kurallar bütünüdür.

Her siyasal rejim, o rejimde yoğunluk dereceleri değişen siyasal faaliyetlerde bulunabilecek bireylerin kimler olacağını yasal ya da siyasal sınırlamalarla belirler. Gerek anayasalar, gerek oy hakkı, siyasal partiler ve derneklerle ilgili yasal

düzenlemeler, bu sınırların ifadelerini buldukları başlıca kaynaklardır (Kalaycıoğlu; 1983, 37).

Ayrıca her siyasal rejim ülkede kimlerin ne şekilde siyasal karar alma mercilerine ve siyasal otoriteye etkide bulunabileceğini belirler. Bununla birlikte, siyasal rejimler, o toplumdaki siyasal yaşam anlayışının, toplumsal yapı ve siyasal kültürün bir gereği olarak siyasal eylemde bulunacak bireyde ne gibi niteliklerin ve bireysel özelliklerin mevcut olacağını tespit eder (Kalaycıoğlu; 1983, 37).

Yukarıda izah etmeye çalıştığımız gibi, bireyler siyasal fırsat yapısının sınırlarını çizdiği çerçevede içinde siyasete katılacak, siyasal ilgi ve bilgilerini bu belirlilikler etrafında uygulamaya koyacaklardır. Hiç kuşkusuz bu durum, yani fırsat yapısının açık ya da kapalı uçlu oluşu, katı ya da esnek oluşu, sabit ya da uyarlanabilir oluşu bireyin siyasi tercihini önemli ölçüde etkileyecektir.

3.2.10. Siyasal GÜDÜ

Bireylerin siyasal yaşama katılabilmesi için hem siyasal güdü hem de siyasal yaşama katılma fırsatının varlığı hakkında bilişsel bir hazırlığa sahip olması gerekir. Bir bireyin siyasal açıdan güdülenebilmesi için, siyasal sistem hakkında yeterli bilgiye sahip olması, siyasal sistemdeki gelişmeleri düzenli olarak izlemesi ve siyasal eyleminin kendisinin arzuladığı sonucu doğuracağına inanması gerekmektedir (Kalaycıoğlu; 1983, 39).

Siyasal açıdan güdülenmiş bir birey, siyasal sistemle bire bir ilişki halinde olacağı için, tercihlerinde rasyonel davranacak, tercihlerini günün, kendisinin ve çıkarlarının gereklerine uygun olarak belirleyecektir.

Bireyleri siyasal olarak güdüleyen ve bu sayede siyasal katılım biçimlerini ve yoğunluklarını belirleyen bir öge de, yurttaşlık anlayışının gelişmesidir. Toplumsal

ve siyasal sorumluluk duygusunun gelişmesi kuşkusuz yurttaşlık anlayışının temelini oluşturur. Doğrudan doğruya bizi ilgilendirmeyebilen olayların sorumluluğunu duyabilmek; sistemsel karşılıklı bağımlılıkların geliştiği çağdaş toplum yapılarında, psikolojik hareketliliğin ve duygu sezgisinin gelişmesi sonucunda ortaya çıkan bir olgudur denebilir. Katılıma ve bireysel özgürlüklere geniş yer veren siyasal düzenler, yurttaşların sorumluluk duygusundan ve yurttaşlık anlayışından geniş ölçüde yararlanmak zorundadırlar. Bu anlayışın gelişme derecesi ve tarzı, siyasal yapının otoriterlik eğilimini belirleyen öğelerden birisi olacaktır (Alkan, Ergil; 1980, 41). Otoriterlik eğilimindeki yükselişler ya da alçalışlar da bireyin/seçmenin tercihini belirlemede önemli bir unsurdur.

3.2.11. Psikolojik Değişkenler

Seçmenlerin siyasal tercihlerini belirleyen faktörler arasında belki de başat unsuru oluşturan psikolojik değişkenler bireyi olumlu ya da olumsuz yönde etkileyebilirler. Bireyi olumlu yönde etkileyen değişkenler siyasal etkinlik duygusu, vatandaşlık görevi duygusu, empati ve sosyal girişkenlik olarak sıralandırılrken, olumsuz yönde etkileyenler: yabancılaşma ve sinisizm olarak özetlenebilir.

Siyasal Etkinlik Duygusu: Yurttaşların siyasal düzeni etkileyebileceklerine olan inancı ve kendilerinde bir siyasal güç görmesi, siyasal etkinlik duygusudur. Bu duygu devletin bireysel isteklere karşı duyarlı ve açık olduğuna inanmaktır. Siyasal düzeni etkilemek için mekanizmanın açık, etkili ve elverişli olduğunu düşünmek, böyle gelmiş, böyle gitmez diyebilmektir. Yöneticilerin sorumlu olduğuna inanmak ve bu sorumluluğu yönetilenlerin denetleyebileceği kanısında olmaktır.

Meşruiyet duygusu ile siyasal etkinlik duygusu karşılıklı etkileşim içindedir. Etkin olabileceğimiz düzenin meşruiyetine ya da meşru bir düzenin etkiye açık olduğu düşüncesine inanırız (Alkan, Ergil; 1980, 88).

Siyasal etkinlik duygusu bireyi siyasal hayata katılması yönünde etkileyecektir. Baykal'ın da ifade ettiği gibi siyasal kültürün katılmaya yönelmiş bir kültür olması halinde vatandaşın siyasal etkinlik duygusu da artmaktadır. (Baykal; 1970, 99).

Vatandaşlık Görevi Duygusu: İnsanın etkili olup olmayacağını düşünmeksizin siyasal sürece katılmasının bir vatandaşlık görevi olduğu hakkındaki kanaati ile siyasal katılma arasında bir ilişki olduğu varsayılmaktadır. Genellikle vatandaşlık bilincine sahip kimseler siyasal hayata daha aktif katılmaktadırlar.

Empati: Empati kurabilen kişi, çevresinin yeni yönleri ile özdeşme yeteneğinin yüksekliği ile dikkati çeken bir kişidir. Alışmadığı durumların kendisi üzerinde yarattığı talepleri benliğini genişleterek karşılayabilir. Kendini başka insanların yerine koyarak düşünebilir, kendini sadece kendi tecrübelerinin dar kalıpları içinde kalarak tavır takınmaz (Turan; 1977, 65). Bu durum empati kurabilen insanın tercihlerini belirlerken çevrenin etkisinde kalabilmesine neden olmaktadır.

Sosyal Girişkenlik: Sosyal girişkenlik, sosyal temaslarda bir rahatlık duygusuna ve bunun için gerekli bir yeteneğe sahip olmaktır. Bu niteliği taşıyan kimselerin siyasete girmesi, özellikle sosyal temas gerektiren siyasal faaliyetlerde bulunması olasılığı daha yüksektir. Sosyal hayatın çeşitli yönlerine katılmakla siyasete katılmak arasında doğru bir orantı vardır. Bu orantı da kuşkusuz sosyal girişkenliği yüksek olan kimselerin siyasete katılırken daha rahat olmalarına neden olabileceği gibi, kişilerin siyasal etkinlik duygusunu da artıracaktır.

Yabancılaşma: Yabancılaşma, bireyin siyasal sistemden en genel şekliyle kopmasıdır. Bu kopma siyasal sistemin birey için bir anlam ifade etmez, onun gerçek ihtiyaçlarına cevap veremez, onun kendisini, gerçekleştirmesini engeller bir duruma düşmesi halinde ortaya çıkabilir.

Bireyin siyasallaşmış olan değerleriyle siyasal sistemin ileri sürdüğü değerler arasında köklü bir çelişki varsa ve bireyler hem kendilerini, hem de siyasal sistemi bu çelişkiyi giderecek ya da azaltacak yeterlilikte ya da güçte görmüyorlarsa yabancılaşmaları olasıdır.

Siyasal yabancılaşmayı ifade biçimleri siyasal güçsüzlük, güvensizlik, anlamsızlık ve tecrittir.

Siyasal güçsüzlük bireyin kendi davranışının arzuladığı siyasal sonuçların elde edilmesini ne ölçüde etkileyebileceği beklentisinden kaynaklanır. Bu beklenti ne kadar olumsuz yönde ise bireyin güçsüzlük duygusu o derece yoğundur. Olumsuzluğun yoğunluğu ölçüsünde de siyasete katılma olasılığı azalır.

Güvensizlik, bireyin siyasal rolleri olan sorumluların toplum karşısında sürekli ve sistematik olarak değer verilen siyasal kuralları ve alışlagelmiş gelenekleri çiğnediklerine ilişkin duygudur.

Anlamsızlık, bireyin siyasal sistemin nasıl işlediğini anlayamamak, değişik siyasal uyarıların yardımıyla fikir oluşturmak ve siyasal olayların sonuçlarını kestirmek konusunda kendi başarısızlığına ilişkin duygusudur.

Tecrit duygusu/eğilimi, siyasal topluluğun (bu bütün bir toplum da olabilir) diğer üyeleri tarafından yaygın olarak paylaşılan siyasal amaç, kural ve araçların yadsınmasıdır (Ergil, Alkan; 1980, 252-253-254).

Sinisizm, siyasal hayata karşı takınılan olumsuz bir tavidir. Bu tavrın ayırıcı unsurları itimatsızlık, şüphecilik ve düşmanlıktır. Sinis kişiyi diğerlerinden ayıran

özelliği siyasal sistemden kopması değil, sisteme karşı patolojik sayılabilecek derecede kökten olumsuz bir tavır takınmasıdır.

Yukarıda özetlemeye çalıştığımız tüm bu psikolojik değişkenler, bireylerin siyasal tercihlerini yaparken onları mevcut siyasal kurumlara ve siyasal sisteme karşı olumlu ya da olumsuz tavır takınmaya sevk edecektir. Bu bağlamda seçmen tercihlerinin belirlenmesi ve bu tercihlerin belirlediği siyasal atmosfer doğrudan ve etkili bir şekilde psikolojik etkenlerle bire bir orantılıdır.

3.2.12. Siyasal Değişkenler

Siyasal değişkenler bireyle ilgili olanlar ve çevreyle ilgili olanlar şeklinde farklılaştırılabilir. Bireyin siyasal yöneliminin ağırlık noktası parti, siyasal kişiler ya da belli bir program olabilir.

Bazı kimselerin siyasal tercihlerini yönelten, bunların bir partiye olan bağlılıkları, bir program hakkındaki düşünceleri veya bir adaya olan bağlılıkları ya da onun hakkındaki düşünceleridir. Bireylerin siyasal liderlere, partilere olan bağlanışında duygusal yönün daha ağır basma olasılığı yüksek olduğu halde, program tercihlerinde zorunlu olarak - ussal yaklaşım ön plana çıkacaktır. Bireyin siyasal yöneliminin partiyi, kişileri ya da programı hedef almasının siyasal katılma bakımından da bazı sonuçları olmaktadır. Bunların en önemlisi siyasal katılmanın düzenliliği ve sürekliliği ile ilgilidir. Siyasal yönelimlerini parti ile olan bağlarını göz önünde tutarak belirleyen kişiler, öncelikle kişilere ya da programa önem verenlere oranla hem daha yüksek oranda siyasete katılacaklar, hem de siyasal tercihlerinde belli bir istikrara kavuşabileceklerdir. Programa önem veren bir siyasal yönelim ussal mekanizmalara dayanacağı için yaratacağı bağlılık derin ve kapsayıcı olmayacaktır. Buna karşılık duygusal boyutu daha hakim olan kişiye ve partiye olan bağlılık

benliğin tamamını kapsayacak ve sürekli olacaktır. Birincisi kuru ve entelektüel bir yaklaşıma götüreceği halde ikincisi duygusal ve yoğun bir siyasal yönelim yaratabilecektir (Turan; 1977, 90-91).

Ancak genellikle parti bağlılığı ile kişiye ve programa bağlılık iç içe geçmiş vaziyettedir. Söz konusu kişilerin siyasal partilerle özdeşmiş liderler olması halinde durum özellikle böyledir.

Çevre ile ilgili olan siyasal değişkenler içinde en önemli vurgu siyasal kültür üzerine olacaktır. Bu önemin kaynağı siyasal kültürün aynı zamanda diğer siyasal değişkenleri de belirleyişi ve onların etkilerini üzerinde taşıyışıdır. En genel anlamıyla bir toplumun siyasal kültürü, siyasal eylemin içinde yer aldığı durumu tanımlayan ampirik inançlar, değerler ve açığa vurucu semboller sisteminden ibarettir. Siyasal kültürün zihinsel, duygusal ve değerlendirmeci olmak üzere üç boyutu vardır.

Bir toplumun siyasal kültürünü kuran unsurlar yani temel siyasal inançlar, değerlendirmede kullanılan standartlar ve duygusal yönelimler, siyasal katılmayı kolaylaştırıcı veya güçleştirici ya da belli bir tip siyasal katılmaya yardımcı olacak nitelikte ortaya çıkabilir. Siyasal katılma bakımından önemli zihinsel süreçler arasında, siyasal organların günlük hayat üzerindeki etkisi hakkında tavır takınmak, siyasetten haberdar olmak ve siyasal konularda bilgi ve kanaat sahibi bulunmak gibi unsurlar vardır. Siyasal kültürün bu konularda siyasal organların etkilerini küçümseyici, siyasetten haberdar olmayı, bunlar hakkında bilgi ve kanaat edinmeyi güçleştirici ya da güçsüzleştirici yönde olumsuz tavırları beslemesi halinde siyasal katılma ya gerçekleşmeyecek ya da zihinsel boyutu aksayan dengesiz bir katılma ve tercihleme olarak ortaya çıkacaktır (Baykal; 1970, 128-129).

Özetle ve maddeler halinde, seçmenlerin bir parti seçerken ve bu partiyi oylarıyla desteklerken göz önünde bulundurduğu en önemli ölçütler şöyle sıralanmaktadır diyerek temel vurguyu yapabiliriz:

Partinin ;

- * Lideri,
- * Siyasal görüşü ve dini görüşü
- * İdeolojisi
- * Kadrosu
- * Hedefleri
- * Çalışma programı

IV. BÖLÜM

SEÇİM ANALİZLERİ

4.1. Giriş

Çalışmanın bu bölümünde, 1961 ile 2002 yılları arasında yapılan seçimlerin sosyal demokrat partiler açısından bir değerlendirmesi sunulmaya çalışılacaktır. Bu değerlendirme yapılırken başlangıç noktası olarak 1961 tarihinin seçilme nedeni, çalışmanın genel vurgusundan da anlaşılabileceği gibi, sosyal demokrat ideolojinin Türkiye’de kendisine 1960’larla birlikte meşruiyet ve uygulama alanı bulmasıdır.

Seçim analizleri bölümü, ilk etapta sayısal veriler ve bu verilerin değerlendirilmesi şeklinde bir bölümlendirmeye tabi tutulmuştur. Değerlendirme kısmında ise kabul gören son biçimiyle Cumhuriyet Halk Partisi tercihen en ağırlıklı vurgu noktalarıyla bir yorumlamaya sahne olacaktır. Bu bağlamda öncelikle ufukumuzu genişletmesi amacıyla yıllar itibariyle seçimlere giren partiler ve bu partilerin oy oranlarına bir tablo halinde yer verilmiştir.

Tabloyu takiben, sosyal demokrat partilerin ve özellikle de CHP’nin seçimler bazında geçirdiği değişim ve “siyasal rüzgar”dan ne ölçüde, nasıl ve hangi biçimlerde etkilendiği saptanmaya çalışılmıştır. Bu saptama kuşkusuz bize sosyal demokrat ideolojinin, Türkiye’de seçmen tercihleri nezdinde nasıl bir dönüşüme uğradığını da aydınlatacaktır.

Bir tablo halinde aşağıda, seçimlerin yapıldığı yıllar, seçimlere katılan partiler ve aldıkları oylar sunulmaktadır.

Tablo 4.1. Milletvekili Genel Seçim Sonuçları, 1961-1977 (A: Alınan oy, B: Kazanılan milletvekilliği)

	1961	1965	1969	1973	1977
Kayıtlı seçmen - Registered voters.....	12 925 395	13 679 753	14 788 552	16 798 164	21 207 303
Oy kullanan seçmen - Actual voters cast.....	10 522 716	9 748 678	9 516 035	11 223 843	15 358 210
Seçime katılma oranı % - Participation rate %..	81	71,3	64,3	66,8	72,4
Oyların partilere göre dağılımı- Votes polled by parties					
Adalet Partisi	A.....	4 921 235	4 229 712	3 197 897	5 468 202
Justice Party (AP)	B.....	240	256	149	189
Cumhuriyetçi Güven Partisi	A.....	-	597 818	564 343	277 713
Republican Reliance Party (CGP)	B.....	-	15	13	3
Cumhuriyet Halk Partisi	A.....	2 675 785	2 487 006	3 570 583	6 136 171
Republican People's Party (CHP)	B.....	173	143	185	213
Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi	A.....	1 415 390	-	-	-

Republican Peasant's Nationalist Party (CKMP)	B.....	54	11	-	-	-
Cumhuriyetçi Millet Partisi	A.....	-	-	-	-	-
Republican Nationalist Party (CMP)	B.....	-	-	-	-	-
Demokrat Parti	A.....	-	-	-	-	-
Democrat Party (DP)	B.....	-	-	-	-	-
Demokratik Parti	A.....	-	-	-	1 275 502	274 484
Democratic Party (DP)	B.....	-	-	-	45	1
Hürriyet Partisi	A.....	-	-	-	-	-
Freedom Party (HP)	B.....	-	-	-	-	-
Köylü Partisi	A.....	-	-	-	-	-
Peasant's Party (KP)	B.....	-	-	-	-	-
Milliyetçi Hareket Partisi	A.....	-	-	275 091	362 208	951 544
National Action Party (MHP)	B.....	-	-	1	3	16
Millet Partisi	A.....	-	582 704	292 961	62 377	-
Nationalist Party (MP)	B.....	-	31	6	-	-
Milli Selamet Partisi	A.....	-	-	-	1 265 771	1 269 918
National Salvation Party (MSP)	B.....	-	-	-	48	24
Türkiye Birlik Partisi	A.....	-	-	254 695	121 759	58 540
Turkish Union Party (TBP)	B.....	-	-	8	1	-
Türkiye İşçi Partisi	A.....	-	276 101	243 631	-	20 565

Turkish Labor Party (TİP)	B.....	-	14	2	-	-
Yeni Türkiye Partisi	A.....	1 391 934	346 514	197 929	-	-
New Turkey Party (YTP)	B.....	65	19	6	-	-
Bağımsızlar	A.....	81 732	296 523	511 023	303 218	370 035

Kaynak: <http://www.die.gov.tr/IstTablolar/09se124t.xls>

Tablo 4.2. Milletvekili genel seçim sonuçları, 1983 – 1999 (A. Alınan oy B.Kazanılan milletvekilliği)

	1983	1987	1991	1995	1999
Kayıtlı seçmen – Registered voters.....	19.767.366	26376926	29979123	34155981	37495217
Oy kullanan seçmen – Actual voters.....	18.238.362	24603541	25157089	29101469	32656070
Secime katılma oranı% -Participation rate %	92.3	93.3	83.9	85.2	87,1
Oyların partilere dağılımı -Votes polled by parties					
Anavatan Partisi -Motherland party (ANAP)					
A....	7.833.148	8704335	5862623	5527288	4122929
B....	211	292	115	132	86
Cumhuriyet Halk Partisi -Republican People's Party (CHP)					
A....	-	-	-	3011076	2716094
B....	-	-	-	49	-
Demokratik Sol Parti -Democratic Left Party (DSP)					
A....	-	2044576	2624301	4118025	6919670
B....	-	-	7	76	136
Doğru Yol Partisi -True Parth (DYP)					
A....	-	4587062	6600726	5396009	3745417
B....	-	59	178	135	85

Halkın Demokrasi Partisi - Peoples Democracy Party (HADEP).....	A....	-	-	-	1171623	1482196
	B....	-	-	-	-	-
Halkçı Parti -Populist Party (HP)	A....	5.285.804	-	-	-	-
	B....	117	-	-	-	-
Islahatçı Demokrasi Partisi -Reformist Democracy Party(IDP).....	A....	-	196272	-	-	-
	B....	-	-	-	-	-
İşçi Partisi - Labour Party (İP)	A....	-	-	-	61428	57607
	B....	-	-	-	-	-
Millet Partisi – Nation Party (MP)	A....	-	-	-	127630	79370
	B....	-	-	-	-	-
Milliyetçi Çalışma Partisi -Nationalist Work Party (MÇP)	A....	-	701538	-	-	-
	B....	-	-	-	-	-
Milliyetçi Demokrasi Partisi - Nationalist Democracy Party (MDP)	A....	4036970	-	-	-	-
	B....	71	-	-	-	-
Milliyetçi Hareket Partisi - Nationalist Action Party (MHP)	A....	-	-	-	2301343	5606583

B.... - - - - 129

Refah Partisi -Welfare Party (RP)

A.... - 1717425 4121355 6012450 -

B.... - - 62 158 -

Sosyal Demokrat Halkçı Parti - Social Democratic Populist

Party (SHP)

A.... - 5931000 5066571 -

B.... - 99 88 -

Sosyalist Parti –Socialist Party (SP)

A.... - - 108369 -

B.... - - - -

Yeni Demokrasi Hareketi -New Democratic Action (YDH)

A.... - - 133889 -

B.... - - - -

Yeniden Doguş Partisi -Rebirth Party (YDP)

A.... - - 95484 44787

B.... - - - -

Yeni Parti - New Part (YP)

A.... - - 36853 -

B.... - - - -

Özgürlük ve dayanışma partisi -Freedom and Solidarity

A.... - - 248553 -

Party (ÖDP)

B.... - - - -

Büyük Birlik Partisi - Great Unity Party (BBP)

A.... - - 456353 -

B.... - - - -

Demokrasi ve Barış Partisi –Democracy and peace

A.... - - 24620 -

Party (DBP)

B.... - - - -

Demokrat Parti - Democrat Party (DP)	A....	-	-	-	-	92093
	B....	-	-	-	-	-
Değişen Türkiye Partisi -Changing Turkey Party (DEPAR)	A....	-	-	-	-	37175
	B....	-	-	-	-	-
Emeğin Partisi --Labour Party (EMEP)	A....	-	-	-	-	51756
	B....	-	-	-	-	-
Demokrat Türkiye Partisi -- Democratic Turkey Party (DTP)	A....	-	-	-	-	179871
	B....	-	-	-	-	-
Fazilet Partisi --Virtue Party (FP)	A....	-	-	-	-	4805381
	B....	-	-	-	-	111
Liberal Demokrat Partisi -Liberal Democratic Party (LDP)	A....	-	-	-	-	127174
	B....	-	-	-	-	-
Barış Partisi --Peace Party (BP)	A....	-	-	-	-	78922
	B....	-	-	-	-	-
Sosyalist İktidar Partisi -Socialist Rule Party (SIP)	A....	-	-	-	-	37680
	B....	-	-	-	-	-
Bağımsızlar -- Independents	A....	195588	89421	32721	133895	270265

Kaynak: <http://www.dic.gov.tr/IstTablolar/09se125t.xls>

Tablo 4.3. 2002 Yılı Milletvekili Genel Seçim Sonuçları

S.	Parti Adı	Oy Oranı	Toplam Oy	Millet Vekili Sayısı
1.	AKP	34.43	10.848.704	365
2.	CHP	19.41	6.114.843	177
3.	DYP	9.54	3.004.949	-
4.	MHP	8.35	2.629.808	-
5.	GP	7.25	2.284.644	-
6.	DEHAP	6.14	1.933.680	-
7.	ANAP	5.11	1.610.207	-
8.	SP	2.49	784.087	-
9.	DSP	1.22	383.609	-
10.	YTP	1.15	363.671	-
11.	BBP	1.02	321.486	-
12.	BAĞ.	0.96	302.801	8
13.	YP	0.93	294.517	-
14.	İP	0.51	160.227	-
15.	BTP	0.48	150.154	-
16.	ÖDP	0.34	105.862	-
17.	LDP	0.28	89.177	-
18.	MP	0.22	68.077	-
19.	TKP	0.19	59.515	-

Kaynak: <http://www.belgenet.com/secim/3kasim.html>

Yukarıda sunulan tablo aslında seçmen tercihlerinin belirlemesi doğrultusunda sosyal demokrat olarak niteleyebileceğimiz partilerin - son tahlilde CHP'nin - yıllar bazında nasıl bir dalgalanmaya maruz kaldığını özetler niteliktedir.

Seçim sonuçlarının değerlendirilmesi işlemini yapılırken 1980 öncesi CHP, 1980'lerde CHP ve 1990'lar CHP'si şeklinde bir ayrıma gidilmiştir.

4.2. 1980 Öncesi CHP

1980 öncesi olarak tanımlanan bu bağlamda, 1961 ile 1977 yılları arasında yapılan seçimlerin sonuçları tahlil edilirken, 1960'larda ortanın solu hareketinin getirdiği dinamizmin etkisinde sosyal demokrat bir kimlikle politik sahneye çıkan Cumhuriyet Halk Partisi ve Demokrat Parti'nin devamı olarak kurulan ve CHP'ye karşı ters bir oluşumu temsil eden Adalet Parti üzerinde durulmaktadır.

Tabloda ayrıntısıyla görüldüğü üzere, 1961 ila 1977 seçimlerine farklı ve/veya benzer eğilimleri benimseyen pek çok parti katılmıştır. Bu partilerin her birinin ayrıntılı bir değerlendirmesi, çalışmanın ana temasından uzaklaşmaya neden olacağından CHP /AP denkleminde bir seçim analizine gidilmiştir.

1961 yılında yapılan milletvekili genel seçimleri %36.74 oy oranına sahip olan Cumhuriyet Halk Partisi tarafından kazanılmıştır. Adalet Partisi %34.80 oy oranıyla CHP'yi ikinci sırada izlemiştir.

1965 seçimleri 1961 seçimlerinin aksine Adalet Partisi'nin %52.87'lik zaferiyle sonuçlanmış, CHP %28.75 oy oranıyla Adalet Partisi'ni ikinci sırada takip etmiştir.

1969 seçimleri yine Adalet Partisi'nin %46.55'lik oyuyla sonuçlanmıştır. Cumhuriyet Halk Partisi ise %27.34 oy oranıyla Adalet Partisi'nin gerisinde kalmıştır.

1973 seçimleri 65 ve 69 seçimlerinin tersine, Cumhuriyet Halk Partisi'nin %33.29 oy oranıyla neticelenmiş, Adalet Partisi %29.82 oy oranıyla CHP'nin ardından gelmiştir.

1977 seçimleri, CHP adına önemli bir değişimin ve başarının ifadesi olarak kabul edilebilir. CHP 1977 seçimlerinde %41.39 oy oranıyla Birinci Parti olurken Adalet Partisi %36.89 oy oranıyla ikinci parti olmuştur. Alınan %41'lik oy oranı CHP'ye tarihinin en önemli ve en zengin sonucunu yaşatmıştır.

1980 öncesi olarak özetlediğimiz 1961 ile 1977 yılları arasında yapılan seçimlerde en göze çarpan nokta kuşkusuz toplumun Adalet Partisi ile Cumhuriyet Halk Partisi arasındaki keskin kutuplaşmada saf tutmasıdır. Seçimleri, toplumsal ve siyasal önemlerini göz önünde bulundurarak yıl bazında bir değerlendirmeye tabi tutarsak; 1961 seçimlerinde CHP ile AP arasında büyük bir uçurumun olmadığı kolaylıkla görülebilmektedir. 1960 müdahalesinden sonra Demokrat Parti'nin bir bakıma halefi olarak kurulan Adalet Partisi'ne oranla CHP'nin yaklaşık %2 oranındaki oy fazlalığı, toplumun DP hükümetine olan tepkisi ve yeni oluşumlara adapte olma hızının yavaşlığı şeklinde değerlendirilebilir.

Ancak 1965 seçimleri, AP'nin yaklaşık %53'lük oy oranına sahip olduğu hatırlanırsa, açıklanmaya muhtaç bir takım oluşumlara gebe olarak kabul edilebilir. Peki, nedir CHP'yi AP'nin aldığı oyun yarısı kadar bir desteğe götüren süreç? Ecevit, "Ortanın Solu" adlı kitabında bu durumu "küsen oylar" kavramıyla açıklamaya çalışmıştır. CHP'ye küsen oyları da üç grupta özetlemiştir. Birinci grup; CHP'nin yaptığı ya da yapacağı reformlarla kendi durumları bir ölçüde sarsılabilecek

olan bazı CHP'lilerin oylarından müteşekkildir. Toprak reformuyla bir kısım toprakları alınabilecek bazı büyük topraklılar, tarımsal gelir vergisiyle ilk defa vergi ödemeye başlayan bazı yüksek gelirli çiftçiler... İkinci grubu CHP'nin yaptığı ya da yapacağı reformlarla durumları sarsılmayacağı, hatta belki daha iyileşeceği halde, iç ve dış çıkarıcı çevrelerden gelen olumsuz propagandaların etkisinde kalarak, yersiz kuşkulara kapılan bazı CHP'lilerin oyları oluşturmaktadır. Üçüncü grubu da, CHP'yi, ortanın solu yolunda, reformculukta yeteri kadar cesur, kararlı ve ileri görmeyen bazı CHP'liler oluşturmaktadır(Ecevit; 1973, 87-88).

Kuşkusuz Ecevit bu yorumu getirirken değerlendirmeye sadece kendi paradigması açısından yaklaşmıştır. Ve oy kaybını kısır bir şekilde sadece küsen oylarla ilişkilendirmiştir. Ortanın solu söylemi, toprak reformu ve bir takım reformlar şüphesiz halkın ilk anda olumlu ya da olumsuz tepkisini çekmiş ve halkta tercihlerini nasıl belirleyeceği konusunda bir şaşkınlık yaratmıştır, bağlantılı olarak da bu şaşkınlık seçimlerde kullanılabilecek oy potansiyelinin düşmesine neden olmuştur. Ancak bu değerlendirmeyi dönemin koşullarından bağımsız olarak düşünmek kuşku gebeliğini de beraberinde getirmektedir. Bu bağlamda Nermin Abadan tarafından yazılan 1965 Seçimlerinin Tahlili adlı esere bakmak faydalı olacaktır. Abadan Ecevit'in küsen oylar şeklinde özetlemeye çalıştığı olguyu, 1965 seçim sonuçlarını belirten önemli bir özellik olarak tanımlamaktadır. Bu özellik, katılma oranında görülen ani ve sert düşme olarak ifade edilmiştir. “Batılı ülkelerde yerleşmiş bulunan vasat, fakat sürekli bir katılma oranına karşılık, Türk seçmenleri çok partili sisteme geçilmesinden bu yana her seçimde olağanüstü yüksek bir siyasal ilgi açığa vurmuşlardır. Bu sebeple 1965'te görülen %10'luk azalış, hayli anlamlı bir değer taşımaktadır. Katılma oranlarındaki bu düşmeyi bir bakıma Türkiye'de yüzen oya sahip kütlelerin farklı davranışları ile açıklamak mümkündür. Batı'da özellikle

ilk defa seçim sandığının başına gelme hakkına kavuşan genç seçmenlerle, partiden çok personel rejimi, fiyat artışı, mesken politikası gibi davalarla ilgilenen bir kısım seçmenler hemen hemen oy verme gününe kadar siyasi tercihlerini olgunlaştıramazlar. Bu nedenle yüzen oylar olarak nitelendirilen bu kütleye rekabet eden partilerin hepsi talip çıkmak istemektedirler” (Abadan; 1966, 382). 1965 seçimlerinde Ecevit’in de ifade ettiği gibi, Türkiye’de 5 milyona yakın bir kütle kararını oy gününe kadar dahi billurlaştıramamış, bilinçli şekilde sandıklardan uzak kalmıştır. Bu bağlamda CHP’ye düşen, yüzen oy potansiyelini kendinde bütünleştirecek plan ve programlar oluşturmak, küsen oyları da aynı veya farklı politikalarla bünyesinde özümsemeye devam etmek olmalıydı.

Çalışmada özellikle vurgulanmamış olsa dahi, CHP’nin 1950 – 1961 seçimleri arasında elde ettiği *az değişir* görünen bir oy oranına sahip olduğunu kabul edebilir. Ancak, bu kabul 1965 seçimlerinde köklü bir biçimde sarsılmıştır. Bu açıdan bakılınca, - bölge, sınıf, gelir kategorisi, cinsiyet farkına bakmaksızın-, CHP’nin daima donmuş bir oy bloğuna sahip olacağı iddiasının çok da rasyonel olmadığı kabul edilebilir. Çok partili yaşama geçildiğinden beri, seçim sonuçlarının tahlili, seçmenlerin artan ölçüde siyasi partilere elitçi bir kadroyu kapsayan kuruluşlar gözüyle değil, siyasi faaliyetlere girişmek isteyen her vatandaşa açık bir yığın partisi gözü ile bakmakta olduklarını göstermektedir. “Bu geniş siyasi hareketlilik anlayışı içinde Türkiye’de önceden tahmin edilebilen bir oy verme şeklinin özellikle 1961’den bu yana yerleşemediği göze çarpmaktadır. Hatta AP’nin seçmen nezdinde kavuşmuş olduğu büyük rağbet sebebiyle Türkiye’de daha çok “hakim parti” sisteminin gelişmekte olduğu söylenebilir” (Abadan; 1966, 383). Abadan’ın 1965 seçimlerine ilişkin olarak yaptığı bu değerlendirme, 65 sonrası

seçimlerin değerlendirilmesi bağlamında da önemli ve ayrıcalıklı yerini korumaktadır.

Seçmen tercihleri sabit kalmamakta, günün ve gündemin değişiminden bire bir etkilenmektedir. Bu durum da, toplumsal tabakalar ve kitleler bazında partilere verilecek blok oylar olduğu kabulünü crtmektedir. Yani, siyasi hareketlilik anlayışı partilerin sahip olduğu potansiyel destek olgusunun geçerliliğini yitirtmektedir. Bu durum doğrudan halka dönük politikaların yaratılması ve faaliyete geçirilmesi, dolayısıyla da, haklın ihtiyaçları ve isterleri doğrultusunda sunulan programların halkın desteğinin alınması amacıyla aktive edilmesini gerektirmektedir. Halk için, halka dönük ve halk adına...

1965’den sonra yapılan 1969 seçimleri de tıpkı 65 seçimleri gibi neticelenmiş ve AP oyları CHP’nin oylarını ikiye katlamıştır. Bu sonuçta halkın iktidardan memnun olması gösterilebileceği gibi, halk için, halk adına, halka gidilerek yapılan ya da yapılması gereken fakat CHP tarafından geekleştirilemeyen ya da geç kalınan projelerin etkisinin de olduğu kabul olunabilir.

Amaçlanan nihai aşama, sosyal demokrat ideolojinin Türkiye’deki gelişimini ve bu gelişim doğrultusunda maruz kaldığı dalgalanmayı tayin etmek olduğundan, iki seçim dönemi ve bu dönemler arasındaki sürecin başat analizi büyük önem taşımaktadır. Bu dönemlerden bir tanesi CHP tarihinde alınan en yüksek oyun simgelendiği 1977 seçimleri, diğeri de CHP tarihinin en büyük ayıbı ve kaybı 1999 seçimleridir.

1973 seçimleri sonucunda 1965 ve 69 seçimlerine oranla CHP’nin yükselen oyları kuşkusuz bir takım gelişmelerle ilişkilendirilebilir. Bu gelişmelerin başında da çalışanlar, emeği ile geçinenler ve orta sınıflar için geliştirilen ve uygulama alanı yaratılmaya çalışılan projeler gösterilebilmektedir.

Özellikle, 1976 yılında bizzat Bülent Ecevit tarafından kaleme alınan ve bizim “Yeni Tüzük Yeni Program” başlığı altında verdiğimiz kısımda biçimlenen gelişmeler, Ecevit’in ve bağlantılı olarak Halk Partisi’nin halkta, olumlu bir izlenim ve imaj yaratılma zeminini oluşturmuştur.

İlgili bölümde de vurgulandığı gibi, köylü kooperatiflerini demokratikleştirmek ve bu kuruluşlar arasında birlikler kurarak, yaygın demokratik örgütlenmeye gitmek, kamu görevlilerine sendika kurma ve toplu sözleşme yapma hakkı tanımak, lokavt yetkisini kaldırmak, köy kentler kurmak, devlet yetkilerini halkın özgürlük ve örgütlenmesiyle sınırlamak, “toprak işleyenin, su kullananın “ ilkesini vurgulamak, ücretlilerin, dar ve orta gelirliilerin vergi yükünü azaltmak... 1976 CHP Tüzüğü ve tüzükle bağlantılı parti programının temel vurgu noktalarını oluşturmuştur.

Bu vurgular, halka dönük ve bizzat halkın içinden ve halk için pek çok somut faaliyetle bütünleştirilip sunulduğunda, halkın gözünde “Halkçı Ecevit” tanımlaması ve “halkçı politikalar” sloganıyla, sosyal demokrat temsil kitlesi içinde olan ya da olması gereken hedef kitlenin CHP’ye yönelmesi sağlanmış ve CHP ifade ettiğimiz gibi tarihinin en yüksek oy oranını yakalamıştır.

Önemlidir ki, halka açılma, halka gitme, halkla birlikte ve halk için varolma politikaları bu yüksek oy oranının temel tetikleyicisi olmuştur.

4.3. 1980’ler ve CHP

1980’li yıllar olarak anılan bu dönem, 1983 ve 1987 seçimlerini kapsamaktadır. Vurgulanması gerekmektedir ki, 1980 dönemini ve yapılan seçimleri diğer dönem ve seçimlerden farklılaştıran nokta, kuşkusuz 1980 askeri müdahalesi ve bu müdahale neticesinde beliren baskıcı ve yapay siyasal ortamdır.

Bu ayrıcalıklı vurgunun ve sunulan tablonun ışığı altında 1983 ve 1987 seçimlerine katılan partilerin başarı sırası ve oy oranları şu şekilde özetlenebilir:

1983 yılında yapılan milletvekili genel seçim sonuçlarına göre; Birinci Parti % 45.14'lük bir oy potansiyeli ile "Anavatan Partisi" olmuştur. ANAP'ı % 23.27 ile "Halkçı Parti" izlemiş, her iki partiyi de % 13.27'lik oy oranıyla "Milliyetçi Demokrasi Partisi" takip etmiştir.

1987 milletvekili genel seçim sonuçları araştırmalara şöyle yansımıştır: Birinci Parti %36.31 oy oranıyla "Anavatan Partisi"dir. Anavatan Partisi'ni %24.74'lük oy oranıyla Sosyal Demokrat Halkçı Parti izlemiştir. SHP'nin hemen ardından %19.14 oy oranıyla Doğru Yol Partisi gelmektedir. % 8.53 oy oranıyla Demokratik Sol Parti, %7.16 oy oranıyla da Refah Partisi DYP'yi izleyen partiler olmuşlardır.

Giriş paragrafında kısa da olsa söz edildiği gibi, 1980 İhtilali'nin getirdiği siyasal baskı ve gerginlik ortamı, dönemin siyasal partilerinin kapatılması ile kendisini somutlamıştır. Kapatılan partiler arasında Atatürk'ün kurduğu parti olma vasfı ile tarihi ve ayrıcalıklı yerini koruyan Cumhuriyet Halk Partisi de bulunmaktadır. CHP'nin taşıdığı bu tarihi misyon ve vasıf, müdahalenin anti-demokratik uygulamalarının eleştirilmesi aşamasında önemli bir çıkış noktası olarak kullanılmıştır.

Devam eden süreç izlendiğinde, Cumhuriyet Halk Partisi'nin kendisini yeniden tanımlayarak siyaset sahnesine girdiği yıla kadar ideolojisinin ve kimliğinin, CHP'nin ideolojik halefi olarak kabul edilebilen fakat aynı zamanda faaliyet gösterdikleri dönem içerisinde CHP'nin halefi olarak hareket etmekten ziyade parti ve sosyal demokrat kimlikleriyle tescillenen yeni oluşmuş partiler tarafından doldurulduğu gözlemlenmektedir.

Müdahalenin ardından 1983 yılında –askerler tarafından yönlendirildiği söylenen- Necdet Calp tarafından kurulan *Halkçı Parti*, 83 seçimlerine sosyal demokrat ideolojinin tek temsilcisi olma vasfını kazanarak girmiştir. Yine aynı tarihte Erdal İnönü ve arkadaşlarının kurduğu kısa adı *SODEP* olan Sosyal Demokrasi Partisi ise adayları askeri yönetim tarafından veto edildiği için seçimlere girememiştir. Calp önderliğindeki Halkçı Parti 1983 seçimlerinde %30,46 oranında oy alarak Özal Önderliğindeki Anavatan Partisi'nin hemen ardından gelmiştir. Türk sosyal demokratlarını kategorize ederken ifade ettiğimiz gibi, Halkçı Parti sosyal demokrat vurgudan ziyade “halkçı” bir vurgudan beslenmiştir. Necdet Calp'ın bir televizyon kanalında Turgut Özal'a karşı sarf ettiği “Devletin malını sattırman” sözü, halk tarafından kamu malına verilen değerin ifadesi olarak algılanmış ve bu vurgu 83 seçim başarısının önemli bir parametresi olarak kabul edilmiştir. Kamu mallarına ve bu malların koruyuculuğuna atfen yapılan bu vurgu, biraz derinde analiz edildiğinde önemi daha da netleşecektir.

Genel bir bakış açısında, mevcut sosyo-ekonomik yapının aksayan kısımlarının ve olumsuzluklarının özellikle dar gelirliilerin aleyhinde işlediği kolaylıkla tahlil edilebilmektedir. Bu bağlamda gelir dağılımı adaletsizliğinden en çok ve en olumsuz yönde etkilenen düşük gelir grupları, alım güçlerinin de yetersiz olması dolayısıyla devlet finansmanı ile sağlanan kamu malına ve hizmetine daha fazla rağbet etmekte ve bu mal ve hizmetleri koruyarak geliştirme eğilimi göstermektedir. Bu açılım doğrultusunda, Calp'ın yaptığı açıklamanın toplumun alt-orta kesimlerinde bir tatminkarlık yarattığı ve bu kesimlerin siyasi tercihini yaparken kamu malı olgusuna yapılan vurguyu göz önünde bulundurduğu kabul edilebilir.

1983 ve 1987 seçimlerinin galibi Özal, bu başarısını kuşkusuz dışa açılma ve bu oranda da uçurumları maniple edecek mezyetlere sahip ekonomik politikasıyla

siyasal, toplumsal ve kültürel dönüşümlerin gerçekleştirileceği iddiasının propagandaları ve 80 müdahalesini kısıtlayıcı çerçevesine oranla rahatlatıcı ve serbestleştirici hareket programına borçludur. Şüphesiz Özal, en çok oyu alan partinin lideri olarak Başbakan olunca, izlediği dışı açılma politikalarıyla toplumda desteğini artırmıştır. Ancak, Özal'ın toplumda “köşe dönme anlayışı” olarak değerlendirilen – “Benim memurum işini bilir “ – ekonomik politikası yaklaşımı ve uygulamaları, partinin bir süre sonra oy kaybetmesine de neden olmuştur.

Anayasanın eski liderlere getirdiği “siyaset yasağı” Özal'ın da bu yasağın devamı yönündeki çabasına rağmen halk oylaması ile kaldırılınca, Ecevit ve Demirel yeniden siyasal yaşama dönmüşlerdir.

Bu arada SODEP ile Halkçı Parti “Sosyal Demokrat Halkçı Parti” (SHP) adıyla birleşmiştir. 1985’de kurulan Demokratik Sol Parti de Türkiye’ye özgü “demokratik sol bir kimlikle “ siyaset sahnesine çıkmıştır.

Bu bağlamda 1987 seçimleri, yukarıda belirttiğimiz sebeplerden dolayı yeniden Özal'ın zaferiyle sonuçlanmıştır. 1985’in devamı gibi algılanacak bir tutumu destekler nitelikte olması bakımından önem taşıyan bu seçimlerde de yeni oluşum SHP % 24 ‘lük bir oy oranına sahip olmuştur. ANAP’ın somut önerileri ve hükmetme yetkisinin elinde olması dolayısıyla sağladığı uygulama alanlarının genişliğine rağmen yeni bir oluşum olan SHP’nin % 24’lük başarısı küçümsenemez. Bu kabul desteğini ararken, kemikleşen sosyal demokrat kitlenin kendi rotasını çizme isteği ve rotanın tayin edicisini belirleme arzusuyla da ilişkilendirilmelidir.

4.4. 1990’lar ve CHP

1990’lar Türkiye’inde CHP’nin 1991, 1995 ve 1999 seçimlerindeki değerlendirilmesinde bir yorumlamaya tabi tutulmuştur.

1990'lı yıllar CHP tarihinde çok önemli bir sürece tekabül etmiştir. Bu sürecin ilk etabını 1995 yılında gerçekleştirilen SHP CHP birleşimi oluşturmaktadır. SHP CHP birleşiminden CHP çatısı altında tek parti olarak çıkan sosyal demokratlar, 1995 ve sonrası seçimlere aynı kimlikle katılmış ve 1999 seçimlerine giden yolun taşlarını aynı kimlik ve kadro ile döşemişlerdir. 1990'lı yıllarda CHP'yi analiz ederken temel vurgu noktası 1999 seçimlerinin sonuçları ve bu sonuçların değerlendirilmesi üzerinde olacaktır. Yapılan değerlendirmeler sadece 1999 seçimlerine özgü kısır bir mevcut durum analizinin çok ötesindedir. 1999 seçimleri aslında CHP'nin kuruluşundan beri, özellikle de 80 sonrası geçirdiği değişim, dönüşüm kurumsal, yapısal ve plansal kritiğinin somutlandığı ve dışa vurduğu noktadır.

Ön bilgi şeklinde sunulan bu kısa açıklamadan sonra yıllar itibariyle yapılan seçimler ve sonuçlarına bakılabilir:

1991 yılında yapılan genel seçim sonuçları şu şekilde biçimlenmiştir: %27.03 oy oranıyla Doğru Yol Partisi Birinci Parti olurken DYP'yi sırasıyla şu partiler izlemiştir. %24.01 ANAP; %20.75 SHP; %16.88 RP ve %10.75 oy oranıyla DSP.

1995 yılında yapılan genel seçimlerden % 21.38 oy oranıyla Refah Partisi Birinci Parti olarak çıkmıştır. Refah Partisi'ni sırasıyla; %19.65 ANAP; %19.18 DYP; %14.64 DSP; %10.71 CHP; %8.18 oy oranıyla Milliyetçi Hareket Partisi.

1999 seçimleri Türk sosyal demokrasisi için bir kırılma noktası olarak kabul edilebilir. Bizi bu söyleme iten seçimlerin sonuçları şöyledir: Birinci Parti olarak %22.09 oy oranıyla DSP çıkmıştır. DSP'yi takip eden partiler sırasıyla; %17.99 MHP; %15.40 Fazilet Partisi; %13.23 ANAP; %12 DYP ve %8.79 oy oranıyla Cumhuriyet Halk Partisi.

1991 seçimleri de liberal sağıın birinci kanat olarak çıktığı bir seçim olmuştur. Ve sosyal demokrat kitleler ve temsilcileri somut öneriler geliştirmeseler bile *kemik* desteğin gücünü hep hissetmişlerdir.

1995 seçim sonuçları, artık bu kitlenin memnuniyetsizliği ya da somut projeler ve uygulama alanları bulma arzusunun sosyal demokratlarca karşılanamaması nedeniyle, sosyal demokrat partiler adına tehlike çanlarının çalındığının göstergesidir.

1999 seçimleri ise CHP tarihinin en başarısız sonucuyla neticelenmiştir. CHP ülke barajının altında kalarak meclis dışında kalmıştır. Peki CHP'yi bu noktaya getiren süreç nasıl başlamış ve nerede hız alarak toplumsal desteğin taban sınırlarını zorlama aşamasına gelmiştir. Bu durumun nedenlerinin sunumundan önce, 1983 ile 1999 yılları arasında partilerin oylarındaki mutlak değişimin kabaca verilmesi, gelinen noktanın resmedilmesi hususunda daha aydınlatıcı olacaktır.

4.5. 1983 – 1999 Seçimleri Arasındaki Değişim

4.5.1. Partilerin Oylarındaki Değişim

1983 – 1999 yılları arasında partilerin oylarındaki değişimin saptanmasını kolaylaştırmak için partiler şu gruplara ayrılmaktadır:

- * Oyları sürekli düşüşte olan partiler: ANAP ve CHP
- * Oyları sürekli yükselişte olan partiler: DSP ve MHP
- * Önce yükseliş gösteren, sonra düşüşe geçen partiler: DYP ve FP 'dir

Tablo 4.4. Toplam Sağ ve Sol Oylar Dengesi (1983- 1999)

	Toplam Sağ Oylar (%)	Toplam Sol Oylar (%)
1983	68,4	30,5
1987	66,3	33,3
1991	67,9	32,0
1995	69,8	25,5
1999	61,8	32,6

Kaynak: Seçim'99 18 Nisan 1999 Milletvekili Genel Seçimleri Sayısal ve Siyasal Değerlendirme, TESAV Yayınları, 1995.

18 Nisan 1999'da yapılan seçimlerde CHP %8,7 oy almış ve TBMM'de temsil için gerekli ülke barajını geçememiştir. Bu, CHP'nin tarihi boyunca aldığı en kötü seçim sonucudur. Cumhuriyet'in kurucusu olan parti, ilk kez seçmen tarafından meclis dışında bırakılmıştır.

Her toplumsal - siyasal olay gibi bu durum da, hiç kuşkusuz bir tek nedene bağlı değildir. Bu bağlamda, nedenler bileşiminin analizi bizi doğrudan Cumhuriyet Halk Partisi'nin bir süreç içerisinde faaliyete geçirdiği uygulamalara ve politikalarının kritiğine götürecektir. Bu süreç, 1999 seçimleri ile somutlanmış ve fakat devamında uğradığı değişim oranında partinin eleştirisinin nesnel kılınması için gerekli açık kapıyı bırakmıştır.

4.6. 24 Aralık 1995'e Giden Yol

1989 yerel seçimlerinde CHP (SHP) oyları zirveye çıkmış ve pek çok belediye kazanılmış, ancak daha sonra, partinin oyları düşmeye başlamıştır. CHP oylarındaki en büyük düşüş, 24 Aralık 1995 seçimlerinde yaşanırken, 1991'de %20,8 olan oylar, 24 Aralık 1995'de hemen hemen yarıya inmiş ve CHP %10,7 ile barajı ancak kıl payı farkla geçebilmiştir.

Bir kısım belediyelerde yaşanan olumsuzluklar ve özellikle 1991-1995 dönemindeki DYP-SHP (CHP) koalisyonlarının uygulamaları, bu büyük düşüşü doğuran başlıca neden olarak görülmektedir. CHP'nin yeniden açılmasından ve SHP- CHP birleşmesinden sonra sosyal demokrat kadroların çok başarılı bir sınav veremediği de yaygın bir kanaattir.

4.6.1. Kazanılan Belediyeler

1989 yerel seçimlerinde kazanılan belediyelerden bir kısmında başkan ve yöneticilerin keyfi hareketleri ve kişisel çıkar sağlamaya dönük davranışları, halkın sosyal demokrat belediyeciliğe duyduğu güvenin zedelenmesine yol açmıştır.

4.6.2. DYP Koalisyonları

Koalisyon hükümetinde yer alan bir sosyal demokrat partinin, koalisyonun yapısı gereği kendi program ve ilkelerini tam olarak uygulayabilmesi mümkün değildir. Ama en azından o doğrultuda inandırıcı bir çaba içerisinde bulunması ve kendi ilkelerine ters uygulamalara karşı çıkması beklenir.

Bu açıdan bakıldığında, önce Demirel, sonra Çiller başbakanlığındaki DYP ile koalisyonların (1991-1995) sosyal demokratlar için önemli ölçüde bir kimlik kaybına neden olduğu görülmektedir. Bakanlıkların paylaşımından hükümetin genel icraat ve görüntüsüne kadar, DYP iradesi esas belirleyici, sosyal demokratlar ise onların peşine takılan etkisiz taraf olarak görünmüştür. Kabul edilmemesi gereken icraatlara karşı yeterince ses çıkarılmamış, ortak olunmuştur.

“... partimiz koalisyon ortağı DYP'ye karşı teslimiyetçi bir çizgi izlemiştir.”

(Niğde CHP Örgütü).

“... yollar yürümele aşınmaz diyen, emekçi kesim ile adeta alay eden Başbakan Demirel, Cumhurbaşkanlığı makamına taşınmış... ve tabanıyla ters düşen partimiz geçmişin mirasını yiye yiye sonunda bu noktaya gelmiştir.”... (Adıyaman CHP Örgütü)

4.6.3. HEP Milletvekilleri

1991 seçimlerinde Halkın Emek Partisi ile ittifak yapılmış, HEP'in önerdiği adaylar CHP listelerinden milletvekili seçilmiş ve Meclisin açılmasından çok kısa bir süre sonra yaşanan gergin olaylar arasında, HEP kökenli temsilcilerin milletvekillikleri sona ermiştir.

PKK ile ilişkilerinin ne olduğu tam olarak bilinmeyen bir partinin adaylarının önce Meclis'e taşınması, hemen ardından sert bir şekilde Meclis dışına atılması , hem Doğu ve Güneydoğu'da hem de ülkenin diğer bölgelerinde en ağır bedelin sosyal demokratlar tarafından ödenmesi sonucunu doğurmuştur.

“... Güneydoğu'da Kürt kökenli vatandaşların milletvekili olabilmesi için CHP listelerine aday olarak koyduk. Seçimler sonrasında ve TBMM'nin açılış gününde gördüğümüz çirkin tablo ile karşı karşıya kaldık... CHP'yi o günden beri suçlamaya devam ediyorlar. En büyük oy kaybı buradan kaynaklanmaktadır.”
(Kastamonu CHP Örgütü)

4.6.4. 5 Nisan Kararları

Çiller Hükümeti tarafından alınan ve özellikle dar gelirli halk yığınlarına büyük bedel ödeten 5 Nisan 1994 ekonomik kararlarının altına sosyal demokratlar da imza atmıştır. Çalışanların geliri, yer yer yarıya kadar düşmüş, ağır enflasyon ortamında adeta alay edercesine işçilere uygun görülen 210 000 TL zam, bugün bile

ülkenin hemen her köşesinde, bir hayalet gibi sosyal demokratların zihinlerinde rahatsızlık yaratma işlevini sürdürmüştür.

“Toplum 5 Nisan kararlarını asla unutmadı. Bugün bile her fırsatta hatırlatılan sıfır zam oranı ile bu dönemde çalışanların desteğini de parti önemli ölçüde kaybetti.” (İstanbul CHP Örgütü)

4.6.5. Faili Meçhul Cinayetler – Köylerin Yakılması

Resmi istatistiklere göre 1995 sonuna kadar işlenen 1412 faili meçhul cinayetin 1397 tanesi (%94) 1991-1995 DYP-SHP(CHP) koalisyonları döneminde meydana gelmiştir. Genellikle Güneydoğu’da meydana gelen faili meçhul cinayetlerin gerçek sayısı muhtemelen daha da fazladır.

Yine 1991-1995 döneminde, Doğu ve Güneydoğu’da 3000 civarında köy boşaltılıp yakılmış ve köylüler göçe zorlanmıştır.

Bu dönemde iktidarda bulunan sosyal demokratlar, faili meçhul cinayetleri ve köylerin yakılıp boşaltılmasını yeterince tepki göstermeden izlemiş, bu durum da, özellikle partinin Doğu ve Güneydoğu oylarını olumsuz etkilemiştir.

4.6.6. Sivas Olayları

Sosyal demokratların hükümet ortağı, Genel Başkan’ın Başbakan Yardımcısı ve Başbakan Vekili olduğu bir sırada, Sivas’ta bir grup, Madımak Oteli’nde kalan 37 aydının yanarak ölmesine neden olmuştur. Bütün ülke, gün boyu süren olayları ve hükümetin etkili bir müdahalede bulunamayışını şok içinde izlemiştir.

Bütün sosyal demokrat seçmenler, fakat özellikle Alevi kökenli yurttaşlar, Sivas olaylarını iktidar ortağı sosyal demokratların ne kadar etkisiz olduğunun yeni ve sarsıcı bir kanıtı olarak görmüş ve bu olayı hafızalarından silememişlerdir.

“... Sivas olaylarının acısını unutmak mümkün değil... Sivas olaylarının yaşandığı gün SHP Genel Başkanı, Başbakan vekili olarak icranın başı, Sivas'ta sabahın 11.00'inde başlayan olaylar bastırılmıyor. Bir otelde yanan 37 can, seyirci kalan hükümet...Çünkü beceriksizdik. Çünkü basiretimiz bağlanmıştı.”(K.Maraş CHP Örgütü)

4.6.7. Dövülen Milletvekili

Memurlara sendika hakkı talep eden bir gösteriye katılan partili bir milletvekili, güvenlik kuvvetleri tarafından dövülmüş, iktidarda bulunan sosyal demokratlar, bu olaya da yeterli düzeyde bir tepki gösterememişlerdir.

İlk bakışta münferit ve çabuk unutulup geçer gibi görünebilecek bu üzücü olayın yoğun bir simgesel anlam taşıdığı ve sosyal demokrat tabanda oldukça derin bir iz bıraktığı anlaşılmaktadır. Bugün bile bu tatsız olay, hemen hemen ülkenin her köşesinde partililerin ilk eleştirdiği konularda biri olarak karşımıza çıkmaktadır: *Dövülen milletvekiline sahip çıkamayan bir parti, halkı nasıl koruyacak?* endişesi haklı yerini kafalarda edinmiş ve etkisini uzun süre göstermiştir.

4.6.8. Erken Seçim

SHP-CHP birleşmesinden sonra CHP'de işbaşına gelen yeni yönetim, DYP ile koalisyona devam etmiştir. Yukarıda özetlendiği gibi, partinin oy desteği hayli düşmüş bulunmaktaydı ve bu desteği tekrar yükseğe taşıyacak politikalara ihtiyaç vardı. Ancak, yeni yönetim, parti henüz hazır değilken ve seçmenin çok iyi anlayamadığı nedenlerle ülkeyi erken seçime götürmüştür.

24 Aralık 1995'de belki de çok partili dönemin en aceleyle getirilen seçimleri yapılmıştır. Seçmen yaşının düşürülmesine rağmen milyonlarca gencin adı listelere

yazılmadan, partilere aday belirleme ve kampanya için yeterli zaman tanınmadan bir kış seçimi gerçekleştirilmiştir.

Aceleyle getirilmiş olsa da, 1995 seçimleri merkez sol açısından önemli sonuçlar doğurmuştur:

*Merkez sol siyasetin önde gelen iki ismi Ecevit ve Baykal liderliğinde, iki partinin toplam oyu, 1980 sonrası en alt düzeyine inmiş (toplam %25,4) ve ilk kez 1983 Halkçı Parti oyunun altına düşmüştür.

* DSP ilk kez merkez solun en büyük partisi olmuştur.

*CHP 1991 oylarının ancak yarısını toplayabilmiş ve muazzam bir yenilgi almıştır.

4.7. 1995-1999 Dönemi

24 Aralık seçimlerindeki büyük yenilgiye rağmen CHP ciddi bir özelleştiri yapmamış, politikalarda köklü bir değişiklik arayışına girmemiştir. Doğal olarak da partinin mevcut yapısal ve siyasal sorunlar süregelmiştir.

4.7.1. CHP'nin Duruşu

RP-DYP hükümetinden sonra kurulan ANAP-DSP koalisyonuna CHP katılmamış ama dışarıdan destek vererek, bu hükümetin güvenoyu almasını ve işbaşında kalmasını sağlayan parti olmuştur. Bir hükümetin dışarıdan desteklenmesi zor bir durumdur ve seçmene iyi anlatılması gerekir. Ne iktidar ne muhalefet konumunu CHP seçmene iyi anlatamamıştır. Anahtar konumunu dışardan da olsa halk kitleleri lehine uygulamalara hükümeti zorlamak için kullanabilirdi ve ne yazık ki, bunu da yapamamıştır.

4.7.2. Tavrı Alış

CHP ile ilgili en yaygın eleştirilerden biri, ülke gündemindeki sorunlara ilişkin açık ve net siyasi tavrı alınmadığı, CHP'nin önerilerinin somut çözümleri de kapsayacak ve kolay anlaşılabılır biçimde seçmene anlatılamadığıdır.

Ekonomi, zelleştirme, Kürt sorunu ve daha pek çok konuda ne istediğini CHP açık, basit ve net bir biçimde belirleyememiş veya seçmene iyi anlatamamıştır.

Somut sorunlar karşısında açık ve net tavrı alınmayışının bir dizi olumsuz sonucu olduğu söylenebilir:

- * Parti kimliğinin ve ideolojisinin seçmen tarafından anlaşılması ve algılanması mümkün olamamış
- * lke sorunlarını iyi bilen, o sorunları çözecek hazırlığa ve kararlığa sahip bir parti imajının seçmene verilmesi zorlaşmış,
- * Bunun yerine, siyasi taktiklerle sonuç alma anlayışı ön plana çıkartılmıştır.
- * Ayrıca, partililer arasında dil ve söylem birliği sağlanamamıştır.

4.7.3. Kürt Sorunu

CHP hem Misak-ı Milli sınırlarını ve üniter devlet düzenini tereddütsüz savunan, hem de Doğu ve Güneydoğu'daki demokrasi ihlallerine kararlıkla karşı duran parti izlenimini seçmene bir türlü verememiştir.

Bu sorun; demokrasi, düşünce özgürlüğü ve insan hakları konularında bir sosyal demokrat parti olarak CHP'nin yapması gereken köklü açılımların önünde duran en önemli engel olarak görünmektedir.

Sonuçta CHP, bütün partiler arasında belki de Kürt sorunu nedeniyle ülke genelinde toplamda en çok oy kaybeden parti olmuştur.

4.7.4. Laiklik

Laikliği savunan politikalar tek başına sosyal demokrat bir partiyi iktidara götürmek için yeterli değildir. Ayrıca sosyal demokrat bir partiye yönelebilecek din duyguları güçlü pek çok seçmen, CHP'yi seçmemektedir. Çünkü, yoğun propagandaların da etkisi altında, CHP dini inançlara yeterince hoşgörüyle bakmayan bir parti olarak kabul edilmektedir.

4.7.5. Parti İçi Çekişmeler

Bir türlü bitmeyen parti içi çekişmeler, CHP'de çok sesliliğin değil, çok başlılığın ve kendi içinde bile birleşemeyen bir partinin işareti olarak algılanmıştır. Etnik köken, mezhep farklılığı ve bölgecilik temeline dayanan gruplaşmalar ve bunların dışarıya yansımaları CHP'ye olan güveni sarsmıştır.

4.7.6. Kurumsal Yapı

Sağlıklı bir üye yapısı, parti içi eğitim, parti içi demokrasi ve disiplinin bir arada yürütülmesi, örgütün karar alma süreçlerinde etkili bir şekilde yer alması, etkili bir kadın örgütlenmesi, başta sendikalar olmak üzere diğer sivil toplum kurumlarıyla canlı bir diyalog, güçlü bir kurumsal işleyişin gerekleri arasında sayılabilir. Güçlü bir kurumsal yapı ve işleyiş, sosyal demokrat bir partinin en önemli avantajlarından olması gerekirken, CHP bu alanda da başarılı olamamıştır.

4.7.7. Gençlik Örgütlenmesi

Sosyal demokratların gençlik örgütlenmesi, son 20 yıl içinde bir türlü 1980 öncesi etkinliğine kavuşamamıştır. İdealist gençlere CHP bir türlü büyük hedefler gösterememiştir.

4.7.8. Dışa Vurum

Seçmenler kararlı fakat kavgacı olmayan siyasetçiyi güvenli bulmaktalar. CHP'nin üst yönetiminde bulunanların TV ekranlarına da yansıyan hırçın görüntüleri partiye oy kazandırmamıştır.

4.7.9. Hükümetin Düşürülmesi ve Erken Seçim

Tıpkı ne iktidar ne muhalefet politikası gibi, ANAP-DSP hükümetini en çok yıpratabilecek Türkbank skandalı nedeniyle hükümetin CHP tarafından düşürülmesi de kamuoyuna iyi anlatılamamış, halk tarafından isabetli bulunmamış ve ülke çıkarları doğrultusunda alınmış bir karar olarak görülmemiştir. PKK lideri Abdullah Öcalan Suriye'den çıkarıldıktan sonra Avrupa'da dolaşırken ve yakalanması için girişimler sürerken, CHP'nin hükümet bunalımı çıkaran parti görüntüsünden kurtulmayı başaramamış, yerine yenisinin nasıl kurulacağı iyice düşünülmeyen hükümeti düşüren CHP'nin bu girişimi Ecevit başbakanlığındaki DSP hükümeti ile son bulmuştur.

PKK liderinin yakalanması ve bu olay karşısında Ecevit'in tutumu DSP oylarında bir sıçrama ve CHP oylarında bir düşüş yaratmıştır.

4.7.10. DSP- ÖDP- BP Etkisi

DSP'nin oy desteğinin artması, CHP oylarını olumsuz yönde etkilemiştir. Diğer taraftan 1999 seçimlerine ilk kez katılan ÖDP ve Barış Partisi çok yüksek oy toplayamamışlar ama aldıkları oylar büyük ölçüde CHP'nin zararına olmuştur.

4.7.11. İki Seçimin Bir Arada Yapılması

1980 sonrasında ilk kez 18 Nisan'da genel ve yerel seçimler bir arada yapılmıştır. Bu durumun CHP aleyhine sonuç doğurduğu kanaati parti örgütlerinde yaygındır. Ancak bu mutlak değildir, tersi de doğru olarak kabul edilebilmektedir.

4.8. 18 Nisan'da Geline Konum

CHP'nin en zayıf olduğu bölgeler: 1995 ve 1999 seçim sonuçlarına göre CHP'nin en zayıf olduğu bölge Güneydoğu'dur. Onu Doğu Anadolu ve Karadeniz bölgeleri izlemektedir.

Kürt sorunun olumsuz etkisi bölgesel değerlendirmede açıkça kendini göstermektedir. Kürt kökenli nüfusun en yoğun olarak yaşadığı 10 ilde ise CHP'nin oyları 1995'de %3,5'e, 1999'da %4,0'e kadar düşmektedir.

Hem iktisadi gelişmede en geride kalmış, hem demokrasi ve insan hakları ihlallerinin en yoğun biçimde yaşandığı bir bölgede sosyal demokrat bir partinin böylesine zayıf bir siyasal desteğe sahip olması üzücü ve benzerlerinin aksine şaşırtıcıdır.

4.8.1. Sosyal Demokrat Oylar Açısından CHP'nin En Zayıf Olduğu İller

Sosyal demokrat oyların asgari bir düzeyin üstünde olduğu illerin hangilerinde CHP'nin en zayıf olduğu araştırıldığında, endişe verici bir durumla karşılaşılacaktır: Aralarında İstanbul, İzmir, Bursa, Adana, Eskişehir, Kocaeli, Samsun, Manisa, Aydın, Balıkesir ve 3 Trakya ilinin bulunduğu, ülkenin toplumsal-ekonomik gelişmeye en açık 28 ilinde, CHP en zayıf çıkmaktadır. Bu 28 ilin hemen hepsi, ülkenin iktisaden en gelişmiş bölgelerinde bulunmaktadır.

Bu durum gelecek için alarm vericidir. CHP, ülkenin en dinamik ve sosyal demokrat seçmenlerin en yoğun olduğu bu bölgelerde güçlenmek için gerekli politika değişikliklerini bir an önce yapmalıdır.

4.8.2. CHP'nin En Güçlü Olduğu İller

1999 seçimlerinde CHP'nin en güçlü olduğu 8 il belirlenmiştir: Erzincan, Tunceli, Hatay, Çorum, Tokat, Malatya, Sivas ve Adıyaman.

Görüldüğü gibi bu illerin tamamı, Alevi yurttaşlarımızın en yoğun yaşadığı yerlerdir.

Kapitalizmin gelişmesi, kentleşme ve modernleşmeyle beraber, ortak kararlara göre hareket etme eğilimi güçlü topluluklarda geleneksel bağların zayıflaması, bireysel kararlara göre hareket etme eğilimlerinin güçlenmesi iyi bilinen bir toplumbilimsel gerçektir.

O nedenle önümüzdeki dönemde, Alevi seçmenlerde ortak kararlara göre oy verme eğilimlerinin zayıflaması, oylarının değişik partilere daha çok dağılması ve bu durumdan en çok CHP'nin zarar görmesi olası bir gelişmedir.¹

4.8.3. 2002 Seçimleri

CHP'nin net olarak 1995 yılından itibaren yaşamaya başladığı ve 1999 seçimleriyle son noktayı koyduğu eleştirel süreç, kendini yeniden tanımlayarak CHP'nin 21. yüzyılın ilk seçimlerinde yeniden meclise girmesinin zemini oluşturmuştur. Yukarıda ayrıntılarıyla vurgulandığı gibi CHP, 1999 seçimlerinde pek çok olumsuz ve başarısız eylem ve girişimle kendini harmanlayarak kötü bir netice

¹ 1999 seçimlerinin değerlendirilmesine ilişkin olarak yapılan bu yorumlamaların sistematığında CHP tarafından yapılan fakat yayınlanmamış "1983-1999 Seçim Sonuçları (1983-1999)ve Değerlendirme" adlı rapordan faydalanılmıştır.

elde etmiştir. 2002 seçimlerinde ise bu başarısız sonuç, CHP bazında yapılabilecek bir olumlamayla tersine çevrilmiş gözükmemektedir. Fakat, bu olumlama bire bir CHP'nin eylem ve programlarıyla ne kadar örtüşebilir bir açılımın ifadesi olmaktadır, dönemin koşulları bu sonucun doğmasında ne kadar etkili olmuştur? Ve 2002 seçim sonuçları CHP için bir başarının mı, yoksa siyasal bazda olması gerekeni yakalayamamasından ötürü bir basiretsizliğin mi ifadesi olmuştur? Bu soruların cevabını aramadan önce, 2002 seçim sonuçlarının analizini sunmak faydalı olacaktır.

2002 yılında yapılan genel seçim sonuçlarına göre, Adalet ve Kalkınma Partisi % 34.28 oy oranıyla Birinci Parti olarak çıkmıştır. AKP' yi sırasıyla şu partiler izlemiştir. %19.40 CHP; %9.55 DYP; %8.34 MHP; %7.25 Genç Parti; %6.23 DEHAP; %5.13 ANAP; %2.48 Saadet Partisi ve %1.22 oy oranıyla DSP.²

2002 seçimlerinden birinci parti olarak çıkan AKP, yeni bir oluşumdur, yeni bir dinamiktir.³ Bu bakımdan seçim neticesi bir başarı olarak kabul edilebilir, oysa CHP açısından 2002 seçimleri meclise girmesi ekseninde olumlu olması ötesinde aşağıda sunulan nedenlerden ötürü aynı zamanda yıllardır yinelenen ve CHP ile kemikleşen bir başarısızlığın da dışı vurumudur.

99 seçimlerinden sonra iktidarı paylaşan partilerin hem ölçek bazında hem de hükümet olarak halkta yarattığı olumsuz resim, AKP'nin seçim başarısında önemli bir argümandır.

DSP-ANAP-MHP koalisyonu, hem koalisyon hükümeti olmanın getirdiği dezavantajlar, hem de 2000 ekonomik kriziyle noktlanan toplumsal ve siyasal

² Bu analizler, vurguladığımız gibi, siyasi yelpazenin merkez partileri açısından yapılmıştır. Yukarıdaki tabloda diğer partiler ve aldıkları oylar ayrıntılarıyla birlikte verilmektedir.

³ AKP'nin Fazilet ve Refah Partileri ile olan yakın ilişkisi ve bu partilerle- biçim ve içerik değiştirmiş ayrıca daha ılımlı ve reformist olarak kabul edilse de- arasındaki ideolojik kan bağı konu bazında daha ayrıntılanmış bir Ak Parti çalışmasının denkleminde vurgulanmalıdır. Bu açıklamanın ışığında AKP ilgili kısımda yeni bir oluşum ve yapılanma olarak kabul edilmektedir.

hoşnutsuzluk ve huzursuzluk nedeniyle erken seçimin yapılması kararını almak zorunda kalmış ve halkın tepkisini ve sitemini de seçimlerde alınan oy oranlarıyla somutlamıştır.

Seçim sonuçlarının bu üç partinin aleyhinde neticelenmesi, yaşanan süreç ve seçmen tercihlerinin dönüşümünü belirleyen faktörler göz önünde bulundurulduğunda olağan kabul edilebilmektedir. Seçmenler siyasal tercihlerini yaparken diğer belirleyiciler de etkin olmak üzere her şeyden önce var olan sosyo-ekonomik statülerinin devamlılığını ve iyileştirilip bireysel ve kitlesel tatminlerinin sağlanmasını göz önünde bulundurmaktadırlar. Bu bağlamda koalisyon hükümeti tarafından değiştirilen dengeler ve yaratılan huzursuzluk halkın bu üç partiyi seçimlerde bir nevi cezalandırmasına en rasyonel dayanak noktasını oluşturmaktadır.

2002 seçimleri CHP açısından değerlendirildiğinde, seçim sonuçlarının CHP açısından daha başarılı olması beklenirdi. Bu vurgu, iktidardan bir seçim dönemi uzak kalan ve muhalefet yapma olanağını elinde bulunduran bütün partiler açısından dillendirilebilir.

Bu bağlamda CHP'nin değerlendirmesi gereken öğeler şu şeklide verilebilmektedir: İktidar yorgunluğu ya da yıpranmışlık olgusu muhalefette bulunan partilerin faydalanması gereken önemli bir avantajdır. İktidarı elinde bulunduran parti/partilerin hükümet ettikleri süre içerisinde imza attıkları projeler, planlar ve uygulamalar neticesinde maruz kaldıkları yıpranma payları iyi tahlil edilmeli ve bu yıpranmışlık, alternatif plan ve uygulamalarla doldurulmalı, muhalefet lehine dönüştürülmelidir.

İktidarda yapılan yanlışlar ve yönetim beceriksizlikleri çok etkin ve çok hızlı bir siyasal cezalandırmayı gündemi getirmektedir. Yukarıda da üzerinde durduğumuz

gibi, 2002 seçimleri dönemin koalisyon hükümetinin seçmen tarafından cezalandırılmasının en açıklayıcı örneğini oluşturmaktadır. Bu bakımdan CHP'nin toplumda var olan huzursuzluğu ve tepkiyi doğru şekilde tahlil edip bu yönetim boşluğunu kendi lehine dönüştürecek eylem alanları yaratarak daha yüksek bir oy oranına sahip olması beklenirdi.

Gelecek seçimlerde seçmene verilebilen umut, seçim şansını artırmak açısından çok önemli bir öğedir. Bu açıdan CHP'nin bu olguyu göz önünde bulundurarak seçmenle daha alakalı ve seçmeni doyurucu propagandalar yaparak, vaatler sunması ve hararetle savunması beklenirdi.

Muhalefet dönemindeki hazırlık ve seçmenle kurulan diyalog, iktidar şansını da, iktidara gelindiğinde başarı olasılığını da çok arttırmaktadır. Cumhuriyet Halk Partisi'nin kuruluşundan itibaren yapageldiği en büyük hata işte bu noktada oluşmaktadır. Kuruluşunda devletçi- seçkinci özelliği ile faaliyet gösteren parti, devam eden süreçte bu kimliğinden çok fazla sıyrılamamış ve halkla yeterli kuramayarak halkın kendisini partiyle özdeşleştirerek benimsemesine de müsaade etmemiştir.

Seçmen açısından, bütün yukarıdaki öğelerin toplamı “güvenirlilik ve umut” kavramlarında somutlaşmaktadır. Aldığı oy oranı göz önünde bulundurulduğunda görülüyor ki, CHP toplumun tamamını kapsayacak planlar üretememiş ve halkta umut ve güven yaratamamıştır.

Cumhuriyet Halk Partisi gerek tarihsel gerek siyasal misyonu itibarıyla ve kuruluşundan beri yıllandırarak elde ettiği deneyimiyle yukarıda vurguladığımız noktaları iyi tespit etmeli ve değerlendirmeliydi. Halka yaklaşmalı, muhalefet ettiği noktaların ve mücadelelerin halka doğru anlatılmasına, halka sunulmasına ve destek bulma hızının artırılmasına özen göstermeliydi. CHP'yi 1999 sonuçlarına götüren

olumsuz süreç parti yapılanması ve yönetimi tarafından doğru şekilde çözümlenmeli, halka kendisini doğru anlatabilmeli ve aynı hataları tekrarlamayacağı ve açık olacağı konusunda halka güven duygusunu aşılayabilmeliydi. Bu sayede CHP toplumsal desteğin büyük çoğunluğunu elde edebilir ve AKP'nin bugün sahip olduğu yeri edinebilirdi.

Halk, siyasi partilere duyduğu güvensizliğin ve inandırıcılığını kaybeden partinin cezasını en iyi seçim sandığında vermektedir. Deforme olan ideoloji ya da parti kendi yerine mutlaka bir yenisini ve alternatifini da bırakır. Yeniye olan özlem, yıpranmamış umutlar, gelecek kaygısının kendini en üst noktada hissettirmesi hadisesi, AKP'nin seçim başarısının kilometre taşlarıdır. Tabiidir ki, bu noktada ne kadar reformist bir yapılanma içerisine girdiklerinin ifade etseler de , AKP'nin tarihi arka planının da önemli bir yeri vardır.

Yeni, umut veren ve güven tazeleyen bir parti olarak AKP karşısında CHP'nin yapacağı; deneyimini, kadrosunu, kitlesini ve ideolojisini aktive ederek yukarıda vurguladığımız noktaları değerlendirebilmek olacaktı. Yeniden meclise girmesi süreci CHP'nin meclis dışında kaldığı müddetçe geliştirdiği politikalarda aranabileceği gibi, CHP'nin sosyal demokrat kitle içinde kemikleşen desteği ve ülkenin geleceğini sağ politikalarda aramayan ve bulmayan alternatifçilerde de aranabilir. Bu durumun analizi ortaya konulan paradigmaya göre değişir, gerçek olan, bu performansın bir başarısızlık olduğu ve beklenenin altında neticelendiğidir. Bu durum sonuç kısmında biraz daha ayrıntılanarak vurgulanmaktadır.

2002 seçimleri ağırlıklı vurgu noktası olarak kabul edilmekle birlikte, CHP açısından değerlendirilmesi gereken bir başka nokta da, sol (Sosyal Demokrat-Demokratik Sol) siyasal partilere yönelik seçmen tercihleriyle ilgili temel kabullerde yatmaktadır.

Sanayileşmiş kapitalist toplumlarda sol / sosyal demokrat partiler, bu toplumlarda geçerli olan sınıf yapısı doğrultusunda ve hatta sosyal sınıflarla organik bağ içinde (örneğin İngiliz İşçi Partisi) oluşmuşlardır. Bu nedenle seçmen tabanları işçi sınıfı başta olmak üzere toplumun çalışan (emekçi-worker) kesimlerine ve orta ve orta alt statü gruplarına (küçük burjuvazi- 'middle class') dayanır. Bu kabulün dışında seçmen davranışı eğilimlerinde güçlü bir sapma izah edilmeye muhtaçtır.

Türkiye gibi gelişmekte olan toplumlarda ise sol/sosyal demokrat partiler, sadece işçi sınıfına dayanmamalıdır. Bu toplumlara niteleyen iç göç (kentleşme), lümpenleşme eğilimleri ağır basan varoşlardaki toplumsal kesimlerin talepleri ile 'sanayi proletaryasının' talepleri arasındaki farklılıklar, köylülüğün süre giden ağırlığı gibi faktörler, sol/sosyal demokrat partilerin sınıfsal dayanaklarını Batı'dan (sanayileşmiş kapitalizmden) farklı kılan faktörler olmaktadır. Buna mukabil, bu ülkelerdeki sol/sosyal demokrat partilerin seçmen kitlesi ağırlıklı olarak orta ve orta-alt statü grupları, toplumun etnik ve dini (kültürel) bakımlardan dezavantajlı kesimleri olmalıdır. Gelişmekte olan bir ülke niteliğine sahip olan Türkiye'de sosyal demokrat bir partinin hedef kitlesinin tercihi olarak dezavantajlı kesimler olması beklenirken, 2002 seçim sonuçları tam tersi bir gerçeği gözler önüne sermiştir. Seçim sonuçları analiz edildiğinde görülmektedir ki, dezavantajlı olarak tanımlanan kesimlerin oyları Ak Parti'de buluşmakta, CHP'nin aldığı oyların büyük oranı da köktenci sosyal demokratlardan ve daha çok toplumun üst-orta kesimlerinde gelişmektedir. Bu son durum göstermektedir ki, Türk sosyal demokrasisi kendiliğindenliğini tamamen muhafaza etmekte, ne gelişmiş sanayi toplumlarının ne de gelişmekte olan toplumların sınırlarına dahil olmaktadır. 2002 seçimlerinin CHP açısından olumsuzlanması ve bir başarısızlığın ifadesi olarak tanımlanmasında bu noktanın da özellikle vurgulanması gerekmektedir. Ayrıca, CHP'nin 1977

seçimlerinde aldığı oyların gelişmekte olan ülkeler ekseninde kabul olunan parametrelere dayanması ve bu sayede başarıyı elde etmiş olması da, 21. yüzyılda CHP'nin içinde bulunduğu ve müdahale edilmez ise handikap halinde devam edeceği durumun bir ifadesi olmaktadır.

SONUÇ

Çalışmanın genelinde, Türkiye’de oluşan seçmen tercihlerinin sosyal demokrat partileri, yıl bazında nasıl bir değişime ve dönüşüme uğrattığı, 1961 tarihinden itibaren değerlendirmeye tabi tutulan seçimler çerçevesinde açıklanmıştır. Seçmen tercihleri dönüşümünün sosyal demokrat oluşumlar üzerindeki etkisi bilinçli olarak CHP üzerinden yapılmıştır. Bu tercihin temel belirleyicisi, CHP’nin özellikle 1960’larda beliren ortanın solu söylemiyle sosyal demokrasiyi benimsemesi ve Türkiye’deki tüm sosyal demokrat oluşumların aslında Cumhuriyet Halk Partisi’nden temel almasıdır. Seçim analizleri kısmında yapılan CHP ile ilgili yapılan değerlendirme göz önüne alındığında bu gerçek daha da netleşmektedir.

Çalışmanın ilk bölümünde Avrupa sosyal demokrasisi; doğumu, gelişimi, özellikleri, temsili, ideolojisi, geçirdiği değişim ve dönüşüm neticesinde bugün geldiği nokta sunulmaktadır. İkinci bölüm, birinci bölümün devamı niteliğinde Türkiye ve sosyal demokrasi başlığı altında aynı sistematik ve mantıki çerçeve içerisinde hazırlanmıştır. Ve önemlidir ki, Türkiye’de sosyal demokrasiinin gelişimi ve özellikleri ile tercihli hedef ve temsil kitlesi arasındaki farklılıklar da bu bölümde tespit edilerek, bulgulanmıştır. Hem zamansal kesit hem de kökensel ve ideolojik ayrılık ve aykırılık, Türk sosyal demokrasiinin ülkeye özgü pek çok değer ve kabul ile yoğrulduğunu bize göstermektedir. Sosyal demokrasiinin ülkeden ülkeye değişen ve farklılıklar arz eden bir siyasal yapı arz ettiği kabul edilmekle birlikte sosyal demokrasiinin evrensel ilkelerinin de Türkiye’de zaman zaman ve yer yer kendini benimsetme ve uygulama alanı bulmakta zorluk çektiği de kabul edilmelidir.

Çalışmanın üçüncü bölümü seçmenlerin tercihleri üzerinde etkili olan hususların analizine ayrılmıştır. Bu faktörlerin her biri, değişen dönem ve şartlar dahilinde önem sırasını değiştirerek seçmeni farklı düşünmeye, olanı eleştirmeye,

yeniyi aramaya ya da kendini siyasal hayattan tecrit etmeye kadar götürmektedir. Üçüncü bölümün bağlantısı olarak kabule dileyebilecek ve çalışmanın ana temasını oluşturan son bölümde ise 1961 yılından itibaren yıl yıl seçim analizleri yapılmış ve CHP'nin dolayısıyla da sosyal demokrat partilerin geldiği ve de bulunduğu durum tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu bölümde ağırlıklı iki vurgudan biri 1977 seçimleri diğeri ise 1999 seçimleri üzerinde olmuştur. Aslında her iki seçim ve bu seçim dönemleri arasında geçen süre, Türk sosyal demokrasinin ivme kazandığı, yaşadığı ve geldiği noktayı yorumlamak açısından çok elverişlidir. Çalışmada da bu mantık çerçevesinde en uygun metot kullanılarak, CHP'nin hangi argümanlarla en çok desteği aldığı ve benimsendiği, hangi argümanlarla destekten büyük oranda yoksun kalarak meclis dışında bırakıldığı tespit edilmeye çalışılarak ilgili bölümde gerekli açıklamalar yapılmıştır.

Çalışmadan çıkarılan en önemli sonuç, Türkiye'de sosyal demokrasinin giderek azalan bir desteğe sahip olduğu, bunda seçmen tercihlerinin birinci derecede öneminin bulunduğu ve bu bağlamda sosyal demokrat partilerin özellikle de CHP'nin halka giderek, tercihlerin kendi lehinde belirlenmesi gerekliliğinin vurgusu ile toplumsal desteği almasıdır. Anılan bulgular ışığında aşağıdaki noktaların bu bölümün sonuçları olarak vurgulanması gerekmektedir.

Türkiye'de, Batılı anlamda ve Batı'lı anlamıyla bir sosyal demokrasiden söz etmek pek olası gözükmemektedir.

Türkiye'de sosyal demokrasinin gelişimi adına atılan adımların başında sanayileşme ve işçileşme, giderek de işçi savaşı gelmektedir. Ne var ki, Türkiye'de ancak 1960'larda böylesi bir ivme yakalanmıştır. Ancak bu dönemde de Batı kapitalizmi işçi sınıfını yavaş yavaş kendi bünyesinde eritmenin yollarını bulmuştur. Zaten Avrupa'ya göre geç yakalanan işçi oluşumları, bilinci ve sınıfsal

hareketlenmeleri, kapitalizmin baskılama ve kendi içinde geliştirdiği eritme metotlarıyla tam olarak işlevsel kılınamamış ve sosyal demokrat örgütlenmeler bağlamında ön ayak ve yol gösterici olamamıştır.

Türkiye’de sosyal demokrasinin gerçek bir gelişme sağlayamamasının çok önemli bir başka nedeni de, Türkiye’deki demokrasinin kapsamı, niteliği ve içeriğidir. Bugün Batı’da yaşanan demokrasi tartışmalarına bakılıp, onların demokrasiyi “post liberal demokrasi” ya da “liberal demokratik kriz” etrafında yeniden biçimlendirerek gündeme getirildiği anımsanırsa, Türkiye’de sosyal demokrasisinin salt liberal demokratik kavramlara dahi sahip olmadığı görülebilir. Bu sadece sosyal demokrasiye atfedilebilecek bir durum değildir. “Demokrasi kültürü” olarak kavramlaştırılan “yaşam biçimi olarak demokrasi” anlayışı, Türkiye’de kendisine yaşama alanı bulmak konusunda zorlanmakta ve pek çok handikapla çevrelenip olumsuzlanmaktadır.

Türk siyasal hayatını seyrinden döndüren ve anti-demokratik müdahale yöntemleri ve uygulamalarıyla demokrasinin işleyişini kesintiye uğratan askeri müdahaleler bu handikapların en başında gelmektedir. Etki alanı müdahale anıyla kısıtlı olamayan bu uygulamalar, yansımalarını toplumsal, siyasal ve ekonomik alanda fazlasıyla hissettirerek demokrasi kültürünün filizlenmesini engellemişlerdir. Demokrasinin yaşam biçimi olarak kabul edilip kendine uygulama alanı yaratması mevzu bir süreçtir. Ve bu süreç kesintiye uğradığı müddetçe, önemini ve gerekliliğini kaybedecektir. Bu bakımdan demokrasinin sosyal boyutuna ağırlıklı vurgu yapan sosyal demokrasinin baskın ideoloji olması ve faaliyet alanlarıyla kendini düzenleyip geliştirmesi ilk etapta toplumda algılanan demokrasi anlayışı ve uygulanan demokratik yollarla birinci derecede ilişkilidir.

Sosyal demokrasinin bugün Türkiye'deki temel önceliği ideolojik netleşme olmalıdır. İkinci önceliği de ideolojik netleşmeye bağlı olarak kuracağı ekonomik modeldir. Bir üçüncü husus da sosyal demokrasinin siyasallaşmasıdır.

Türkiye sosyal demokrasisi kendisini mevcut yapıyla özdeşleştirmiş, hatta onun sahibi olarak tanımlamıştır. Liberal geleneğin hemen hiç bulunmadığı bir toplumda sosyal demokrasi bu yanıyla kendisini kendi dışındaki oluşumların ve siyasal-toplumsal güçlerin belirleyiciliğine açık hale getirmiştir. Oysa, sosyal demokrasi, mevcut koşullarda toplumsal tarihsel ve olumsal niteliğini benimsemek zorundadır. Böyle bir bakış açısıyla ele alındığında gene sosyal demokrasi kendisini yeni bir siyasalın yapısal ve düşün bilimsel koşullarıyla içi içe geçirmeyi öngörmelidir. Mevcut ortamda yeni bir siyasalın üretiminden bağımsız olarak tasarlanacak bir sosyal demokrasinin hiçbir anlamı olmayacaktır. Çünkü, son kertede sosyal demokrasi kendi varoluşunu siyasalın varlığına borçludur. Onun dışlandığı bir bağlamda ülküsel bir biçimde tasarlanmış bir olgunun kendisini üretme koşulu söz konusu değildir. Bu ise sosyal demokrasinin krizi bir son değil, bir başlangıç olarak ele almasıyla aşılabilecek bir gerçekliktir.

Geçmiş ile hesaplaşmaktan korkan siyasetlerin ortak zaafı, geleceği dünde aramalarıdır. Çünkü hesaplaşılmayan geçmiş kutsallaştırılır. Ardından eski reçetelerin zaman ötesi bir gerçeklik taşıdığı zannedilir. Sonra tozlu raflardan indirilmiş bu reçetelerle günümüz hastalıklarına şifa aranır. Giderek geçmişte kaldığı, eskidiği, kendi ideolojisi doğrultusunda gelişemediği, değişemediği izlenimi veren bir sosyal demokrasi modeli ortaya çıkar. Ve tabii ne yeterli güveni yaratabilir ne de yeterli oyu alabilir.

KAYNAKÇA

Abadan Nermin (1966), **Anayasa Hukuku ve Siyasi Bilimler Açısından 1965 Seçimlerinin Tahlili**, Ankara: Sevinç Matbaası

Akat Asaf Savaş (1991), **Sosyal Demokrasi Gündemi**, İstanbul: Armoni Yayıncılık

Alpay Şahin, Seyfettin Gürsel (1986), **DSP-SHP Nerede Birleşiyor/Ayrılıyorlar?**, İstanbul: Afa Yayınları

Akgün Mensur, Taner Berksoy, Mehmet Kabasakal (ve diğerleri) (2003), **Sosyal Demokrat Yaklaşımlar**, İstanbul: Sodev-Tüses Ortak Yayını

Alkan Türker, Doğu Ergil (1980), **Siyaset Psikolojisi, Siyasal Toplumsallaşma ve Yabancılaşma**, Ankara: Turhan Kitabevi

Almond Gabriel, Sidney Verba (1963), **The Civic Culture**, Princeton: Princeton University Press

Ahmad Feroz (1995), **Modern Türkiye'nin Oluşumu**, İstanbul: Sarmal Yayınevi

Bila Fikret (1987), **Sosyal Demokrat Süreç İçerisinde CHP ve Sonrası**, İstanbul: Milliyet Yayınları

Bila Fikret (2001), **Ecevit'in Yeniden Doğuşu**, İstanbul: Phoenix Yayınları

Baykal Deniz (1970), **Siyasal Katılma Bir Davranış İncelemesi**, Ankara:
Sevinç Matbaası

Bebel August (1969), **Teoride ve Pratikte Politika** (Çev. A. Gelen), Ankara:
Anadolu Yayınları

Bernstein Eduard (1976), **Bir Sosyal Demokrat Parti Programının Teorik
Bölümü İçin İlkeler** (Çev. F.Sağlam), Sosyalist Düşünüş Tarihi, Cilt 1, Ankara:
Bilgi Yayınevi

Cem İsmail (1984), **Sosyal Demokrasi Nedir, Ne Değildir... Ve Türkiye'de
Olabilirliği**, İstanbul: Cem Yayınevi

Cıngı Aydın, Ercan Karakaş (2001), **Siyasette Yenilenme Solda Yeni Parti
Arayışları**, İstanbul: Sodev Yayınları

Cıngı Aydın, Yurdakul Fincancıoğlu (2000), **Sosyal Demokraside
Arayışlar "3.Yol Nereye"**, İstanbul: Sodev Yayınları

Carrillo Santiago (1977), **Eurocommunism and the State** , Southampton:
Printed in Great Britian by The Camelot Pres

Çeçen Anıl (1984), **Sosyal Demokrasi**, Ankara: Devinim Yayınları

Daver Bülent (1969), **Çağdaş Siyasal Doktrinler**, Devletin Rolü ve Amaçları Yönünden Bir Deneme, Ankara: Doğan Yayınevi

Daver Bülent (1968), **Siyaset Bilimine Giriş**, Ankara: Sevinç Matbaası

Dahl Robert (1996), **Demokrasi ve Eleştirileri**, (Çev. Levent Köker), Ankara: Yetkin Yayınları

Erder Necat (2001), **Türkiye’de Toplumsal Yapı ve Siyaset**, 17 Şubat 2001 Tarihinde TÜSES Toplantısında Yapılan Konuşma

Erder Necat (1990), **Sosyal Demokraside ve Türkiye’de Toplumsal Örgütlenme MİT’ler ve Gerçekler**, TÜSES Ankara Konferansları, 20 Şubat 1990 Tarihli Konuşma Özeti

Emrealp Sadun (1991), **Sosyal Demokrasi’den Sosyal Demokrasi’ye...**, İstanbul: Afa Yayınları

Emrealp Sadun (1984), **Az gelişmişlik ve Siyasal Yapılar: Türkiye, Mısır, Peru**, Ankara: Birey ve Toplum Yayınları

Ecevit Bülent (1973), **Ortanın Solu**, İstanbul: Tekin Yayınevi

Eroğul Cem (1990), **Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi**, Ankara: İmge Kitabevi

Gay Peter (1952), **Dilemma of Democratic Socialism**, NewYork: Columbia University Press

İleri Hasan (1998), **Türkiye’de Sosyal Demokrasi (1908-1998)**, Ankara: Yorum Basın Yayın

Kavukçuoğlu Deniz (2003), **Sosyal Demokraside Temel Eğilimler**, İstanbul: Cumhuriyet Yayınları

Kahraman Hasan Bülent (2002), **Sosyal Demokrasi Düşüncesi ve Türkiye Pratiği**, İstanbul: Sodev Yayınları

Kök Fikret (1998), **Değişim Küreselleşme ve Sosyal Demokrasi**, İstanbul: Sodev Yayınları

Karakaş Ercan (2002), **Sol Yeniden**, İstanbul: Sodev Yayınları

Kalaycıoğlu, Ersin (1983). **Karşılaştırmalı Siyasal Katılma Siyasal Eylemin Kökenleri Üzerine Bir İnceleme**, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Yayını:10.

Kalaycıoğlu, Ersin ve Ali Yaşar Sarıbay. (1986). **Türk Siyasal Hayatının Gelişimi**, İstanbul: Beta Yayıncılık

Kautsky Karl (1976), **Proleterya Diktatörlüğü** (Çev. A.Evrin), Sosyalist Siyasal Düşünüş Tarihi, Cilt:2, Ankara: Bilgi Yayınevi

Kapani Münici (1998), **Politika Bilimine Giriş**, Ankara: Bilgi Yayınevi

Lundberg George A., Clarence C. Schrag, Otto N. Larsen (1970), **Sosyoloji**, (Çev. Özer Ozankaya), Ankara: Ayyıldız Matbaası

Lane E. Robert (1965), **Poitical Life**, Newyork: The Free Press

Luxemburg Rosa (1975), **Sosyal Reform ya da Devrim** (Çev. H.Salman), İstanbul: Ma-Ya Yayınları

Ölçen Ali Nejat (1976), **Demokratik Sosyalizme Giriş**, Ankara: Ay yıldız Matbaası

Tunaya Tarık Zafer (1984), **Türkiye’de Siyasal Partiler, Cilt:1 İkinci Meşrutiyet Dönemi**, İstanbul: Hürriyet Vakfı Yayınları

Tanör Bülent, Necmi Yüzbaşıoğlu (2002), **1982 Anayasasına Göre Türk Anayasa Hukuku (2001 Anayasa Değişikliklerine Göre)**, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları

Tekeli İlhan, Raşit Gökçeli (1977), **1973 ve 1975 Seçimleri Seçim Coğrafyası Üzerine Bir Deneme**, İstanbul: Milliyet Yayınları

Turan İtler (1977), **Siyasal Sistem ve Siyasal Davranış**, İstanbul: İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayını: 389

Tolan Barlas, Galip İsen, Veysel Batmaz (1985), **Ben ve Toplum Sosyal Psikoloji 1**, Ankara: Teori Yayınları

Tuncer Erol (1999), **Seçim'99 18 Nisan 1999 Milletvekili Genel Seçimleri Sayısal ve Siyasal Değerlendirme**, Ankara: Tesav Yayınları

Türkiye'de Siyasi Partilerin Seçmenleri ve Sosyal Demokrasinin Toplumsal Tabanı (1995), Ankara: Tüses Yayınları

Türkiye'de Siyasi Parti Seçmenleri ve Toplum Düzeni (1999), Ankara: Tüses Yayınları

Türkiye'de Siyasi Parti Seçmenlerinin Nitelikleri, Kimlikleri ve Eğilimleri (1996), Ankara: Tüses Yayınları

Türkiye Sendikacılık Ansiklopedisi (1996), Cilt:1, İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını

Velidedeoğlu Hıfzı Veldet (1976), **Sağ'sız Sol'suz Demokrasi**, İstanbul: Remzi Kitabevi